תנ״ך · אחרונים · מצודת דוד · נביאים

מצודת דוד על ישעיהו

רבי דוד אלטשולר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מצודת דוד על ישעיהו

רבי דוד אלטשולר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מצודת-דוד-על-ישעיהו/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פרק ב 10
פרק ג 12
פרק ד 15
פרק ה 16
פרק ו 21
פרק ז 23
פרק ח 27
פרק ט 32
פרק י 35
פרק יא 40
פרק יב 43
פרק יג 44
פרק יד 47
פרק טו 51
פרק טז 53
פרק יז 56
פרק יח 58
פרק יט 60
פרק כ 64
פרק כא 65
פרק כב 68
פרק כג 72
פרק כד 75
פרק כה 79
פרק כו 81
פרק כז 84
פרק כח 87
פרק כט 94
פרק ל 98
פרק לא 104
פרק לב 106
פרק לג 109
פרק לד 113
פרק לה 116
פרק לו 118
פרק לז 120
פרק לח 124
פרק לט 126
פרק מ 127
פרק מא 131
פרק מב 136
פרק מג 140
פרק מד 145
פרק מה 149
פרק מו 154
פרק מז 156
פרק מח 159
פרק מט 163
פרק נ 167
פרק נא 169
פרק נב 173
פרק נג 176
פרק נד 179
פרק נה 182
פרק נו 185
פרק נז 187
פרק נח 191
פרק נט 194
פרק ס 198
פרק סא 202
פרק סב 204

פרק סג 206
פרק סד 209
פרק סה 211
פרק סו 216

פרק א

פסוק א

חזון. זו היא מראית הנבואה של ישעיה אשר ראה במראה הנבואה על יהודה וירושלים ואין זה תחלת הספר לומר שכל נבואתו היתה על יהודה וירושלים לבד כי באמת ניבא גם על בבל כו' אלא שבא לומר הנבואה ההיא היתה על יהודה וירושלים וכדרך שאמר משא בבל משא מואב אבל תחלת הספר הוא בשנת מות המלך עוזיהו וכו' ואין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים כך שהרי שם נאמר ואשמע וכו' את מי אשלח וכו' למדנו שאז היתה תחלת השליחות:

בימי עוזיהו וכו'. בימי ארבעת המלכים האלה ניבא עד שעמד מנשה והרגו:

פסוק ב

שמעו שמים. מה שאני קובל ומתרעם על ישראל:

והאזיני ארץ. אמר בלשון יחיד כי סדנא דארעא חד היא משא"כ השמים כי שבעה רקיעים הם לפי תכונת הקדמונים:

כי ה' דבר. לא מאלי אני אומר כי דבר ה' בפי ולזה שמעו אמרי:

בנים גדלתי. ר"ל וזהו דברי ראו נא הטובה שעשיתי לבני בכורי ישראל אשר גדלתים ורוממתים על כל האומות הקדמונים והם לא השיבו כגמולי כי מרדו בי:

פסוק ג

ידע שור. הלא אף השור יודע ומכיר את בעליו אשר קנהו ונשמע הוא אליו והחמור הזה עם שהוא סכל ביותר עכ"ז יודע הוא מקום האבוס של בעליו והולך שמה להנאתו:

לא ידע. לא אבו לדעת אותי להיות נשמעין לי:

עמי. עם שהמה עמי ואני בעזרתם עכ"ז לא יתבוננו לדעת מה טוב להם כי הלא בשמעם טוב הארץ יאכלו ואינם אפילו כחמור הזה המכיר בטובה:

פסוק ד

הוי. הנביא מתאנח וקובל על ישראל שהיו מאז גוי קדוש ונהפכו להיות גוי חוטא:

עם כבד עון. מאז היו עם קדוש ונהפכו להיות עם כבד עון:

זרע מרעים. מאז היו זרע בירך ה' ונהפכו להיות זרע מרעים:

בנים משחיתים. מאז היו בני אל חי ונהפכו להיות בנים המשחיתים את דרכם:

נזרו אחור. פרשו מהם ללכת לאחור כאדם הממאן לשמוע דברי המדבר אליו:

פסוק ה

על מה תוכו. על העבירה עצמה שלקיתם עליה על העבירה ההיא בעצמה תוסיפו עוד לעשות סרה ר"ל עשיתם שוב העבירה ההיא בתוספות איסור ואינכם משימים על לב לחשוב הלא בשבילה לקינו:

כל ראש לחלי. הלא ע"י ההכאה נחלה כל הראש וכל הלב ומדוע לא תקחו מוסר:

פסוק ו

אין בו. אין בכל אחד מקום שלם ממכה במקום אחד יש פצע ובמקום וכו':

לא זרו. לא נפזר עליהם אבק סממנים המרפאים:

ולא חובשו. לא נכרך עליהם מטלית כדרך שכורכים על המכות:

ולא רככה. לא נתרככה המכה בשמן כדרך שמרככין המכות ר"ל הלא עדיין לא נרפאתם מהמכות אשר באו עליכם מאז על העבירות שעשיתם ומדוע חזרתם לעשות שוב והוא דרך משל לאמר הלא מאז בא הפורעניות על השרים ועל יתר העם ועדיין משמשת בכם ולמה תחטאו שוב:

פסוק ז

ארצכם. לכן תהיה ארצכם שממה:

אדמתכם. פרי אדמתכם:

לנגדכם. בעיניכם תראו ואין לאל ידכם לעמוד כנגדה:

ושממה. ותהיה שוממה כארץ אשר יבואו עליה אויבים זרים ורחוקים כי המה מהפכים ומחריבים הכל ועושים שממה על כי המה לא יעמדו בה משא"כ כשהאויב הוא מבני הארץ ההיא וסמוך אליה:

פסוק ח

ונותרה. תשאר רקנית מיושביה כמו סוכת הכרם מה שהשומר יושב בה כי בעת יבצר כרמו מניח סוכתו ריקן והולך לו:

כמלונה במקשה. כמו המלונה העשויה בשדה קשואין כי משתלקט מניחה ריקן והולך לו (זה שבכרם קרוי סוכה כי השומר יושב בה ביום ומשמרה מפני העופות ובלילה מפני הגנבים אבל הקשואים קשים הם למאכל העופו' ואינו שומרם אלא מפני הגנבים ובלילה ולכן נקראת מלונה עשויה ללינה):

כעיר נצורה. כמו העיר אשר האויבים צרים עליה העושים הסוכות לעצמם להסתתר בהם וכשמסתלקין מעליה נשארים הסוכות ריקן:

פסוק ט
לולי ה'. אם לא היה המקום משאיר לנו בחסדו שארית כחשבון המעט כסדום. היינו ראוים להיות כלים כסדום ועמורה מבלי שארית מה:

פסוק י
קציני סדום. שרים הדומים לשרי סדום:

פסוק יא
למה לי וכו'. הלא כל עצם הזבח בא להתוודות עם הבאתו ואתם הואיל ואינכם שבים למה לי הזבח:
שבעתי וכו'. ר"ל אני קץ בהם כאדם השבע שהוא קץ בדבר שהוא שבע ממנו:
לא חפצתי. הואיל ואינכם שבים:

פסוק יב
כי תבואו. כאשר תבואו לראות לפני ברגל אז אומר לכם מי בקש זאת מידכם לדרוך ולרמוס בחצרי:

פסוק יג
מנחת שוא. כי הואיל ואיננה לי לרצון היא מנחת שוא כי אין בה תועלת כי הקטרת הקומץ היא תועבה לפני:
חודש ושבת. בין ברי"ח בין בשבת בין בימי המועד אשר תקראו מקרא קודש ואתם נעצרים לפני בהבאת קרבנות הנה לא אוכל לסבול האון שבלבבכם עם העצרה שאתם נעצרים לפני כי אין שני אלו ראוים להתאחד:

פסוק יד
חדשיכם. זבחי חדשיכם וכו':
לטורח. למשא כבד המטריח עד שאני עיף לשאת את המשא ואמר בלשון הנופל באדם להשמיע האוזן כפי שהורגלה:

פסוק טו
ובפרשכם כפיכם. בעת התפלה:
ידכם וכו'. לפי שידיכם מלאים משפיכת דם:

פסוק טז
רחצו הזכו. הסירו כתמות העון בתשובה:
הסירו וגו'. לפי שרוע מעללי גבר עומדים מול ה' לקטרג עליו לזה אמר עשו תשובה ובזה תסירם מנגד עיני:

הרע. מלהרע:

פסוק יז
היטב. להטיב מעשיכם:
דרשו. חקרו המשפט לדעת הדין עם מי והיו מישרים את העשוק ושפטו משפט היתום וריבו ריב האלמנה כי המה הנעשקים ע"פ רוב:

פסוק יח
ונוכחה. נברר הדברים לדעת מי סרח על מי:
אם יהיו וכו'. ר"ל וכאשר תודו שהדין עמדי ותשובו לי אז אם יהיו חטאיכם אדומים כשני תולעת יולבנו כשלג ר"ל אכפר על חטאתכם (דימה העון לכתם אדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ולא יוסר מהר בכבוס):

פסוק יט
אם תאבו. להיות מוכנעים לי ושמעתם בקולי אז תאכלו מיטב הארץ:

פסוק כ
ואם תמאנו. אם תהיו ממאנים לשמוע אמרי ותמרו פי:
חרב תאכלו. לא תהיו אוכלים אלא אכולים לחרב:
כי פי ה' דבר. ובידו לקיים מאמרו:

פסוק כא
איכה. מתאונן לומר איך ירושלים עיר אמונה נהפכה להיות משקרת בה' כזונה המשקרת בבעלה:
מלאתי. מעולם היתה מלאה משפט והצדק התמיד בה ועתה נהפכו אנשים להיות מרצחים:

פסוק כב
כספך. הכסף שאתה נותן לזולת הוא סיגים ואתה מרמה ומאנה אותו:

פסוק כג
סוררים. סרים מדרך הטוב ומתחברים עם הגנבים:
כלו. כל העם:
שלמונים. האחד אומר לחבירו הצדיקני היום בדיני ולמחר אצדיקך בדינך:
לא יבוא. בראותם שאף היתום לא הועיל עם כי הוא איש ומכ"ש היא ותחדל לבוא:

פסוק כד
האדון. שהכל שלו ובידו מאין מוחה:

אנחם. במה שאשלם כגמול אנחם על הכעס שהכעסוני:

פסוק כה

ואשיבה. להכותך מכה אחר מכה:

ואצרוף. אסיר ממך הסיג כמו שמסירים כתמי הבגד ע"י הבורית ור"ל אכלה ממך הפושעים והמורדים:

פסוק כו

ואשיבה. אעמיד עליך שופטים כשרים וצדיקים כמו שהיה מאז:

פסוק כז

במשפט. ע"י המשפט שיעשה בה תהיה פדויה:

ושביה. ההשבה מן הגולה תהיה ע"י הצדקה אשר יעשו:

פסוק כח

ושבר. הפושעים והחוטאים שבהם ישברו יחדו זה כזה איש לא נעדר:

יכלו. בלי שארית:

פסוק כט

כי יבושו. עוזבי ה' יבושו אז ממה שחמדו האלים להעמיד עבודת כוכבים ומזלות בצלה כמ"ש תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד':י"ג):

מהגנות. ממה שבחרו הגנות להעמיד בה עבודת כוכבים ומזלות כענין שנא' המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן סו):

פסוק ל

כי תהיו. בעבור שבחרתם באלה תהיו דומים להם בדבר העונש כי תהיו כמושים מבלי לחלוחית טובה כעלי אילן האלה הכמושים ביותר:

אין לה. להשקותה ולרוות צמאונה:

פסוק לא

החסון. הפסל העשוי מעץ חזק כמ"ש עץ לא ירקב יבחר (לקמן מ) לנעורת. שהוא דבר חלש וקל להשרף:

ופועלו. החרש העושה הפסל, היה דומה לניצוץ אש:

שניהם. הפסל והחרש:

ואין מכבה. לא ימצא מי מכבה ואין ביד הפסל לעזור ואף לא לעצמו:

פרק ב

פסוק ב

באחרית הימים. בימי המשיח:

הר בית ה'. ההר שיעמוד עליו בית המקדש:

בראש ההרים. בהר החשוב והראש שבכל ההרים:

ונשא. ינשא במעלה וחשיבות:

פסוק ג

והלכו. עם לעם:

ואמרו. אלו לאלו:

ויורנו. המקום ילמד אותנו ע"י יודעי התורה:

מדרכיו. מה מדרכיו:

כי מציון. כי התורה האמתית היא היוצאת מציון ואין זולתה בעולם:

פסוק ד

ושפט. ר"ל וכאשר יבקשו כן יהיה כי השופט והוא מלך המשיח הוא ישפוט בין האומות בדברי ריבותם והוא יברר המשפט לעמים רבים:

וכתתו. ישברו כלי המלחמה לעשות מהם כלי עבודת אדמה כי לא יעשו עוד מלחמה ולא ילמדו אותה כי המשיח ישפוט בדברי ריבותם:

פסוק ה

בית יעקב. הנביא מזרזם לומר הואיל וכן יהיה נלכה נא באור ה' ר"ל באור התורה והמצוה כי יש תקוה:

פסוק ו

כי נטשתה. הנביא מיסב הדבור כלפי המקום ואמר כי עד הנה בדין עזבת עמך כי מלאו כשפים יותר מבני קדם המלאים כשפים:

ובילדי נכרים ישפיקו. מספיקים עצמם במחשבות ועצות פילוסופיות ואינם חוששים למחשבת התורה ועצתה:

פסוק ז

ותמלא. בעבור שארצו של העם הנז' נתמלא בכסף ובזהב וכו' ובעבור שנתמלא ארצו סוסים כו':

פסוק ח
ותמלא. מוסב למעלה לומר בעבור שנתמלא ארצו כסף וכו' לכן נתמלא ארצו אלילים וכן נאמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל (הושע ב':י'):
ישתחוו. כולם ישתחוו כל אחד למעשה ידיו:

פסוק ט
וישח. בעבור זה יהיה כ"א כפוף ושפל:
וישפל. כפל הדבר במ"ש:
ואל תשא. הן ידעתי שלא תשא להם העון:

פסוק י
בוא. אז יאמר איש לאחיו בוא להטמן בנקיקי הצור ובמחילות העפר מפני הפחד והוא ענין מליצה כי אין מסתור לפניו:

פסוק יא
עיני גבהות וכו'. אז ישפיל עיני גבהות שבאדם ר"ל בעלי הגאוה:
ושח וכו'. כפל הדבר במ"ש:
ונשגב וכו'. אז יודע לכל שהכח הוא להי' לבדו:

פסוק יב
כי יום. יש יום מוכן לשלם לכ"א כפי הגמול:

פסוק יג
ארזי הלבנון וכו'. הוא משל על המלכים והשלטונים:

פסוק יד
ועל כל ההרים וכו'. ר"ל על היושבים שמה:

פסוק טו
מגדל גבוה. ר"ל הבוטחים במבצר חוזק המגדל:

פסוק טז
אניות תרשיש. ההולכים באניות על ים תרשיש:
שכיות החמדה. השרים היושבים בהיכלי עונג הרצופים ברצפת אבנים חמודים:

פסוק יז
ושח. אז יושפל גבהות האדם:

פסוק יח
כליל יחלוף. את כולם יעביר מן העולם:

פסוק יט
ובאו. עובדי כוכבים יבואו להטמן במערות וכו':
הארץ. יושבי הארץ:

פסוק כ
אשר עשו לו. אשר עשו כולם כ"א לעצמו להשתחות אליה:
לחפור פרות. מוסב על מלת ישליך לומר האלילים ישליך אל החפירות העמוקות ואל חורי העטלפים:

פסוק כא
לבוא. ר"ל כשילך לבוא בנקרות הצורים וכו' אז בדרך מהלכו ישליך האלילים מידו:

פסוק כב
חדלו לכם. מנעו עצמכם מעבודת האלילים כי תבינו הדבר מן האדם אשר יש נשמה באפו הראיתם במה נחשב הוא הלא תצא רוחו ישוב לאדמתו ואיך א"כ ראוי לעבוד האליל שאפילו נשמת חיים אין בו:

פרק ג

פסוק א
מסיר וכו'. ר"ל לא ימצא בהם לא איש ולא אשה אשר יחונן דלים להספיק להם לחם ומים:

פסוק ב
גבור וכו'. מוסב על מלת מסיר שאמר בהמקרא שלפניו:

פסוק ג
שר חמשים. מסיר שר חמשים כי יבוטל השררה מכל וכל:
ונשוא פנים. איש נכבד שהכל נושאים לו פנים:
וחכם חרשים. חכם על חכמים אחרים כלומר שיש לו תלמידים חכמים:
ונבון לחש. המבין סתרי תורה הנאמרים בלחש והם מעשה בראשית ומעשה מרכבה:

פסוק ד
נערים שריהם. כי הנער לפי עזות נערותו ישתרר בהם:
ותעלולים. הליצנים ימשלו בם ע"י ליצנותם בדברי שחוק:

פסוק ה
ונגש העם. כ"א יהיה נוגש בחבירו על כי לא יהיה בהם מושל:

ירהבו. הנער יתגאה על הזקן ואדם נקלה על איש נכבד:

פסוק ו

כי יתפוש. כאשר יתפוש איש באחיו ולא אחיו ממש אלא הקרוב אליו מבית אביו ויאמר לו הלא יש לך שמלה ר"ל הלא אתה מלובש מלבושי פאר ושעתך מצלחת ויהיו דבריך מקובלים לזאת תהא לנו קצין ולראש:

והמכשלה הזאת. מה שאנו נכשלים איש ברעת רעהו תהיה תחת יד ממשלתך ר"ל אתה תסיר המכשול בכח הזרוע:

פסוק ז

ישא. והוא ישיב לומר בשבועה לא אהיה מושל החובש את המחויב במאסר כי אינני ראוי למשול:

ובביתי. ר"ל אף שאני מתראה בחוץ לבוש מלבושי פאר אבל בביתי אין כל ואין שעתי מצלחת למשול:

פסוק ח

כי כשלה. במרבית העוני:

אל ה'. ר"ל להקניט אותו:

למרות עיני כבודו. ר"ל שאומרים שעיני המקום המה מחולפים מעיני האדם כי לא יביט ולא ישגיח במעשה הבריות:

פסוק ט

הכרת. היכר עזות פניהם העידה על רשעותם:

וחטאתם. מפרסמים חטאם כאנשי סדום כי המה מגידים ומספרים אותם ולא מנעו מלהגיד וכפל הדבר במ"ש:

כי גמלו. במעשיהם גמלו רעה לעצמם:

פסוק י

אמרו צדיק. שבחו ורוממו את הצדיק כי עשה את הטוב כי הצדיקים יאכלו גמול מעשיהם ולזה שבחוהו למען ילמדו ממנו לטוב להם:

פסוק יא

אוי. אבל רשע האוחז ברע ולא שב ממנו אוי לו כי יקבל גמולו משלם:

פסוק יב

נוגשיו מעולל. הליצנים שבהם המה לוחצים אותם ומושלים בהם והנשים הנואפות הנה משלו בהם כי הטו לב השרים אחרי דעתן:

מאשריך. המנהיגים המדריכים אותך המה מתעים אותך מדרך הישר:
בלעו. משחיתים דרך הישר שהלכת בו מאז למען לא תשוב אליו וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יג
נצב. לכן נצב ה' לעשות מריבה עם העמים ולדון אותם (ולפי שכל שבט לעצמו קרוי עם לזה קרא לכל ישראל בכללם בלשון עמים):

פסוק יד
ה' במשפט. יערוך ויכוח עם זקני עמו ושריו וכה יאמר לא האומות השחיתו עמי אבל אתם בעצמכם רעיתם את כרמי ר"ל ישראל הקרואים כרם ה' צבאות (לקמן ה) הם היו לכם למרעה כי אכלתם אותם בכל פה:
גזלת העני. לא חסתם אף על העני וגזלתם אותו והנו עדיין בבתיכם ולא חזרתם לו:

פסוק טו
מה לכם. ר"ל מדוע תדכאון את עמי ומדוע תטחנו פני עניים:

פסוק טז
יען כי גבהו. בעבור שהולכות בקומה זקופה:
נטויות גרון. נוטות בגרון אילך ואילך להראות יפיין:
ומשקרות עינים. רומזות עם העינים אל הנואפים:
הלוך וטפוף. הולכות דרך גאוה בנחת כדבר הצף על פי המים:
תעכסנה. כשהיא עוברת אצל בחורי ישראל דורסת במנעלה אשר ברגלה:

פסוק יז
ושפח. בגמול זה תהיינה מוכות בצרעת על הקדקד:
פתהן יערה. לפי שאמרו ימהר יחישה מעשהו ומה בכך דוכס רואה אותי ביפיי ויקחני במרכבתו וכן היה ורמז הקדוש ברוך הוא והיו שופעות ונמאסו ונשלכו מן המרכבה, או ר"ל שילכו בגולה ערומות בגילוי ערוה:

פסוק יח
יסיר אד'. רצה לומר לא יתקשטו עוד בתכשיטי פאר כמאז:

פסוק כד
תחת בושם. במקום שהיו מתבשמות שם יהיה שמה המקה והמסה:
ותחת חגורה. במקום שהיו חוגרות שם בתכשיטי פאר שמה יהיה שבירה ורציצה:
ותחת מעשה מקשה. במקום שהיו מתקשטות בעדי זהב מעשה מקשה שמה יהיה קרחה כי יפול שער ראשן והוא דבר מגונה ומאוס:

ותחת פתיגיל. במקום שהיו חגורות בחגורה של פאר שמה יהיה מחגורת שק בעבור הצער והאבל:

כי תחת יופי. ר"ל כי כן ראוי והגון להם במקום שהיו מייפות א"ע בפני הנואפים והוא מקרא קצר ומאליו יובן:

פסוק כה

מתיך. אנשיך יפלו בחרב האויב:

וגבורתך. הגבורים שבך אשר לא ימסרו עצמן לחרב האויב ויצאו למולם למלחמה עכ"ז שמה במלחמה יפלו בחרב כי האויב יתגבר עליהם:

פסוק כו

פתחיה. בכל פתחי הבתים יהיה אנינות ואבלות:

ונקתה. תהיה נקיה וריקנית מכל טובה ותשב לארץ בשפל המצב:

פרק ד

פסוק א

והחזיקו. ארז"ל נ"נ גזר על עמו שלא יאנסו הנשואות לאיש ועל שיתרבו האלמנות יחזיקו שבע נשים באיש אחד להנשא לו:

לאמר. וכה תאמרנה אל תחוס לדאוג על צורך הספוק והמזון כי נאכל לחמנו ונלבש שמלתנו ואין לנו עליך כלום רק יקרא שמך עלינו לומר שאתה בעל שלנו ואנו נשואות לך:

אסוף. כנוס החרפה מאתנו שלא יאנסו אותנו חיל נ"נ:

פסוק ב

ביום ההוא. ר"ל אחר שיתמרק עון ישראל בקושי ובמרבית היסורים אז תהיה גאולה שלמה ויהיה צמח ה' להדר ולכבוד והוא משיח בן דוד הנקרא צמח כמש"ה והקימותי לדוד צמח צדיק (ירמיהו כ"ג:ה'):

ופרי הארץ. גם זה על המשיח יאמר:

לפלטת ישראל. להנשארים שחסו במקום ועמדו באמונתם:

פסוק ג

הנשאר בציון. הנשאר מישראל ישב בציון, והנותר מהם ישכון בירושלים וכפל הדבר במ"ש:

יאמר לו. על כל הנשאר יאמר עליו שהוא קדוש:

כל הכתוב. כל מי שכתוב בספר להיות חי בעולם הנצחי ישכון בירושלים:

פסוק ד

אם רחץ אד'. ר"ל הדבר הזה יהיה כאשר ירחץ ה' את צואת וכו' ר"ל כשיסיר מהם לכלוכי העון:

דמי ירושלים. דם הנקי הנשפך בה:

ברוח משפט. בחוזק משפט יסורין ור"ל כמו הרוח הזה מייבש את הלחלוחית כן ימרקו היסורין לחלוחית העון:

וברוח בער. ביסורין יבער החטאים מן העולם:

פסוק ה

וברא וכו'. אז יברא ה' ענן חדש להיות שוכן ביום על כל מקומות המוכן לשבת אשר המה בהר ציון:

ועל מקראיה. על האנשים הקרואים לבוא בהמה:

ועשן וכו'. לילה כל אלה ישכנו עליהם בלילה:

ונגה אש להבה. הארת להבת אש:

כי על כל וכו'. מלבד הכבוד שיהיה להם אז יהיו כל אלה לחופף עליהם להגן מן האומות:

פסוק ו

וסוכה תהיה. הענן הזה יהיה לסוכך עליה להיות לצל ביום להציל מחורב ושרב השמש:

מזרם. משטיפת המים והוא דרך משל לומר שיגין עליהם לבל תשיגם יד האויב:

פרק ה

פסוק א

לידידי. אמר הנביא אשירה נא במקום ידידי ובשליחותו:

שירת דודי. השירה אשר שר דודי על עסקי כרמו:

כרם. וזהו השיר הנה כרם היה לידידי וכו':

פסוק ב

ויעזקהו וגו'. גדרו מסביב ופנה אותו מן האבנים ונטע בו זמורות יפות ועשה בו גת וחפר בו יקב:

ויקו. על פי המעשים והתקונים האלה היה מקוה שיעשה הכרם ענבים טובים ולא כן היה כי עשה באושים:

פסוק ג
ועתה. הואיל וכן היה:
יושב ירושלים. כל מי שיושב בירושלים וכל איש מאנשי יהודה:
שפטו נא. בררו הדבר הנעשה ביני ובין כרמי וראו הדין עם מי:

פסוק ד
מה לעשות. מה היה לי לעשות עוד לכרמי מכל הדברים שעושים לכרם ולא עשיתי לו אותן הדברים:
מדוע קויתי. ר"ל מדוע לא היה כן כמו שקויתי:

פסוק ה
את אשר אני עושה. את אשר בלבבי לעשות לכרמי:
הסר. להסר גדרו ותהיה למרעה:
פרוץ. לפרוץ גדרו ותהיה למרמס הרגל והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ו
ואשיתהו. אשים אותו שממה:
לא יזמר. לא יחתכו הזמורות להרבות ענפים כדרך שעושים לכרמים:
ולא יעדר. לא יחפרו תחת האילנות כדרך שחופרים בכרמים לתקון הגפנים:
ועלה שמיר ושית. יגדל קוצים כדרך השדה שאינו נעבד: מפרש המשל ואמר שבית ישראל הם הכרם:

פסוק ז
נטע שעשועיו. הנטיעה שהוא משעשע ומשמח בו:
ויקו. לפי מרבית הטובה שעשה להם היה מקום שיעשו משפט והנה לא כן הוא כי אספו חטאים רבים או עשו מעשים מגונים כנגע צרעת:
לצדקה. היה מקוה שיעשו צדקה והנה נשמע צעקת עשוקים:

פסוק ח
הוי. ר"ל יש להתאונן על מה שהמה מגיעים בית בבית כשאדם חלש היה לו בית בין בתי אנשים חזקים בעלי זרוע היה החזק שמצד זה מגיע ביתו בתוך גבול בית החלש ולקח מגבולו וכן זה שמצד השני עד שלא נשאר מקום להחלש שביניהם:
והושבתם. אמר הנביא לבעלי הזרוע וכי סבורים אתם שרק אתם לבדכם תשבו ותתקיימו בקרב הארץ ואין להחלש מקום עמכם:

פסוק ט

באזני ה' צבאות. באזני אמר ה' צבאות ותחסר מלת אמר ומאליו יובן:

אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא יהיה כן אזי יהיה ענשי כך וכך ומגזם ואינו אומר וכן אם לא כאשר דמיתי (לקמן יד):

בתים רבים וכו'. וכאומר הואיל וכן מה תועלת להם מה שלוקחים עוד מגבול החלשים:

פסוק י

כי עשרת וכו'. מקום עבודת עשרת וכו' יעשה בת אחת יין ומקום זרע חומר יעשה איפה אחת ובעבור הרעב יעזבו בתיהם וילכו להם וישארו שממה מבעליהן:

פסוק יא

משכימי בבקר. משכימים בבוקר ורודפים לבקש יין המשכר ומאחרים לשבת בערב לשתות הרבה עד אשר היין דולק ובוער בהם:

פסוק יב

והיה כנור וכו'. בידם היה הכנור וכו' לנגן בעת השתיה לתענוג וגם יין משתיהם היה בידם:

פועל ה'. אינם נותנים לב להסתכל פועל ה' שעל הכל יביא במשפט:

ומעשה וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יג

מבלי דעת. על שמאנו לדעת דרכי המקום:

וכבודו. אנשי הכבוד והחשובים יהי מתי רעב והמון העם ימותו בעבור יובש הצמאון ומלת מתי משמשת בשתים:

פסוק יד

הרחיבה. מדה במדה על שהרחיבו נפשם להתענג ביותר לכן תרחיב השאול נפשם לבלוע את הכל:

הדרה. תפארת עדתם:

בה. בהשאול ומוסב על וירד ור"ל הכל תרד אל השאול:

פסוק טו

וישפל איש. כפל הדבר במ"ש:

ועיני גבוהים. העינים שהיו מגביהים להסתכל כלפי מעלה כדרך גסי הרוח:

תשפלנה. להסתכל למטה כדרך השרוי בצרה וצער:

פסוק טז
ויגבה וכו'. במשפט כשיעשה משפט יתרומם ויתעלה שמו:
נקדש בצדקה. יתקדש שמו במה שיעשה צדקה להכשרים שבדור:

פסוק יז
כבשים. הצדיקים הנמשלים לעדר הרחלים המה ירעו בנחת והשקט כמנהגם מאז ולא יהיו נכללים עם הרשעים:
וחרבות מחים. בתי החרבות של הרשעים בעלי המוח יאכלו הצדיקים שהמה עתה כגרים מול רשעי':

פסוק יח
מושכי העון. ממשיכים על עצמן את היצר הרע המסית על העון:
בחבלי השוא. בחבלים דקין וכמעט שאין בהם ממש:
וכעבות. לבסוף ממשיכים היצה"ר המחטיא בחבלים עבות שמושכים בהם את העגלה ר"ל בתחלה מעט נמשכים אחריו ולבסוף נמשכים הרבה:

פסוק יט
האומרים וכו'. אומרים בלעג ימהר להביא מעשה הפורעניות שאומר למען נראה אם יוכל עשוהו:
ותקרב ותבואה. כפל הדבר במ"ש:
ונדעה. שיש בידו הכח:

פסוק כ
לרע. על עבודת אלילי כנענים היו אומרים שהוא טוב:
ולטוב. הוא עבודת המקום:
שמים חושך וכו'. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המליצה ולהתמדת הדבר:

פסוק כא
בעיניהם. מחזיקים א"ע לחכמים:
ונגד פניהם. לפי הסתכלות פניהם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כב
לשתות יין. מראים גבורות לשתות יין הרבה:
ואנשי וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כג
מצדיקי. מצדיקים בדין את הרשע בשכר שוחד:

יסירו ממנו. מכ"א מן הצדיקים מסירים צדקתו לומר עליו שאינו צדיק בדינו:

פסוק כד

לכן. בעבור הטיית המשפט:

כאכול קש לשון אש. כמו לשון אש שורף את הקש וכמו להבה מרפה את החשש ומחלישו עד כי ישוב לאפר כן יחלש שרשם להיות כדבר הנימק:

ופרחם. גדולתם יסתלק כאבק דק המסתלק ברוח קמעא:

פסוק כה

עליו. על עמו:

ההרים. מלכי יהודה ושריהם:

כסוחה. כרוק המושלך בקרב חוצות:

בכל זאת. עם כל הפורעניות הזאת לא שב אף ה' ועוד ידו נטויה להכות בהם:

פסוק כו

ונשא נס. ר"ל יעורר לב האומות היושבים ממרחק לבוא עליהם כאלו נשא להם נס וכאלו שרק להם להתאסף ולבוא:

פסוק כז

אין עיף. בהעם הבא לא ימצא בו עיף וכושל:

לא ינום. ר"ל לא יהיה מי מתעצל בדבר:

ולא נפתח. ר"ל לא יהיה למי שום צד עכוב:

פסוק כח

אשר חציו שנונים. יהיה עם אשר חציו יהיה שנונים ר"ל יהיה מוכן למלחמה כצר. חזקים כסלע ולא יתנגפו במרוצתם:

כסופה. ימהרו ללכת כרוח סופה:

פסוק כט

שאגה לו. להעם הזה:

ויפליט. יציל הטרף לעצמו מיד הבא לחטוף מידו:

ואין מציל. לא יהיה ביד מי להציל מידו:

פסוק ל

עליו. על ישראל:

ונבט לארץ. יביט למלכי ארץ אולי ימצא מהם עזרה:

והנה חושך צר. יש לו חושך מהצר והאויב הבא עליו כי לא מצא עזר:

ואור חשך בעריפיה. אור השמש חשך לו בשמים מרוב הצרה, או בעריפיה ר"ל בבוא מאפליה ועל כי בעת יערוף המטר מאפיל האור אמר בעריפיה:

פרק ו

פסוק א

בשנת מות. כשנצטרע כשנכנס בהיכל להקטיר כמ"ש והצרעת זרחה במצחו (דה"ב כ"ו) כי המצורע חשוב כמת:

פסוק ב

ממעל. בשמים:

לו. לשמשו:

לאחד. לכל אחד ואחד:

יכסה פניו. לבל יביט כלפי השכינה:

יכסה רגליו. לצניעות שלא יראה בכל גופו לפני בוראו, ורז"ל אמרו שלא להזכיר מעשה העגל כי כף רגליהם ככף רגל עגל:

יעופף. יעוף בשליחות המקום:

פסוק ג

וקרא וכו'. שרף קורא לחבירו לומר קדוש כאחד ולא יקדים האחד לחבירו ואמר. הקול יוצא מבין כולם כאחד כאילו הוא קול אחד:

קדוש וכו'. ר"ל שהוא מקודש ומרומם בעולם המלאכים ובעולם הגלגלים ובעולם השפל:

מלא וכו'. כבודו מלא בכל הארץ:

פסוק ד

וינועו. מזוזות הפתח היו נעים מחוזק קול הקריאה וסרים ממקומם הרבה אמות ולא פירש כמה:

והבית. ההיכל:

ימלא עשן. היה נמלא עשן:

פסוק ה

ואמר. אמרתי אוי לי וכו', כי פחד פן ימות על שראה מראה כבוד ה':

כי איש וכו'. על כי אני איש טמא שפתים וכו' ואינני אם כן כדאי לא מצד מעשי ולא מצד מעשה העם אשר אני בקרבו:

כי את המלך וכו'. מוסב למעלה כאומר אוי לי וכו' כי את המלך וכו' כי איש וכו':

פסוק ו

במלקחים. בצבת לקח הגחלת מעל המזבח:

פסוק ז

ויגע. השרף נגע הגחלת על פי:

הנה נגע. ר"ל בכוית נגיעת הגחלת קבלת העונש ובזה סר עונך וארז"ל שהעון היה במה שאמר ובתוך עם טמא שפתים וכו' ולא היה ראוי לומר כן על ישראל:

פסוק ח

אשלח. לדבר דברי לישראל:

לנו. בשליחותנו וכאלו מדבר עם השרפים ונמלך בהם:

הנני. הנה אני מוכן ללכת ושלחני:

פסוק ט

שמעו שמוע. הלא אתם שומעים דברי מפי הנביאים ואינם נותנים לב להבין:

וראו ראו. הלא אתם רואים נפלאותי ואינכם שמים על לב לדעת ולהכיר בהם:

פסוק י

השמן. היצר הנטוע בלבו הוא השמן והאטים אל הלב לבל הבין וקצר בדבר המובן מאיליו כי זהו דרך מעשה היצר:

הכבד. היצר הכביד אזניו לבלי שמוע והשע עיניו לבל יראה:

פן יראה. כי היצר חושב פן כשיראה בעיניו וישמע באזניו ויבין בלבבו שלא עשה את הטוב ויעשה א"כ תשובה ויבוא לו בזה רפואת הנפש והיא הסליחה ואין דעת היצר נוחה מזה כי איננו דורש אליו לשלום ולזה מטמטם את הלב למען ישאר חייב:

פסוק יא

עד מתי. יהיה לבם אטום מלהבין:

עד אשר וכו'. ר"ל לבם יהיה אטום עד שיבוא הפורעניות ויהיו עריהם חרבה ובתיהם שממה:

פסוק יב

ורחק וגו' האדם. ישראל הקרואים אדם יהיה גולה למקום רחוק:

ורבה העזובה. זמן מרובה תהיה הארץ עזובה מהם:

פסוק יג

ועוד בה עשיריה. עוד ימלכו בה עשרה מלכים כי זה נאמר אחר שנצטרע עוזיה ומלכו אחריו יותם אחז חזקיה מנשה אמון יאשיה יהואחז יהויקים צדקיה ובימיו תשוב להיות לבער וכליון, או ר"ל תשעה חלקים יהיו אבודים ותשאר חלק עשירי ואף היא תשוב להיות לבער:

אשר בשלכת. בימי הסתיו עת שמשליכין העלין דרכם להשליך מעט מעט עד שלא ישאר כי אם הנטיעה אשר בה כמות שהיא ואמר שכן יהיה ישראל לבעור אחר בעור:

זרע וכו'. הנשאר בה יהיה זרע קודש ולפי שהמשיל לאילנות אמר מצבתה לשון הנופל באילן ורצה לומר שארית:

פרק ז

פסוק א

למלחמה עליה. לעשות מלחמה עליה ולא יכול מוסב על רצין כי הוא היה העיקר במלחמה:

להלחם עליה. להתגבר ולהתחזק במלחמה עם כי מאז כשנלחם פקח לבד התגבר במלחמה כמ"ש בד"ה ב', או מוסב הוא על אחז לומר שהוא לא היה יכול לעמוד למולם להלחם בעבור העיר:

פסוק ב

ויוגד. טרם עלו למלחמה:

לבית דוד. הוא אחז ועל שהיה רשע לא רצה להזכירו בשמו:

נחה ארם וכו'. ארם עם אפרים חנו עליהם להלחם בהם:

וינע. מגודל הפחד נעה לבבו כמו עצי היער הנעים ברוח:

פסוק ג

אתה ושאר ישוב בנך. גם אתה צא לקראתו גם בנך אשר נקרא שמו שאר ישוב לאות וסימן אשר שארית יהודה ישובו מן הגלות בימי עזרא:

אל קצה וכו'. כי שם תמצאנו:

העליונה. כי שתים היו אחת ממעל ואחת מתחת:

שדה כובס. השדה שהיו שוטחים שמה אל מול השמש את הבגדים המכובסים:

פסוק ד
השמר והשקט. השמר מעשות מלחמה והשקט לבך אל תירא ואל יבוא מורך בלבבך זנבות האודים. שהמה כמו האודים האלה שאין בהם כח לבער אלא לעשן כך אין כח בידם לעשות לך מאומה רע רק העם מפחידים:
בחרי אף. הבאים בחרי אף:
רצין. עכשיו מפרש מי הם האודים:
ובן רמליהו. פי' עם אפרים כמ"ש רצין וארם וסמך על המבין:

פסוק ה
יען. בעבור שיעץ מחשבות כאלו נצחון המלחמה תלויה בכח חכמתו:

פסוק ו
ונקיצנה. ר"ל נעשה לה מצור עד שיקוצו מפנינו ויפתחו לנו שערי העיר ונבקיענה. אז נבקיע חומתה לצרכינו ליכנס בה ותהיה אם כן תחת ממשלתנו:
ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל. והוא היה איש מהר אפרים:

פסוק ז
לא תקום. לא תתקיים עצתם ולא תהיה כן והוא כפול במ"ש:

פסוק ח
ראש ארם. עיר המלוכה של ארם היא דמשק ואין לה כלום על ירושלם:
וראש דמשק רצין. הוא ראש ומלך על דמשק ולא על ירושלים:
ובעוד. ר"ל ואף מה שבידו לא ישאר כי במשך זמן ס"ה שנה מעת שנגזר הדבר בנבואת עמוס שאמר ושברתי בריח דמשק (עמוס א':ה') יחת וישבר מלכות ארם וכמ"ש ויעל וכוי דמשק ויתפשה (מלכים ב ט"ז:ט') וזה היה בימי אחז והרחיב הזמן בעבור שזכר גם אפרים:
אפרים מעם. תחסר הוי"ו ומשפטו ואפרים מעם ור"ל גם מלכות אפרים תשבר במשך זמן ס"ה שנה מהיות עוד עם כי ילכו גולה בימי הושע בן אלה והיתה בשנה הששית לחזקיה בתוך זמן ס"ה שנה מנבואת עמוס שניבא על ארם ועל מלכות אפרים כמ"ש הנה אנכי מעיק וכוי (עמוס ב':י"ג) וישראל גלה יגלה (שם ז) כי נבואתו היתה שתי שנים קודם שנצטרע עוזיה כמ"ש שנתים לפני הרעש (שם א) והרעש היה כשנצטרע עוזיה בכ"ו למלכו כמ"ש בשנת עשרים ושבע וכוי (מלכים ב ט"ו:א') וכמ"ש שם וכל ימי מלכותו נ"ב הרי נשאר כ"ה ושנתים לפניהם הרי כ"ז ימי יותם ט"ז ימי אחז ט"ז ושש

של חזקיה הרי היתה בתוך זמן ס"ה שנה כי יותם ואחז מלכו שנים מקוטעות כמ"ש במ"ב וע"ש בחשבון הדורות:

פסוק ט

וראש. ואף עתה עיר המלוכה של אפרים היא שמרון ואין לה כלום על ירושלים:

וראש שמרון בן רמליהו. הוא ראש ומלך על שומרון ולא על ירושלים:

אם לא תאמינו. אם אינכם מאמינים לדברי אלה זהו לפי שאין אתם קיימים ומחוזקים באמונת האל:

פסוק י

דבר. ע"י ישעיהו:

פסוק יא

אות. לעשות אות למען דעת שיתקיימו דברי:

העמק שאלה. שאל שאלה לעשות אות בעומק התהום או בגבהי השמים ממעל:

פסוק יב

לא אשאל וכו'. לא אשאל אות ולא ארומם את המקום בעשיית האות כי לא רצה שיתקדש שם שמים על ידו:

פסוק יג

המעט מכם. וכי מעט לכם מה שאתם מייגעים אנשים בגאוה ורמות רוח כי גם תרצו ליגע לפני המקום ב"ה בדברי עזות כאלה:

פסוק יד

לכן. הואיל ואין רצונך שיתקדש שם שמים לזה יתן המקום אות מאליו ויתקדש שמו:

העלמה. היא אשת אחז:

הרה. עדיין לא היה נודע אם היא הרה:

וקראת. העלמה עצמה תקרא שמו עמנואל והשם הזה יורה שהאל יהיה עמנו ולא תשלוט בנו יד האויב:

פסוק טו

חמאה ודבש יאכל. מעת הוולדו יאכל חמאה ודבש כי יתאוה באלה:

לדעתו. לדעת עצמו ימאס ברע ויבחר בטוב עודו לא יבוא למספר הימים הראוים לדעת ולהבחין בין רע לטוב:

פסוק טז
כי בטרם וכו'. אשר עד לא יבוא זה האות תעזב אדמתכם מהם כי ילכו להם ולבל ישובו שוב אמר לו אות:
אשר אתה קץ. האדמה אשר אתה קץ בה עכשיו מפני שני המלכים החושבים להיות מלכים ולמשול בה:

פסוק יז
יביא ה' עליך. אולם ממקום אחר יביא ה' עליך וכו' ימים רעים שלא היו כמוהם מיום שנחלק אפרים מעל יהודה בימי ירבעם שאז נחלקה מלכות בית דוד ואז החלו הרעות לבוא על ישראל:
ועל בית אביך. זהו חזקיה בנו ולפי שאחז היה רשע וחזקיה היה צדיק לא קראו בנו:
את מלך אשור. ר"ל את מי יעורר לעשות הרע את מלך אשור והוא תגלת פלאסר שהצר לו וסנחרב הצר לחזקיהו כי כבש כל ערי הבצורות ביהודה זולת ירושלים:

פסוק יח
ביום ההוא. ביום בוא סנחריב מלך אשור:
ישרוק. ר"ל יעיר לבם:
לזבוב. חיילות רבות כזבובים:
אשר וכו'. כי כל חיל מצרים מקצהו יבואו בעזרת סנחריב:
יאורי מצרים. אמר כן לפי שכל ארץ מצרים עשויה יאורים יאורים והנילוס עולה דרך שם להשקות השדות:
ולדבורה. חיילות גבורים עוקצים כדבורים:

פסוק יט
בנחלי הבתות. על כי יהיו רבים לזה יחנו אף במקומות ההם:

פסוק כ
ביום ההוא. כאומר אבל אחריתו עדי אובד כי ביום ההוא יגלח וכו' והתער הוא משל על החרב והתגלחות על ההרג:
השכירה. כי התער ששוכרין אותה בדמים היא חדה מאד:
בעברי נהר. באנשי עבר הנהר ובמי במלך אשור:
את הראש. יגלח את שער הראש ואת שער הרגלים רצה לומר השרים ויתר העם:
וגם את הזקן תספה. התער ההיא תכלה גם שער הזקן וזהו סנחריב כי גם הוא נהרג אז מבניו:

פסוק כא
יחיה איש. כל אחד יגדל בביתו עגלת בקר ושתי צאן ומרוב הברכה יהיה די לו בהם:

פסוק כב
מרוב. מחמת רוב עשיית החלב לא יחוש על החלב ויאכל החמאה:
כי חמאה וכו'. מרוב:

פסוק כג
באלף כסף. הנמכר באלף כסף:
לשמיר ולשית. לא יעבדו הגפנים והקוצים יצמחו שם כי לא יחושו על היין כי דורו של חזקיה הרבו לעסוק בתורה וחדלו מן היין:

פסוק כד
בחיצים ובקשת. הרוצה ליכנס שמה יהיה צריך לכלי זיין למלט נפשו מהחיות הטורפות אשר ישכנו שמה על כי לא יהיה שם דריסת רגלי אדם:

פסוק כה
וכל ההרים וכו'. ר"ל אבל שדות התבואה הנחרשים בכלי מחרישה:
יראת שמיר. ר"ל לא יפחדו פן יגדל שם קוצים וזהו הואיל וא"א להיות בלא תבואה:
למשלח שור. בהמתם ירעו שם ויאכלו רצונם וירמסו ברגליהם ולא יחושו כי יגדל הרבה תבואה:

פרק ח

פסוק א
בחרט אנוש. לפי שהיה זה במראה הנבואה אמר לו שיכתוב זה בחרט אנוש במעשה ממש ולא במראה הנבואה לבד:
למהר שלל. ר"ל למלאות הגליון באמרים שיהיו מורים על מהירות בוא זמן השלל מן דמשק ועל מהירות בוא זמן הבזה של שמרון:

פסוק ב
ואעידה. אלה דברי ישעיה שאמר אחר שכתבתי הדברים האלה העדתי לי עדים נאמנים ר"ל החתים עליו אלה העדים שתהיה כתובה וחתומה בעדים שכן תהיה בקרוב:
אוריה הכהן. יתכן שהוא אוריה כ"ג שהיה בימי אחז:

זכריהו. יתכן שכן היה שם אחד מחשובי ירושלים בזמן ההוא, וחז"ל אמרו שאוריה הוא שניבא בימי יהויקים וזכריהו הוא שהיה בתחילת בית השני ופירשו שאמר המקום כאשר תתקיים נבואת פורעניות אוריה תהיה לעדות שתתקיים נבואת נחמות זכריה:

פסוק ג

ואקרב. אח"ז קרב אל אשתו ותהר וכו':

מהר שלל וכו'. להיות לאות על דברי הגליון:

פסוק ד

בטרם ידע. עדיין לא היה בו דעת לקרוא אבי ואמי:

ישא. הנושא ישא והוא מקרא קצר:

לפני מלך אשור. כי הוא ישללם כמ"ש ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה וכו' (מ"ב יב) ונאמר עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וישב לו מנחה (שם יז) וזהו השלל ושניהם היו בימי אחז:

פסוק ה

ויוסף וכו'. עוד הוסיף לדבר עוד בדבר רצין ובן רמליהו:

פסוק ו

כי מאס. רבים מאנשי יהודה מאסו במלכות בית דוד כי היתה חלושה מול מלכות אפרים והיו רוצים במלכות פקח בן רמליהו:

את מי השלוח. המשיל מלכות בית דוד למי השלוח ההולכים בנחת מבלי הרעשת קול וכן רוב מלכי בית דוד הנהיגו המלכות בנחת ובענוה:

ומשוש. ר"ל בוחרים המשוש וההשתררות אשר עם רצין ובן רמליהו:

פסוק ז

ולכן. על שמאסו בנחל קטן:

העצומים. המרעישים בקול גדול:

את מלך אשור. ר"ל הוא הנמשל להמים העצומים ואותו יעלה עליהם:

ואת כל כבודו. יעלה עמו כל כבוד עשרו כי יהיה לבו נכון בטוח להתגבר על כל ואין פחד מלחמה לנגד עיניו יעלה וכו'. ר"ל במרבית אנשיו יכסה פני תבל:

פסוק ח

וחלף ביהודה. יעבור בארץ יהודה וישטוף ויעבור להלן ר"ל יכבש ערי בצורות ויצר על אחרות:

עד צואר יגיע. יבוא עד חוזק הצואר והוא ירושלים ולפי שהמשילו למי הנהר אחז לשון סכנת מים שוטפים אם מגיע אל הצואר:
מטות כנפיו. התפשטות מחנהו יהיה מלא רוחב ארצך אתה עמנו אל והוא יהודה שהבטיחם המקום להיות עמם כאשר יורה שם עמנואל בן העלמה אשת אחז:

פסוק ט

רועו. אתם חיל סנחריב שברו עמים רבים ואח"ז תשברו גם אתם:
והאזינו וכו'. הבאים ממרחק לעזרת סנחריב האזינו אמרי וחדלו לכם:
התאזרו. התחזקו במלחמה ובסוף תשברו וכפל הדבר לחזק הענין:

פסוק י

עצו וכו'. התייעצו מה לעשות ומה בכך כי הלא תופר:
דבר וכו'. דברו דבריכם אבל לא תתקיים כי עמנו אל ולא יעזבנו בידכם:

פסוק יא

כי כה אמר ה' אלי. חוזר למעלה שאמר עצו עצה ותופר וכן כי כה אמר ה' אלי שיופר עצתכם וכו':
בחזקת היד. ר"ל יפר עצתם בחוזק יד ובזרוע נטויה כגבור ואיש מלחמה כי יכה כל חילו הרב:
ויסרני. גם הוכיח והזהיר אותי מלכת בדרך העם הזה והם שבנא וסיעתו המה הרוב מול חזקיה וסיעתו והתורה אמרה אחרי רבים להטות מ"מ לא עם סנחריב:
לאמר. וכה אמר אלי:

פסוק יב

לא תאמרון קשר וכו'. ר"ל עם כי שבנא וסיעתו המה הרוב מול חזקיה וסיעתו והתורה אמרה אחרי רבים להטות מ"מ לא תאמרון להתקשר ולהתחבר לכל אשר יאמר העם הזה בקשר המרד:
ואת מוראו. לא תיראו מפחד סנחרב:
ולא תעריצו. ולא תתנו לו בפה העריצות והחוזק לומר עליו שהוא חזק ביותר כאשר יאמרו העם הזה:

פסוק יג

אותו תקדישו. ר"ל השענו בה' וקדשו שמו:
והוא מוראכם. ורק הוא לבד יהיה מוראכם ר"ל לא תפחדו ממי כי אם ממנו יתברך:
והוא מעריצכם. והוא יתן לכם עריצות וכח מול האויב:

פסוק יד
והיה למקדש. המקום ב"ה יהיה לשני בתי ישראל והם חזקיה וסיעתו ושבנא וסיעתו לאחד יהיה לארמון משגב ומגדל עוז להשגב בה והוא חזקיה וסיעתו כי ינצלו מיד סנחריב ולאחר יהיה לאבן נגף ולצור מכשול והוא שבנא וסיעתו כי אחר שהשלימו עם סנחריב ויצאו אליו נאבדו כולם:
לפח ולמוקש. חוזר למעלה לומר למה יהיה לאחד לאבן נגף וכו' לפי שהוא היה לפח ולמוקש להמלך היושב בירושלים והוא חזקיה:

פסוק טו
וכשלו בם. בהאבן הנגף ובהצור המכשול יכשלו רבים והם סיעת שבנא:
ונפלו וכו'. כפל הדבר במ"ש לחזוק הענין:

פסוק טז
צור תעודה. אולם קשר התעודה וכפל במ"ש ואמר חתום התורה בלב התלמידים למען לא ישכחו אותה כי לולי זאת לא אהיה להם למקדש וארמון משגב:

פסוק יז
וחכיתי לה'. כהתימו לדבר דבר ה' אמר אקוה לה' שכן יהיה עם כי עתה הוא המסתיר פניו מבית יעקב הם עשרת השבטים לא יסתיר פניו מבית יהודה אם ישמרו התורה:
וקויתי לו. כפל הדבר במ"ש לחזוק הענין:

פסוק יח
הנה אנכי. רצה לומר הנה המעשה שעשיתי אנכי והוא כתיבת הגליון ושמות הילדים אשר נתן לי ה' והם שאר ישוב ומהר שלל חש בז שהמה לאותות ולמופתים בישראל רצה לומר לרמז על הקורות אותם דעו שהכל נאמר מעם ה' וכו' ולא מלבי נעשו הדברים:

פסוק יט
וכי יאמרו אליכם. ואם המסיתים יאמרו אליכם דרשו הדבר אל האובות ואל הידעונים והם יגידו לכם את האמת כן הוא כי יפתו אתכם לומר הלא תראו שהם מצפצפים ומהגים וא"כ יש ממש בהם ויוסיפו עוד לומר הלא כל עם מהאומות דורש אל אלהיו עכ"ז בעד דברי החיים ידרשו אל המתים רצה לומר, ישאלו באובות לדעת אם האמת הוא כדברי החיים ולא יחשבו זאת לעון ולמכחיש באלהיו ומדוע לא תעשו כמוהם:

פסוק כ
לתורה ולתעודה. ר"ל הריני נשבע בתורה אם לא יאמרו המסיתים דברי הבאי כדבר הזה אשר נראה לעין כל שאין לו זוהר ובהירות כי אין להדמות אמונת עבודת כוכבים

לאמונת האל ורצה לומר כמו שהראיה הזה הוא הבל ואין בו ממש כן יהיו כל הראיות שיביאו וכאומר השמרו בנפשותיכם לבל תהיו נפתים להם כי כל אמריהם אמרי נואש:

פסוק כא

ועבר בה. ומי שעבר בדרך הזה לדרוש באובות והם בני עשרת השבטים:
נקשה ורעב. בא עליו מאורע קשה וסבל הרעבון כי נחסר לחמו:
וקלל במלכו ובאלהיו. כי לא מצא עזר לא ממושלי ישראל ולא מעגלי הזהב והבעלים שעבדו:
ופנה למעלה. לבקש עזר מאלוה האמיתי וכאומר הוא פנה אבל לא הועיל כי כבר נחתם הגזר דין:

פסוק כב

ואל ארץ יביט. אולי ימצא עזר ממושלי ארץ:
והנה צרה וחשכה. כי לא מצא עזר:
מעוף צוקה. צרה חשיכה וכפל הדבר במ"ש:
ואפילה מנודח. יהיה מנודח אל האפלה:

פסוק כג

כי לא מועף. כי לא יהיה עייפות ותשות כח להעם אשר הועמד להיות לה למוצק ולהצר כי שלש פעמים יבא עליהם:
כעת הראשון. גלות האמצעית תהיה קלה כאותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון וארץ נפתלי וכן בגלות האמצעית לא יגלה רק אותם שבעבר הירדן:
והאחרון הכביד. אבל גלות האחרון יכבד מהם כי הכל יגלו דרך הים. עכשיו מונה סדר גלותם ואמר בתחלה גלו היושבים דרך ימה של טבריה והיא ארץ נפתלי שנאמר בו ים ודרום ירשה (דברים ל"ג:כ"ג) וזה היה בימי פקח בן רמליהו כמ"ש במ"ב והוא בשנת ד' לאחז:
עבר הירדן. אח"ז גלו אותה שבעבר הירדן כמ"ש ויער וכו' ויגלם לראובני וכו' (דה"א ה) וזה היה בימי הושע בן אלה והיא בשנת י"ב לאחז כן משמע בס"ע:
גליל הגוים. אח"ז גלו כולם בסוף ימי הושע והיא בשנת ו' לחזקיה כמ"ש במ"ב, א"י בכללה נקראה גליל הגוים שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל היו מתאוים לה ובאין לה לסחורה כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג) וכ"ז חוזר למעלה שאמר לא תהיו נפתים אחר המסיתים לדרוש באובות כי בני עשרת השבטים דרשו באובות והגיע להם הרבה מהרעות:

פרק ט

פסוק א

העם ההלכים בחשך. מוסב למעלה לומר אבל העם הזה על שלא היו כמוהם עם כי אף המה הלכו בחשך מפחד סנחרב הנה בסוף ראו אור גדול בעת מפלתו:

יושבי וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ב

הרבית הגוי. בזה נעשו גדולים וחשובים בעיני הכל:

לו הגדלת השמחה. ר"ל אם למלכות ישראל היה חושך אפלה הנה ליהודה הגדלת השמחה:

שמחו לפניך. בבית המקדש נתנו שבח ושמחו שמחה גדולה:

כשמחת בקציר. כמו שדרך העולם לשמוח בעת הקציר:

כאשר יגילו. כמו ששמחו בעת שחלקו שלל סנחרב כן הרבו לשמוח לפניך בבה"מ:

פסוק ג

כי את עול סבלו. העול שהיה סובל חזקיהו ומי שהיה מטה שכמו להעמיס עליו משא כבד להעלות מס קשה ואת השבט שהיה נוגש ורודה בו והוא אשור וכפל הדבר במ"ש לתפארת המליצה:

החתות. העם הזה שברת בלילה אחת כמו עת מפלת מדין בימי גדעון כי גם המה נאבדו בלילה אחת:

פסוק ד

כי כל סאון. כל שאון המיית מלחמה הדרך להיות המייה ברעש גדול ושמלת ההרוגים מגוללת בדמים ומלוכלכת בו:

והיתה. אבל נצחון המלחמה ההיא היתה דומה לשרפה הנאכל באש כי לא נשמע רעש מלחמה ולא נראה דם כי המלאך הכה בהם:

פסוק ה

כי ילד יולד לנו. כל זה בזכות הילד אשר יולד לנו וזהו חזקיה שבימיו היתה מפלת סנחריב:

ותהי המשרה. ממשלת ה' יהיה על שכמו ר"ל יטה שכמו לסבול עול התורה והמצוה:

ויקרא שמו פלא יועץ וכו'. ר"ל ה' שהוא יועץ פלא ואל גבור ואבי עד יקרא שם הילד היולד שר שלום:

פסוק ו
למרבה המשרה. ר"ל השם שר שלום יורה על מרבית הממשלה ועל מרבית השלום עד אין סוף:
על כסא דוד. מרבית הממשלה והשלום יהיה על כסא דוד ר"ל על המלך היושב על הכסא:
ועל ממלכתו. גם על אנשי ממלכתו יהיה מרבית הממשלה והשלום:
להכין אותה. להשאר עומדת על כנה ובסיסה וחוזר על הכסא ועל העדה:
ולסעדה. לבל תהיה נופלת:
במשפט ובצדקה. ר"ל אם במשפט לבד לא יהיו כדאים לזה כי אין הזכות רב כ"כ מ"מ יעשה עוד צדקה:
מעתה ועד עולם. כל ימי חזקיה:
קנאת ה'. כ"ז הצדקה יעשה על כי יתקנא על מה שחרף סנחריב כלפי מעלה:

פסוק ז
דבר וכו'. זה אמר על מלכות אפרים דעו הפורענות הבאה עליהם לא במקרה בא כי הדבר הזה שלח ה' ע"י הנביאים הקודמים להתנבאות עליהם וכן היה כי נפל ונתקיים כי כבר גלו מקצתן:

פסוק ח
וידעו. כל העם הנשארים ידעו שלא כן דבריהם אשר ידברו בגאוה ובגודל לבב והוא מקרא קצר ומובן מאליו:

פסוק ט
לבנים נפלו. מה בכך שנפלו בנין הלבנים הלא נבנה תמורתן באבני גזית ר"ל אם האויב גלה המקצת הנה עתה נתחזק ביותר כי חושבים שבא במקרה והיא לא תתמיד:
שקמים גדעו. אם נכרתו השקמים נחליף ארזים המעולים מהם וכפל הדבור במ"ש:

פסוק י
וישגב. כאומר הנה על עצמם לא סמכו אלא על רצין ודעו שה' ישגב ויחזק את צרי רצין עליו וא"כ כשל עוזר ונפל עזור:
ואת אויביו יסכסך. ובזה יבלבל דעת אויביו הם רשעי ישראל:

פסוק יא
ארם מקדם. אף כי מאז בימי יהואחז הרעו להם ארם היושב במזרח א"י וגם פלשתים היושבים במערב הרעו להם:

בכל פה. ר״ל מלאו כל תאותם מהם:
בכל זאת. בכל הפורעניות שכבר בא לא שב אף ה׳ מישראל ועוד ידו נטויה להכות עוד בהם:

פסוק יב
לא שב. לא עשה תשובה המגעת עד ה׳ שהכה בם כי חושבים הכל למקרה ואינם דורשים את ה׳:

פסוק יג
ויכרת ה׳. לכן יכרת הכל ביום אחד החשוב והשפל:
כפה ואגמון. השרים הדומים לענף יפה וכפל הדבר במ״ש:

פסוק יד
ונשוא פנים. מי שהכל נושאים לו פנים לפי רוב החשיבות:
מורה. המלמד לעשות שקר:
הוא הזנב. הוא השפל שבעם:

פסוק טו
מאשרי. המדריכים את העם המה מתעים אותם ללכת בדרך לא ישר:
ומאשריו. אותם שהיו מיושרים בעיני העם המה נשחתים:

פסוק טז
לא ישמח. כי כשאדם חוטא ובא עליו העונש אין שמחה לפני המקום:
כלו חנף. כולם מחניפים לרשעים:
ועוד ידו נטויה. להכות בהם עוד יותר:

פסוק יז
כי בערה. הרשעה שעושים תבער כמו אש ובתחלה תשרוף הפחותים שבעם ואח״ז בהגדולים שבהם ר״ל העון עצמו יקטרג עליהם ויפרע מהם:
ויתאבכו. בעבור מרבית התבערה יתרוממו גאות העשן כי תנשא למעלה למעלה ר״ל הפורעניות תגדל מאד:

פסוק יח
בעברת ה׳. בחמת ה׳ תתחרך ותשרף ארץ:
כמאכלת אש. כמו הדבר הנאכל באש שהעץ שנאחז בו האש מדליק את העץ האחר כן העם הזה איש אל אחיו לא יחמולו ולא יהיה די להם הרע שעשה האויב:

פסוק יט
ויגזור. יחטוף במי שעומד בימין וישאר עדיין רעב ויאכל ממי שעומד בשמאל ולא ישבעו כי מעט ימצא בהם:
איש. כל אחד יאכל בשר זרועו מעקת רעבון:

פסוק כ
מנשה את אפרים. מנשה יבוז וישלול את אפרים:
יחדו המה. שניהם יחד ילכו על יהודה לשלול שלל:
ועוד ידו נטויה. להכות עוד:

פרק י

פסוק א
הוי. יש להתאונן על החוקקים הם סופרי הדיינים על כי המה חוקקים און ר"ל כותבים דבר שאינו הגון וכשר:
ומכתבים. הדיינין עצמם המצוים לסופריהם לכתוב המה יצוו לכתוב דברי עמל:

פסוק ב
להטות. מכתבם יהיה סיבה להטות את הדלים מן הדין הראוי להם:
ולגזול. להעביר משפט האמת מן עניים:
להיות. ע"י תהיינה האלמנות שללם רצה לומר הרי כאלו הם בוזזים ושוללים את האלמנות והיתומים:

פסוק ג
ומה תעשו. כאומר אם אין כח ביד האלמנות והיתומים אבל מה תשיבו למקום ב"ה בעת יפקוד עליכם העון הזה:
ולשואה. לעת תבוא עליכם החושך ממרחק וזהו מלך אשור:
לעזרה. לעזור לכם:
ואנה תעזבו. כשתלכו בגולה איה תעזבו ההון אשר אספתם בגזל הלא לא ישאר לא בן ולא בת:

פסוק ד
בלתי כרע. במקום אשר לא כרע כריעת המרבץ שם באותו המקום יהיה אסיר רצה לומר חוץ מארצכם תאסרו:
ותחת. ובאותו מקום יפלו הרוגים:

ועוד ידו נטויה. להכות בהם בהיותם בארץ אויביהם:

פסוק ה

הוי אשור וכו'. יש להתאונן על כי אשור יהיה השבט לעשות בהם אפי להכות ולרדות אותם:

ומטה. הזעם מה שאני זועם על ישראל הוא ביד אשור למטה כי ע"י"ז יכה בהם כרצונו:

פסוק ו

בגוי חנף. הם ישראל המחניפים ליצרם למלאות שאלתו ופתויו:

עברתי. מה שאני מלא עליו עברה וזעם:

ולשומו מרמס. לרמסו ברגל כטיט המושלך בחוצות:

פסוק ז

והוא. אבל סנחריב מלך אשור לא ידמה כן כמו שהיא שגזרה היא מלפני:

ולבבו וכו'. כפל הדבר במ"ש:

כי להשמיד בלבבו. כי חושב בלבבו להשמיד הכל ואף ירושלים כאלו נעשה הנצחון בכח זרועו:

ולהכרית. חושב להכרית הכל לבל ישאיר אף מעט:

פסוק ח

יחדו. זה כזה כל אחד חשוב כמלך לפי מרבית העם שיש לכ"א:

פסוק ט

הלא ככרכמיש. הלא כמו שכבשתי את כרכמיש כן כבשתי את כלנו:

אם לא וכו'. האם לא כמו שכבשתי את ארפד אשר היא משלטנות חמת האם לא כמו שכבשתי את דמשק כן אכבש את שומרון:

פסוק י

כאשר מצאה ידי. כמו שהשיגה ידי לכבוש הממלכות האלה עובדי האליל והלא פסיליהם חזקים מפסילי ירושלים ומפסילי שמרון וכאומר אם כן כ"ש שאכבוש את ירושלים ואת שמרון:

פסוק יא

הלא כאשר וכו'. אשר שיכבוש שמרון בבואו על ירושלים יאמר הלא כאשר וכו' ולאליליה. כי גם האלילים שבר ולקח עמו לאשור:

פסוק יב
כי יבצע. כאשר ישלים ה' את מעשהו להביא חיל סנחריב על ציון וירושלים אפקוד. אז אשגיח על מה שהפרה והרבה גודל לבב:
ועל תפארת. על התפארות גאותו:

פסוק יג
עשיתי. כל מה שעשיתי בדבר הנצחון עשיתי בכח ידי ובחכמתי כי אני נבון ואסיר. באמרם ע"כ גבול מלכות זו וע"כ וכו' וכיון שכבש הכל הסיר הגבולים כי נחשב הכל כמלכות אחת:
ועתודותיהם שושתי. שללתי אוצרותיהם:
ואוריד. הורדתי היושבים במקום חוזק וחוזר על תחלת המקרא שאומר את כל אלה עשה בכח הזרוע ובחכמה נפלאה:

פסוק יד
ותמצא כקן ידי. ר"ל השיגה ידי לצבא העמים כמו שיד כל משגת קן צפור המופקר:
וכאסוף וכו'. אספתי אני את כל אנשי הארץ כמו המאסף בצים שעזבם אמם והלכה לה:
ולא היה נודד כנף. לפי שדמה הגולים לקן צפור ולביצים עזובות אמר לשון הנופל בעופות שמנדנדים בכנפיהם ופותחים פיהם ומצפצפים בחושבם שבזה ינצלו ור"ל שלא עמד מי למולו למחות בידו:

פסוק טו
היתפאר. אמר הנביא וכי מהראוי שיתפאר הגרזן על החוצב בו לומר אני החוצב ולא אתה ר"ל הלא אשור אינו אלא כגרזן ביד האל ולא בכוחו יגבר:
אם יתגדל וכו'. כפל הדבר במ"ש:
כהניף שבט. כאילו השבט עם מרימיו הניף את השבט רצה לומר אפילו כח שניהם עשתה את ההנפה:
כהרים מטה. כאלו המטה הרים וכו' וכפל הדבר במ"ש:
לא עץ. הנה באמת לא העץ הוא המרים כי אם האדם הוא המרים ור"ל הנה כן לא אשור הוא בעל הנצחון כי אם המקום שהמשילו:

פסוק טז
לכן. בעבור גודל לבבו:
במשמניו רזון. ירזה את השמנים שבעמו רצה לומר יאבדו מן העולם:

ותחת כבודו. ובמקום שהיה מתכבד בעצמו לתלות הדבר בכח זרועו במקום זה יהיה ללעג וקלס כי תבער הבערה כתבערת אש רצה לומר כל אנשיו ימותו על ידי המלאך המכה בהם כאלו נשרפו באש וכן נאמר בו והיתה לשרפה מאכולת אש (לעיל ט):

פסוק יז

והיה אור ישראל. האל המאיר לישראל:

וקדושו. הוא האל קדוש ישראל וכפל הדבר במ״ש:

שיתו ושמירו. וקראם כן לפי שבהם היה מכאיב העמים כבקוץ מכאיב:

פסוק יח

וכבוד יערו. מרבית אנשיו כעצי היער אשר היה מתכבד בהם:

וכרמלו. ר״ל בעלי העושר ככרמל הזה שהוא מלא ברכת ה׳ שדות וכרמים:

מנפש וכו׳. כי ישרוף גופן ונפשם:

והיה. העם ההוא יהיה כהנטחן מן התולעת אשר יטחן בפיו את העצים דק דק ולפי שהמשילם לעצי היער אמר לשון הנופל בהשחתת העצים:

פסוק יט

ושאר. שאר העץ הנשאר ביערו ר״ל הנשאר במחנהו:

מספר יהיו. יהיו מעט מתי מספר:

ונער. אף הנער לא ילאה לכתבם ולפרטם כי מעטים יהיו:

פסוק כ

ביום ההוא. כשיראה גדול הנס הזה:

על מכהו. על מצרים שהם היו תחילת המציקים להם:

באמת. בכל לבב:

פסוק כא

שאר ישוב. השארית ישובו ולתוספת ביאור אמר שאר יעקב וכו׳ רצה לומר השארית מבני יעקב הם ישובו לה׳ שהראם גבורות באשור:

פסוק כב

כי אם וכו׳. רצה לומר אף על פי שיהיו מרובים לא ישאר בהם כי אם שארית אשר ישובו לה׳ כי כליון חרוץ יבוא כנחל שוטף במשפט צדק ואמת כי יהיו ראוים לכליון:

פסוק כג

כי כלה ונחרצה. רצה לומר הכלה תהיה נחרצה מה שיעשה ה׳ בקרב הארץ ולזה ישארו מעט מהרבה:

פסוק כד
לכן. לפי שידעתי אשר חזקיה וסיעתו המה ישובו אלי:
בשבט יככה. ר"ל לא יעשה בך כלה רק יכה אותך בשבט המכאיב וישא עליך מטהו לאיים ולהפחיד:
בדרך. כענין שעשה במצרים שהכאיבו לישראל ואיימו עליהם ולא כלו אותם:

פסוק כה
וכלה זעם. הזעם שלי הנתון ביד אשור להיות לו למטה כמ"ש למעלה ומטה הוא בידם זעמי הנה במעט זמן יכלה הזעם:
ואפי. חמתי תשוב על התבל שעשו הם החרופין והגדופין אשר גדפו נערי מלך אשור ורצה לומר החמה תחול עליהם לגמול התבל:

פסוק כו
ועורר. ה' יעורר עליו שוט המכה דוגמת מכת מדין בימי גדעון שנפלו בלילה אחד והמלכים שברחו נהרגו עורב בצור עורב וכן כולם כמ"ש בשופטים ולקצר לא זכר אלא אחד מהם ורצה לומר כמוהם יהיה סנחריב אחר שישוב לארצו ימות שם בחרב:
ומטהו. חוזר על מלת ועורר לומר שיעורר עליו מטהו אשר היה על הים בפרעו ובחילו:
ונשאו. יטלטלנו מן העולם כדרך שנשא את מצרים:

פסוק כז
סבלו. המשא שהעמיס סנחריב על שכם ישראל יוסר אז:
ועולו. העול שנתן על צוארך יוסר וכפל הדבר במ"ש:
וחבל עול. הוא מאמר הלציי על כי הדרך אשר שומן הצואר נשחת מפני העול אמר שיהיה בהפך שתשחת העול מפני השומן ר"ל סנחרב המטיל העול יאבד על ידי חזקיה:

פסוק כח
בא על עית. התחיל הנביא להלעיג על סנחריב על שבא במהירות נמרץ לכבוש ירושלים עד שהלך מסעות רבות ביום אחד ואמר שבא על עית ומשם עבר במגרון ובמכמש הניח רוב כלי המלחמה להקל המשא ובחושבו שלא יצטרך לכולם:

פסוק כט
עברו. אנשיו עברו מעבר הירדן:
גבע. בעיר גבע:
לנו. במלון בטוחים מבלי פחד ולא חנו בשדה כדרך אנשי המלחמה:
חרדה. אז אנשי הרמה חרדה אחזתם ואנשי גבעת שאול נסו מפחד:

פסוק ל
צהלי קולך. רצה לומר המקומות ההם שלחו לאנשי בת גלים לומר אליהם הרימו קול להזהיר להעם למהר לברוח ואתם בני ליש הקשיבו הקול ומהרו לברוח וכן ישמעו העדה העניה אשר בענתות ויברחו גם המה:

פסוק לא
נדדה. עדת מדמנה נדדה ממקומה וברחה:
העיזו. יחד לברוח:

פסוק לב
עוד היום. כ"כ מיהר בהליכתו למען יעמוד בנוב בעוד יום כי משם יכול הרואה לראות את ירושלים:
ינופף. כשראה את ירושלים היה מניף ידו עליה בדרך בזיון ולעג כאומר הלא בנקל אכבשנה:
הר וכו' גבעת וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק לג
הנה האדון. כאומר אבל לא היה כמו שחשב כי הנה האדון ה' כרת ענפיו בכלי המשחית רצה לומר שלח המלאך והכה בהם:
ורמי הקומה. האילנות גבהי הקומה נעשה כרותים ר"ל מתו הגבורים:

פסוק לד
ונקף. הענפים המסובכים זה בזה יוכרתו בברזל ר"ל חילו הרב יומתו על ידי המלאך:
והלבנון. עצי הלבנון יפלו על ידי אדיר וחזק והוא המלאך וכפל הדבר במ"ש לחזק הענין ולתפארת המליצה:

פרק יא

פסוק א
ויצא חוטר. כאומר אל תתמהו מהפלא הגדול הזה כי יבוא זמן שיפליא לעשות עוד יותר מזה כי יצא שבט מלוכה משורש ישי מזרע דוד הוא מלך המשיח:
ונצר וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ב
רוח ה'. רוח נבואה:
רוח חכמה וכו'. כל אלה ינוחו עליו ובו ימצאו:

פסוק ג

והריחו. לפי שהריח היא הרגשה קלה מאד לכן קורא להרגשה קלה בשם ריח ור"ל במעט הבנה והתבוננות ירגיש ויבחין בבני אדם הטובים המה אם רעים:

ביראת ה'. ההרגשה הזאת תהיה לו בעבור היראה מה':

ולא למראה וכו'. בהשפטו בני אדם לא יצטרך לראות הדברים בעיניו ולשמוע באזניו כי בלבבו יבין מדעתו:

פסוק ד

ושפט בצדק דלים. יקח משפט הדלים בצדק מן העשירים ולא יהדר פני הגדולים ואת החזקים יוכיח במישור כפי הראוי בעבור ענוי הארץ שלא יגזלום עוד מעתה:

והכה ארץ. רשעי הארץ יכה בקללת פיו והרי הוא כשבט המכה:

וברוח וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ה

והיה צדק וכו'. הצדק והאמונה שיחזיק בהן יהיו לו לחוזק כאדם החגור אזור במתניו שהוא מזורז ומחוזק:

פסוק ו

וגר זאב. אף החיות לא יטרפו טרף והזאב ידור יחד עם הכבש ולא יטרפנו:

יחדו. ירבצו יחדו ולא ירעדו זה מזה:

נוהג בם. ולא יזיקו את הנער:

פסוק ז

תרעינה. כל אחת תרעינה במקום מרמה ואף הדוב לא יטרף טרף:

יחדו. במקום ילדיהן ולא יחרדו זה מזה:

כבקר. כמו הבקר אוכל תבן כן יאכל האריה:

פסוק ח

ושעשע. תינוק היונק יתעסק לשמוח בהושטת ידו על הנקב אשר הפתן יושב שם ולא יזיקנו:

ועל מאורת. על הבקע אשר הצפעוני יושב שם:

גמול. תינוק הנגמל משדי אמו יושיט שם ידו ולא יוזק:

פסוק ט

לא ירעו. הנחשים הרעים לא ירעו עוד ולא ישחיתו את מי:

כי מלאה וכו'. ובעבור זה יהיה הטובה הזאת:

כמים לים מכסים. מקום המים קרוי ים והמים ממלאים אותו המקום עד שלא יראה הקרקע ואמר כמו שכל הים מכוסה במים כן יהיו כולם מכוסים וממולאים בדעה:

פסוק י

שורש ישי. משיח היוצא משורש ישי אשר יהיה עומד ביום ההוא יום קבוץ גליות:
לנס עמים. הוא לכל העמים כמו נושא הנס אשר הדרך הוא שכל אנשי החיל הולכים אחריו כן ידרשו כל העובדי כוכבים אל המשיח ואחריו ילכו לעשות מה שיצווה:
והיתה מנוחתו כבוד. לפי שהמנוחה למלכים היא לו לבושת ולכלימה כי מקוצר יד בוחר במנוחה ולא יתגרה במי אבל מנוחת המשיח תהיה לו לכבוד כי כולם יהיו נשמעין אליו:

פסוק יא

יוסיף אד' וכו'. כי מאז קנה אותם מבית עבדים מיד מצרים ועתה יוסיף שנית ידו לקנות את הנשארים בגולה אשר לא מתו:
מאשור וכו'. חוזר על מלת לקנות לומר לקנות אותם מאשור וכו':

פסוק יב

ונשא נס. ר"ל יעורר לב הפרסיים ולשלוח את ישראל מן הגולה וכאלו נשא להם נס לרמז על הדבר:
ואסף. ובזה יאסף נדחי ישראל וכו':

פסוק יג

וסרה קנאת אפרים. לא יתקנאו ביהודה על כי יהיה המשיח ממשפחתם לא כמו שהיה לשעבר בעת נחלק המלכות בימי ירבעם:
וצוררי יהודה. הם בני אפרים שזכר וכפל הדבר במ"ש:
יכרתו. ר"ל לא יהיו עוד צוררים כי השנאה תכרת ואינה:
אפרים וכו'. ר"ל משיח בן יוסף הבא מאפרים ומשיח בן דוד לא יתקנאו זה בזה ולא יצורו זה לזה:

פסוק יד

ועפו. ימהרו כעוף הפורח ללכת בצד פלשתי היושב במערבה של א"י:
יחדיו. יהודה ואפרים:
משלוח ידם. יהיו משלוח ידם ר"ל ישלחו ידם בהם לבוזזם:
משמעתם. יסורו אל משמעתם ר"ל יהיו נשמעים להם לקבל מצותם:

פסוק טו
והחרים. יכרית מי נהר מצרים להיות בו דרך לעבור בו גאולים:
על הנהר. זה נהר פרת:
והכהו. את כל אחד יכה להיות נחלק לשבעה נחלים ויהיה שביל ודרך בין נחל לנחל:
והדריך. דרך השבילים ההם ידריך בני הגולה לדרוך בנעלים אשר ברגליהם כי תשוב להיות יבשה:

פסוק טז
והיתה מסלה. תהיה דרך סלולה כאלו היה שם דרך מעולם:
אשר ישאר. שלא מתו בגולה:
מאשור. חוזר על מלת מסלה המסלה בדרך ישר יהיה מאשור:
כאשר וכו'. כמו שהיתה מסלה בים סוף ביום עלותו וכו' כן יהיה מסלה בנהר פרת ונהר מצרים:

פרק יב

פסוק א
כי אנפת בי. והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה נרצה עווני וישוב מעלי אפך ותנחמני בהבאת הטובה:

פסוק ב
הנה אל ישועתי. הואיל ועמי אל ישועתי אשכון בטח ולא אפחד עוד:
כי עזי וכו'. העוז והשבח של המקום הי' לי לישועה ר"ל התשועה היתה למען הראות חזקו ולמען אזמר בשבחו:

פסוק ג
ושאבתם מים בששון. ר"ל כמו השואב מים מן המעין הנובע הנה שואב הוא בששון כי לא ידאג פן יכלה המים כן תשאבו בששון את הישועה ממעיני הישועה כי לא תופסק התשועה כי יד ה' לא תקצר:

פסוק ד
ואמרתם. תאמרו זה לזה דרך זרוז:
הודיעו. לפרסם הנס:
הזכירו. היו מזכירים זה את זה שבחי המקום כי נשגב שמו ומהראוי אם כן להזכיר שבחיו:

פסוק ה
זמרו ה'. זמרו אל ה' כי עשה דבר הראוי להתגאות בו:
מודעת זאת. הגאוה ההיא נודעת ומפורסמת בכל הארץ:

פסוק ו
צהלי. הרימי קולך ברנן כי קדוש ישראל גדול בקרבך ר"ל ע"י הנפלאות שעשה בקרבך נתגדל שמו והוא מקרא מסורס:

פרק יג

פסוק א
משא בבל. זו הנבואה על בבל:

פסוק ב
על הר נשפה. הרימו נס על הר גבוה שיהא נראה למרחוק וקראו בקול רם לאנשי פרס ומדי:
הניפו יד. לרמז להם שימהרו ללכת ויבואו בפתחי נדיבי בבל:

פסוק ג
צויתי. הערתי לבם:
למקודשי. הם פרס ומדי שזמנתים לכך:
לאפי. לעשות בבבל חרון אפי:
עליזי גאותי. להיות שמחים בגאותי שהתגאה על בבל על ידם:

פסוק ד
קול המון. קול הומיה נשמע בהרים דמות קול עם רב והוא קול שאון ממלכות פרס ומדי הנאספים יחד:
מפקד. המקום יצוה לספור אנשי צבא המלחמה כדרך שעושה אוסר המלחמה ר"ל יצליחו במלחמה כאלו המקום יהיה אוסר המלחמה:

פסוק ה
מקצה השמים. אמר דרך הפלגה:
ה' וכלי זעמו. כאלו יבוא ה' להיות אוסר המלחמה וכלי זעמו עמו והם חיל פרס ומדי:
לחבל. להשחית כל ארץ בבל:

פסוק ו
הילילו. כאלו לבבל יאמר שיעשו יללה כי קרוב יום הפורעניות הבא מה' לא במקרה:

כשוד משדי יבוא. רצה לומר תהיה גדולה וקשה כדרך השוד הבא משדי בעל היכולת:

פסוק ז
כל ידים. כל ידי אנשי בבל יהיו רפוים מרוב אימה וכל לבב אנשיהם ימס:

פסוק ח
ונבהלו. יהיו בהולים ופחודים:

יאחזון. יאחז אותם צירים וחבלים וכאשת לידה יחילון:

איש אל רעהו. בני בבל יתמהו זה מול זה על הצובאים עליהם כי יהיו פניהם צהובים כלהבת אש:

פסוק ט
אכזרי. היום ההוא יהיה יום אכזרי ויהיה עוד עמו עברה וחרון אף:

הארץ. ארץ בבל:

וחטאיה. אנשים החוטאים:

פסוק י
לא יהלו אורם. מרוב הצרה ידמה להם שאין אורם מזהיר:

בצאתו. עם כי אז נרגש ביותר הבהקת אורו:

פסוק יא
ופקדתי על תבל רעה. אזכור על ארץ בבל את הרעה שעשו לישראל ואשלם להם גמולם:

ועל רשעים. על אנשי בבל אזכיר עונה:

פסוק יב
אוקיר. אז אשים בן אנוש יותר יקר מפז כי האויב לא יקח פז מחירו לבל יהרגנו:

ואדם וכו'. וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יג
על כן. בעבור הרעה הבאה על בבל ארגיז צבא השמים:

ותרעש הארץ. מחרדת מפלת בבל ירעשו יושבי הארץ ביום בוא עברת ה' וחרון אפו:

פסוק יד
והיה וכו'. בבוא הרעה על בבל אז העם הנכרי אשר בבבל יהיה כצבי המודח ממקומו על ידי רודפים שהוא רץ מפניהם בכל כוחו כן אשר בבבל מעם אחר יצאו בחיפזון מתוכה איש אל עמו וכו' ולא ישובו עוד כצאן הנדחה מהעדר ואין מי מקבצם:

פסוק טו
כל הנמצא. כי כל הנמצא בתוכה ידקר בחרב ואם הוא מעם נכרי:

וכל הנספה. כל הנוסף על בני העיר להיות עמהם יפול בחרב והוא כפל ענין במ״ש:

פסוק טז

ועולליהם. קטניהם יתבקעו לעיניהם ואין לאל ידם למחות:

ישסו בתיהם. יבוזו וישללו בתיהם ויאנסו נשיהם:

פסוק יז

את מדי. לפי שהוא אכזר ביותר לזה הזכיר אותו לבדו:

לא יחשבו. לקחת בפדיון נפש:

וזהב. ואף זהב לא יחפצו בו:

פסוק יח

וקשתות. הקשתות של אנשי פרס ומדי תבקענה את נערי בבל בחיציהם אשר יורו עליהם:

ופרי בטן. עוללים דקים:

על בנים. ר״ל בנים קטנים:

פסוק יט

צבי ממלכות. אשר היא תאר כל הממלכות:

תפארת. אשר היא תפארת לבני כשדים אנשיה כי היו מתפארים ומתגאים בה:

כמהפכת. בבוא עתה תהיה כמהפכת אשר הפך ה׳ את סדום וכו׳:

פסוק כ

לא תשב. לא תהיה מיושבת עד עולם ולא תשכון לא תהיה שכונה מבני אדם עד סוף ימי הדורות וכפל הדבר במ״ש:

ולא יהל. אף הערבי השוכן באהלים על פני השדה לא יטה שם אהלו לגודל השממון:

לא ירביצו שם. את מקניהם:

פסוק כא

ורבצו שם. לגודל השממון ירבצו שם חיות היער:

פסוק כב

וענה. כל אחד מהציים תצעק בהארמונות והתנים יצעקו גם המה בהיכליהם שהיו מתענגים בהם (דרך הציים והתנים לצעוק בתמידות):

וקרוב. הזמן קרוב לבוא עליה עת הפורעניות ימי שלותה לא יהיו נמשכין לזמן מרובה וכפל הדבר במ״ש לחוזק הענין:

פרק יד

פסוק א

כי ירחם ה'. חוזר למעלה לומר וזה יקרב עת קץ בבל כי ירחם וכו' ובחורבן בבל תהיה תשועה לישראל:

ובחר. עוד כאומר ותקטן עוד זאת בעיני ה' כי עוד יבחר בכל ישראל בימי המשיח ותהיה גאולה שלמה ואת כולם יניח על אדמתם:

ונלוה. יתחברו גרים עליהם ונספחו וכו כפל הדבר במ"ש:

פסוק ב

ולקחום. העמים יקחו את ישראל והביאום אל מקומם:

והתנחלום. בית ישראל ינחלו מהם בהיותם על אדמתם להיות להם לעבדים ולשפחות:

והיו שובים. הם ישבו את האומות אשר שבו אותם מאז:

ורדו. ימשלו באותם שנגשו אותם לעבודה:

פסוק ג

והיה ביום. חוזר הוא על מפלת בבל:

הניח ה'. שיתן לך מנוחה ממה שהיית עד הנה בעצב וברוגז:

ומן העבודה. ויהיה לך מנוחה מן העבודה הקשה אשר מלך בבל עבד בך:

פסוק ד

ונשאת. תרים קול לדבר המשל הזה וכו':

שבת נוגש. נתבטל הנוגש לעבוד עבודה:

שבתה. נתבטלה המדה המוזהבת רצה לומר העשירות בעלת מרבית הזהב:

פסוק ה

מטה רשעים. רצה לומר העם שהיו מכים באומות כמטה הזה:

שבט וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ו

בעברה. בחרון אף:

מכת בלתי סרה. הכה מכה מתמדת שלא תסור מן המוכה:

רודה באף גוים וכו'. ר"ל על כי הוא, משל על העובדי כוכבים באף ובחימה שפוכה לכן היה הוא מורדף מבלי מניעה כי היה מורדף עד לכלה:

פסוק ז

נחה. הנה עתה במפלתו שקטה הארץ ואנשים פצחו רנה:

פסוק ח
גם ברושים וכו'. הוא משל על השרים והשלטונים:
מאז. יאמרו בשמחתם הנה מאז שמת נ"נ לא יעלה עוד הכורת עלינו ולפי שהמשיל אותם לברושים וארזים אמר לשון הנופל בהם:

פסוק ט
שאול מתחת. בני שאול אשר מתחת לארץ חרדו לקראת בואך שמה והוא ענין מליצה והפלגה כאלו יפחדו ממנו גם שמה:
עורר לך. השאול הקיץ בעבורך את המתים מן העתודים הם השרים המנהיגים את העם כעתודים ההולכים בראש העדר:
הקים. השאול הקים כל המלכים מכסאותם לצאת לקראתך וענין מליצה הוא:

פסוק י
כולם יענו. כולם ירימו קול ויאמרו עליך גם עתה עם רוב ממשלתך הנה נעשית חולה במכאובי המיתה ויסורי גיהנם כמונו:

פסוק יא
הורד. מה שהיית מתגאה עודך חי הנה הורד הגאוה אל השאול כי הנך כאחד העם:
המית נבליך. קול המית נבלים וכלי נגון שהיה נשמע בביתך הנה גם היא ירדה שאולה כי פסקו אותן השמחות:
תחתיך. הרמה היה לך למצע והתולעה למכסה ממעל:

פסוק יב
משמים. ר"ל מרום המעלה והממשלה:
הילל בן שחר. אתה נ"נ אשר היית דומה לכוכב הבוקר המאיר ביותר:
נגדעת. נכרתה לנפול בארץ אתה המטיל גורלות על האומות על מי ילך להלחם כמ"ש כי עמד מלך בבל וכו' לקסם קסם וכו' (יחזקאל כא):

פסוק יג
השמים אעלה. רצה לומר אעלה במעלה רמה למשול על כולם עד ימי עולם:
ממעל וכו'. כפל הדבר במ"ש:
בהר מועד. הוא הר ציון כי שם היו נועדים כל ישראל והשכינה עמהם:
ירכתי צפון. היא ציון שעמדה בצד צפון ירושלים וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יד
על במתי עב. על גבהי העב:

אדמה לעליון. להיות כמוהו לשבת מופרד מבני אדם והוא ענין מליצה על מרבית הגאוה שהיה לו:

פסוק טו
אך. כלפי שאמר אעלה על במתי עב אמר לא כן יהיה אך תורד לשאול ולתחתית הבור:

פסוק טז
רואיך. הרואים אותך בשאול יביטו אליך ויתבוננו להסתכל אליך בכונת הלב ויאמרו היתכן שזהו האיש אשר היה מרגיז הארץ בחייו:

פסוק יז
שם תבל. מקום המיושב שם לשממה כמדבר:

ועריו. אף ערי עצמו הרס בעברתו:

לא פתח ביתה. לא התיר אסיריו ללכת לביתם:

פסוק יח
איש בביתו. כל אחד שכב בכבוד בקברו:

פסוק יט
ואתה. אבל אתה נשלכת מקברך כמו שעוקרין ענף המחוטב לזרקו להלן כי ארז"ל בשעה שנטרד נ"נ לשבעה שנים עם החיות המליכו עם הארץ את אויל מרודך בנו וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורים עד יום מותו כשמת הוציאו את אויל מרודך להמליכו ולא קבל אמר אם ישוב למלכותו יהרגני ולא האמין שמת עד שהוציאוהו מקברו:

לבוש הרוגים. בלבוש מלוכלך כמו לבוש הרוגים מדוקרי חרב מרוב הלכלוך:

יורדי אל אבני בור. ר"ל אשר מרוב הלכלוך יורדים במלבושים כאלה בעמקי הבור כגוף הפגר הנרמס כי לגודל המאוס לא יפשטו המלבושים מעליהם ואמר שבמלבוש כזה יגררו פגר נ"נ ללעג ולקלס:

פסוק כ
לא תחד. לא תהיה כאחד להיות שוה למלכי העכו"ם בדבר הקבורה לנוח בכבוד:

כי ארצך שחת. ולזה פחד מאד עד שהוציאוהו מקברו:

עמך הרגת. כמ"ש ואמר להובדא לכל חכימי בבל (דניאל ב':י"ב):

לא יקרא וכו'. בניו שהם זרע מרעים לא יקרא לזמן רב לומר אלו מזרע נ"נ כי במהרה יכרת זרעו:

פסוק כא
הכינו. האומות יאמרו זל"ז הכינו מטבח לבני נ"נ:
בל יקומו. לרשת הארץ ומלאו. ואז כשיוכרת זרעו ימלאו פני תבל ערים ולפי שאמר למעלה ועריו הרס לכן אמר שמעתה ימלאו ערים:

פסוק כב
וקמתי. אקים להפרע מהם:
שם ושאר וכו'. לא ישאר מה משלו להיות שמו נזכר עליו ולא ישאר מי משאר בשרו ולא בן ולא בן הבן:

פסוק כג
ושמתיה. אשים את בבל להיות למורשה לקפוד ואגמי מים כי שמה תדור הקפוד ושם יהיו אגמי מים כדרך המקומות החריבות:
וטאטאתיה. אכבד ואנקה אותה במכבדות של השמדה כי תתרוקן מכל טוב ולא ישאר מאומה:

פסוק כד
אם לא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה ענשו כך וכן אם לא בתים רבים (לעיל ה):
כאשר דמיתי. כמו כאשר חשבתי באשור כן היתה וכן כאשר יעצתי בבבל היא תקום:

פסוק כה
לשבור. חוזר על כאשר דמיתי וכו' לומר מחשבתי היה לשבור את אשור בארצי כי סביב ירושלים נפל:
וסר. ואז יסור מישראל העול מה ששם אשור עליו:
וסבלו. ממשא שהעמיס אשור על שכמו יסיר אז:

פסוק כו
זאת העצה. כן תהיה העצה הזאת היעוצה על כל הארץ על אשור בשעתה ועל בבל בשעתה:
היד הנטויה. להכות בהם בכ"א בשעתה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כז
ומי יפר. וכי ימצא מי יפר עצתו:
וידו הנטויה. ר"ל ידו הלא היא נטויה להכות וכי ימצא מי ישוב ידו:

פסוק כט
פלשת כולך. כל ארץ פלשתים:
כי נשבר. כי המלכים שמלכו קודם אחז היו מכים בך ובימי אחז נחלשה המלכות:
כי משורש נחש. ר"ל מגזע המלכים המכים בך מאז יצא מלך מולך הדומה לצפע והוא חזקיה שירבה להכות בו:
ופריו. פרי השורש יהיה שרף הדולג במהירות כעפיפת העוף וגם זה יאמר על חזקיה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ל
ורעו בכורי דלים. בימיו ירעו מרעה שמן הראשים שבישראל אשר המה עתה עם דל ואביון:
ואביונים. כל העם בכללה:
שרשך. היסוד והעיקר של פלשתים:
ושאריתך. הנשארים מן הרעב יהרוג חזקיה:

פסוק לא
הלילי שער. עשי יללה על חורבן השער וזעקי מרה על שוממות העיר:
נמוג. נמס ונחרב כל פלשת:
כי מצפון. מא"י היושבת לצפון מזרח פלשת בא עליה פורעניות הקשה כעשן:
ואין בודד במועדיו. אין מי באנשי חזקיה יבוא בדד בזמן המועד שקבע להלחם בו כי כולם יחד יבואו:

פסוק לב
ומה יענה מלאכי גוי. כל אחד ממלאכי האומות ההולכים בשליחות מארץ לארץ כשישאלו אותו חדשות מה יענה לשואלים:
כי ה' וכו'. כאומר את זה יענה לומר דעו אשר ה' יסד את ציון ולא גבר עליה סנחריב:
ובה יחסו. בציון יחסו להסתתר מפני סנחריב כי לא כבשה:

פרק טו

פסוק א
משא מואב. נבואה זו על מואב אשר בליל בעת השינה בא השודד ושדד את העיר ער העומדת במואב ונכרת עמה:
קיר מואב. העיר קיר העומדת במואב גם היא נשדדה בליל ונכרת עמה:

פסוק ב
עלה הבית. מואב עלה לבית העבודת כוכבים ואנשי דיבון עלו על הבמות לבכות שמה בחושבם שהעבודת כוכבים תרחם עליהם ותצילם:
על נבו. על חורבן נבו ומידבא ייליל מואב:
קרחה. כי ימרטו שערות ראשם וישאר קרח:
גרועה. תלש השערות ונחסר מהם:

פסוק ג
בחוצותיו. בפרסום חגרו שקים לאבל וצער:
כלה ייליל. בכל מקום מהמקומות האלה ישמע קול יללה ונהימה בבכי:

פסוק ד
ותזעק חשבון. עדת חשבון:
קולם. קול זעקתם:
על כן. בעבור זעקת העם גם חלוצי הצבא שבמואב יריעו גם המה תרועת הבכי והיללה ולא שתו לבם להלחם עוד:
נפשו ירעה לו. נפשו של מואב ירעה תרועת שבר על עצמו:

פסוק ה
לבי למואב יזעק. הנביא מדבר כן על לשון העם שיאמר כל אחד ואחד לבי למואב יזעק ר"ל אזעק ממרירות לב ולא לפנים:
בריחיה וכו'. ר"ל הנה מעולם היתה מואב מדינה חשובה כעגל השלישי לבטן המעולה ביותר ועתה ברחו מפני המלחמה ובאו הבורחים עד צוער וסרס המקרא:
כי מעלה הלוחית. כי בעת יברחו דרך מעלה הר הלוחית הנה יעלה שם בבכי:
דרך חורנים. בדרך חורנים יעירו זעקת שבר:

פסוק ו
מי נמרים. מי נהר נמרים יהיה שממה ר"ל יחרב מימיה:
יבש חציר. לפי שכל שבח ארץ מואב במרעה שמן ודשן לכן אמר בחורבנה שיחרבו מימיהם ותכלה המרעה:
ירק לא היה. כך תחרב כאלו לא היה שם ירק מעולם:

פסוק ז
על כן. בעבור כובד המלחמה:

יתרה עשה. יתרון העושה ומרבית ההון שקבץ והממון הפקוד והגנוז אצלם את הכל ישאום על הנחל הגדלים שם ערבים להטמינם מעיני השודד תוך ענפי הערבים:

פסוק ח

כי הקיפה. בכל הגבול מסביב ישמע קול זעקם:
עד אגלים יללתה. יללת מואב יהיה נשמע עד אגלים ועד באר אלים שעמדו בסוף גבול ארצם:

פסוק ט

מי דימון. שם נהר:
מלאו דם. מדם הרוגים:
כי אשית על דימון נוספות. שמו דימון מלשון דם ואוסיף עליו דם חללים והוא ענין מליצה לשון נופל על לשון:
לפליטת מואב אריה. על הפליטים ממואב יבוא האריה וחיות הטורפות ולא ישאירו שארית:
ולשארית אדמה. על הנשארי' באדמת מואב יבוא האריה וחיתו יער וכפל הדבר במ"ש לחוזק הענין:

פרק טז

פסוק א

שלחו כר. אמר הנביא אותם הכרים שהייתם רגילים לשלוח מאז למס למלך ישראל כמ"ש ומישע מלך מואב וכו' והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים (מ"ב ג) ובמות אחאב פשע ואמר הנביא היה לך לשלוח אותם הכרים למלך יהודה אל הר בית ציון שהיה מלך כשר ואם כן עשית לא קרה לך כזאת:
מושל ארץ. אתה המושל בארץ מואב היה לך לשלוח הכרים מסלע מדברה היא העיר המלוכה שבמואב:

פסוק ב

והיה כעוף נודד. ובעבור שלא כן עשית לכן תהיה ארץ מואב כעוף הנודד ממדורו:
קן משולח. כאפרוחי הקן המשולחים ממנה ונעזבים לרצון עצמם והולכים מטולטלים נעים ונדים:
תהיינה. כן תהיינה בנות מואב משולחות מפה לפה כי השבאים יעבירו אותן לארנון שהוא גבול מואב לחלקם שמה ביניהם ומשם יעברון בגולה:

פסוק ג

הביאי עצה. אמר הנביא היה לך להביא עצה ולעשות משפט בעצמך להצלת ישראל כי אברהם אביהם עשה הרבה להצלת לוט:

שיתי. היה לך להשים צלך להיות חשך כחשכת הלילה להסתיר בו את ישראל שהיו בורחים מפני האויב דרך ארצך:

בתוך צהרים. שהוא עת תוקף החמימות ר"ל בעת שהיו ישראל בצרה היה לך להסתירם:

סתרי נדחים. היה לך להסתיר הנדחים מארצם ולא היה לך לגלות איה הטמין הנודד את עצמו:

פסוק ד

יגורו וכו'. אתה מואב הלא הנכון היה אשר נדחי עמי יגורו בארצך ותהיה סתר להם מפני השודד וכפל הדבר פעמים רבות לתפארת המליצה ולגודל התרעומת:

כי אפס המץ. ר"ל אם היית מסתירם היו יכולים עתה לחזור למקומם כי עתה אפס המוצץ דמם וכלה השודד אותם והרומס ארצם ספו תמו כי סנחריב ועמו נפלו סביב ירושלים:

פסוק ה

והוכן בחסד. המקום הכין כסא המלוכה בירושלים:

וישב עליו באמת. המלך היושב על הכסא והוא חזקיה הנה ישב עליו באמת ומתקיים:

באהל דוד. בבית המלכות:

שופט. לכל הבא למשפט:

ודורש. יחקור מעצמו לעשות משפט העשוקים ואף אם לא יצעקו לפניו:

ומהיר צדק. יהיה מהיר וזריז לעשות צדק ומוסב למעלה לומר הואיל ונפל סנחריב והוכן כסא חזקיה אם כן יכולים היו לחזור למקומם אם היית מסתירם:

פסוק ו

שמענו. מאמר הנביא בשם האומות שיאמרו הנה מעולם שמענו גאות מואב שהיה מתגאה מאד:

גאותו. חוזר על מלת שמענו לומר שמענו גאותו וגאונו וכפל הדבר פעמים רבות לפי רוב הגאוה:

ועברתו. גם שמענו עברתו שהיה מתעבר ומתקצף ללא דבר מרוב הגאוה:

לא כן בדיו. לא היה אמת הדבר שבדה מלבו כי לפי רוב הגאוה בדה מלבו מה שעלה בדעתו:

פסוק ז
לכן. הואיל והתגאה על כולם לא ימצא מי שיצטער בצרתו ורק מואב עצמו ייליל על מואב ולא זולת:
כלה ייליל. ר"ל כל היללה ייליל הוא ולא אחר עליו:
לאשישי קיר חרשת. על עקירת היסודות של קיר חרשת תהמו אך הנשברים הם אנשי מואב ולא יהמה מי זולתם:

פסוק ח
כי שדמות חשבון. השדות של חשבון נכרת והגפנים של שבמה הנה שרי העובדי כוכבים שברו הזמורות היפות שבהם:
עד יעזר נגעו. היו מנוגעים ונגפים עד יעזר תעו מדבר. תעו מדרך הישר לברוח מדברה:
שלוחותיה. התפשטות ענפיה פשטו למרחוק ועברו את הים ר"ל הגולים גלו למרחוק:

פסוק ט
על כן. אמר הנביא בלשון מואב על כן בענין הבכי שבכיתי על יעזר בזה הענין עצמו אבכה על אבדן גפן שבמה:
אריוך וכו'. אתה חשבון ואלעלה ארוה את כל אחת מכם בדמעות עיני ואחז במשל כאלו הוא מטר המרוה את הארץ:
על קיצך. על תלישת פירות הקיץ ועל קציר שדך תנה קול הידד והיא קריאת צעקת השוללים הבאים פתאום:

פסוק י
ונאסף. מעתה כלה שמחה מן הכרמל כי לא יגדל שם מאומה:
לא ירונן. לא ישמע שם קול רנה וקול תרועת שמחה:
יין ביקבים. להוציא יין להמשיך ביקבים לא ידרוך מי שהיה רגיל לדרוך כי האויב יכלה הכל:
הידד השבתי. בטלתי את קול צעקת הידד כי גם היא לשון קריאת צעקת דורכי היין לזרז זה את זה וכן נאמר הידד כדורכים יענה (ירמיהו כ"ה:ל'):

פסוק יא
על כן. בעבור גודל החורבן ואמר בלשון מואב:
מעי למואב. בני מעי יהמו ככנור על חורבן מואב:
וקרבי וכו'. הוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יב
כי נראה. כאשר יראה מואב אשר הוא נלאה ועיף לעמוד על הבמה להלחם שמה מול האויב:
אל מקדשו. לבית העבודת כוכבים שלו להתפלל לפניו לעזור לו:
ולא יוכל. עכ"ז לא יוכל להתחזק כי אין בידו לעזור:

פסוק יג
מאז. מימים הרבה נגזרה עליו:

פסוק יד
ועתה דבר ה'. עתה הוסיף לקבוע זמן:
כשני שכיר. ר"ל מצומצמות כשכיר הזה המצמצם בשני שכירתו:
ונקלה. כבודו יהיה נקלה ונבזה עם כל ההמון הרב שיש לו כי לא יועילו לו:
ושאר. השארית שיהיה לו הנה יהיו מעט מזער לא הרבה ישארו וכפל הדבר להמעיט:

פרק יז

פסוק א
מוסר מעיר. יהיה סר מהיות עיר:
מעי מפלה. ימלא תלים מן מפולת הבתים:

פסוק ב
עזובות. הלא הערים הסמוכות לערוער כבר עזובות המה כי גלו מהם הראובני והגדי:
לעדרים. והרי הם נתונות לעדרי צאן והמה רובצים שם ואין מי מחרידם כי שממה המה ואין מי בא שמה:

פסוק ג
ונשבת. וכן ונשבת כל ערי מבצר מאפרים וכן יושבת הממלכה מדמשק ולפי שרצין מלך ארם ופקח מלך ישראל התחברו להלחם על ירושלים לכן אמר שהמה שניהם יפלו ביד סנחריב וירושלים תנצל:
ושאר ארם. הפליטה הנשארת מארם יהיו ככבוד בני ישראל כי גם כבודם ידל:

פסוק ד
ידל כבוד יעקב. יהיה דל ורש כי יוקח עשרו:
ומשמן. שמנונית בשרו יהיה רזה וכחוש ר"ל לא ישאירו בידו מאומה:

פסוק ה
והיה כאסוף קציר. הדבר יהיה דומה כמו הקוצר אשר בידו האחת אוסף שבלי הקמה ובזרועו השנית יקצרם כן האויב יקבצם ויכלם מן העולם:
והיה כמלקט. רצה לומר אף הבורחים לא ימלטו מידו כי ילקטם אחד אחד כהמלקט שבלים בעמק רפאים והוא הגיא הסמוך לירושלים כמ"ש ביהושע והמקום היה רזה וכחוש ומעט תבואה צמח שם אחת הנה ואחת הנה נלקטים אחת אחת:

פסוק ו
ונשאר בו עוללות. זה חזקיהו וסיעתו שהיו תוך ירושלים והמה המעט כעוללות הכרם:
כנוקף זית. ככורת זתים מן האילן אשר ישארו שנים או שלשה זתים יחידים בראש הנוף העליון לפי שקשה לכרתם שמה:
ארבעה חמשה. וישארו ארבעה או חמשה גרגרים בענפים של אותה הזית שהיתה בעלת פרי ר"ל כמו כן מעט ישארו שלא יכבשם סנחריב:

פסוק ז
ישעה האדם. יפנה האדם אל ה' שעשה אותו ובו יבטח:
ועיניו וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ח
אל המזבחות מעשה ידיו. אל המזבחות הנעשים לעכו"ם שהמה מעשה ידיו:
ואשר וכו'. לא יסתכל עוד אל העכו"ם אשר עשו אצבעותיו וגם האשרים והחמנים לא יראה עוד:

פסוק ט
ערי מעוזו. ערי המבצר שהיו לו למעוז וחוזק:
כעזובת החורש והאמיר. עזובות תהיינה מיושביהן כמו היער שהוא עזוב מבני אדם וכמו הנוף העליון מן האילן שלרוב גבהה עזובה היא מאנשים כי אין מי עולה שמה:
אשר עזבו. חוזר על מלת כעזובת לומר וכעזובה אשר עזבו הכנענים מפני בני ישראל כי רבים מהכנענים עזבו עריהם והלכו להם מפני בני ישראל בעלותם ממצרים:
והיתה שממה. ותהיה ארצם שממה מאין יושב:

פסוק י
כי שכחת. בעון אשר שכחת וכו':
וצור מעוזך וכו'. כפל הדבר במ"ש:

על כן. על אשר מתחילה נטעת נטעי נעמנים וערבים ועתה תזרע ארצך זמורת זר שאינו ממין הגפנים ר״ל הפכת עבודת האל לעבודת האליל:

פסוק יא

ביום נטעך. לכן היית מצלחת בתחילה כי ביום שנטעו אותך נתגדלת למעלה ובבקר שאחריו תוציא פרחי הזרע ר״ל במהירות רב בא לך הגדולה:

נד קציר. אבל עתה בהשחיתך דרכך הנה תנוד הענף ממך ביום בוא עליך נחלה ומכאוב אנוש ור״ל ביום בוא האויב יכלה הכל מבלי שארית:

פסוק יב

הוי. הנביא מתאונן על רב הבלבול שיעשה סנחריב:

המון עמים רבים. הם אוכלוסי סנחריב:

כהמות. כהמות הימים יהמו:

כשאון וכו׳. כפל הדבר במ״ש:

פסוק יג

לאומים וכו׳. כפל עוד לחזוק הענין:

וגער בו. אבל סוף הדבר אשר המקום יגער בו וינוס מפני הקול הבא ממרחק מן השמים ר״ל הנשארים ינוסו מפני הכאת המלאך שהכה במחנה:

ורדף. יהיה נרדף כמוץ אשר בהרים הנרדף מפני רוח כי לפי שהמוץ הוא דבר קל והרוח שולט הרבה בהרים נרדף הוא ביותר:

וכגלגל וכו׳. כפל הדבר במ״ש:

פסוק יד

לעת ערב. כי המלאך הכה בהם בלילה במכה המבהיל:

איננו. אינו בעולם כמ״ש וישכימו בבוקר והנה כולם פגרים מתים (לקמן לז):

זה חלק. אמר הנביא זהו החלק הנחלק לאשור אשר שסה אותנו:

וגורל לבוזזינו. כפל הדבר במ״ש:

פרק יח

פסוק א

הוי ארץ. כאלו קורא אליהם ואומר אתה ארץ אשר הצל רב בך מקלעי הספינות הפרושים ככנפי העופות:

אשר מעבר. אשר הארץ ההיא יושבת מעבר נהרי כוש:

פסוק ב

השולח. אשר ישלח שלוחים דרך הים ללכת בספינות מעצי גומא הקלים לשוט ע"פ המים:

לכו. וכה יאמר אתם מלאכים ההולכים בקלות ובמרוצה לכו אל גוי ממשך וכו' וזה יהיה בימי המשיח כשישמעו שחזרו ישראל לארצם ישלחו שלוחיהם אליהם לדעת אם האמת כן הוא:

ממשך ומורט. אשר מאז היו נמשכים בידי האומות ומרטו שער ראשם וזקנם במשכם:

אל עם נורא. אשר נראה בהם מעשים נוראים:

מן הוא והלאה. מן היום אשר היה לעם והלאה:

גוי קו קו ומבוסה. בכל זמן גלותם היה מקוה לה' וחוזר ומקוה ועם כי היה נדרס ונרמס ברגלי כשדים:

אשר בזאו. אשר העובדי כוכבים בזזו את ארצם ורמסוהו ברגליהם:

פסוק ג

כל יושבי תבל. כאלו יאמר להם מה לכם לשלוח ולדעת אם האמת כן הוא הלא כל יושבי תבל בעיניכם תראו החזרת ישראל כאשר יראה נשיאת הנס על ההרים ובאזניכם תשמעו הדבר כאשר ישמע תקיעת השופר:

פסוק ד

אשקטה. לפי שנאמר למען ציון וכו' לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה (לקמן סב) לזה אמר כשיצא כנוגה צדקה ויגאלו אז אשקטה ואביטה בבית המקדש המכון לשבתו להטיב לה:

כחם צח. כמו חום צח וברור שהוא לטובה כשבא על המטר וסמוך לה כי אז תצמח האדמה וכמ"ש מנוגה ממטר דשא מארץ (ש"ב כג):

כעב טל. כעב המביא טל בחום הקציר כי בעבור החום שבעת הקציר יתאוו הקוצרים להקר נפשם בקרירות הטל שאינו מזיק לקציר כמו המטר:

פסוק ה

כי לפני קציר. לפני בוא עת הקציר:

כתם פרח. כשיתם הפרח ויהיה קרוב להתבשל:

ובוסר גומל יהיה נצה. ר"ל כשיהיה הנץ בוסר הנגמל מעט מעט עד שיתבשלו הענבים מכל וכל:

וכרת. אז יכרות הכורת את יונקות הגפנים הרכים במזמרות ואת הענפים הגדולים יסיר בהכרתה וזה משל על גוג ומגוג לומר כשיהיו קרובים לגמר הצלחתם עד שיכבשו ירושלים ויצא חצי העיר בגולה אז יצא ה' ונלחם בגוים ההם ויאבדם בשצף קצף:

פסוק ו

יעזבו יחדו. כולם יחדיו יהיו נעזבים לעופות המצוים בהרים וכו':

וקץ. העופות ישכנו עליהם בימי הקיץ והבהמות בימי החורף ויאכלו מבשרם וישתו מדמם:

פסוק ז

יובל שי. יובא דורון את עם ישראל שהיה עם ממשך ומורט:

ומעם נורא. יובא דורון מהעם אשר נראה בהם מעשים נוראים מן היום אשר היה לעם והלאה וכפל הדבר במ"ש:

גוי קו קו. אשר בכל ימי גלותם היה מקוה להי' וחוזר ומקוה ועם כי בזזו את ארצו ורמסוהו ברגליהם:

אל מקום. ההבאה תהיה אל המקום אשר נקרא שמה שם ה' צבאות והוא הר ציון וכן נאמר והביאו וכו' מנחה להי' וכו' על הר קדשי (לקמן סו):

פרק יט

פסוק א

רוכב וכו'. רצה לומר מהרה ישלח דברו להפרע מהם:

ונעו. תנועת החרדה והרתת:

בקרבו. בתוך הגוף:

פסוק ב

וסכסכתי. אעשה בלבול ותגר ביניהם ונלחמו זה בזה:

ממלכה בממלכה. ממלכות רבות היו בארץ מצרים:

פסוק ג

ונבקה. תתרוקן רוח השכלי אשר בקרבו ואשחית עצתו ולא ייעצו בחכמה והוא כפל ענין במ"ש:

ודרשו וכו'. כראותם שכלתה עליהם הרעה ידרשו אל האלילים וכו' וכאומר הנה יהיו עסוקים בדברי הבאי:

פסוק ד
וסכרתי. אמסרם ביד אדון קשה והוא מלך אשור:
ומלך עז. כפל הענין במ"ש:

פסוק ה
ונשתו. מי הים יסור ויעתק ממקומו ולא יוכלו להביא לה בר ומזון דרך אניה בלב ים:
ונהר. הנילוס יחרב מימיו ולא ישקה שדותם והאדמה לא תצמח ויכלו ברעב ולפי שכל שבח מצרים הוא מה שהנילוס עולה ומשקה שדותם המשיל חרבנה אל יבושת המים:

פסוק ו
והאזניחו נהרות. נהרות מצרים יעזבו מימיהם:
דללו וכו'. המים אשר בהיאורים העמוקים הנקווים בחריצי מצורי העיירות הורמו ממקומם ונסתלקו ונשאר מקומם יבש:
קנה וסוף. הגדלים על שפתי היאורים יכרתו מחסרון המים:

פסוק ז
ערות. העשבים הנשרשים ונאחזים על היאור וחוזר ומפרש על פי יאור ר"ל על שפת היאור:
וכל מזרע יאור. הזרעים הנזרעים בידי אדם על שפת היאור:
יבש. כ"א יתייבש ויכחש ולא יהיה בעולם:

פסוק ח
ואנו הדיגים. הרגילים לצוד את הדגים יתאוננו כי כשיחרב המים לא ימצאו דגים:
כל משליכי. כל הרגילים להשליך ביאור כלי צדיה לצוד הדגים יתאבלו והפורשים רשתות ע"פ המים נכרתו וכפל הענין במ"ש:

פסוק ט
ובושו וכו'. העושים מלאכתם בפשתים לסרקו במסרק ואורגים רשתות העשויים חורים חורים יחפרו ויבשו כי לא יהיה עוד צורך במלאכתם:

פסוק י
והיו שתותיה מדוכאים. דרך ציידי דגים לסתום בפני המים המתפשטים ויוצאים משפת הנהר שלא ישובו למקומם והמים המתפשטים נעשים אגמים נחים ועומדים במקומם ובהם צדים הדגים ולזה אמר ושתחרב היאור ידוכאו יסודי הסתימות של כל העושים סתימה להיות אגמי נפש כי הואיל ואין מים אין עוד צורך בהסתימות ההם:

פסוק יא
אך אוילים. החכמה הלכה משרי צוען ונשארו אך אוילים:
חכמי יועצי פרעה. החכמים אשר ביועצי פרעה ייעצו עצה נבערה וכסילות כי לא הועילו בעצתם להציל עצמם:
איך תאמרו. כל אחד מהם היה משתבח עצמו לפני פרעה ואמר אני בן חכמים והחכמה מוחזקת בידי מאבותי:
בן מלכי קדם. אבותי היו מלכי קדם אשר שם נמצא הכישוף וידיעת שמות הטומאה:

פסוק יב
אים אפוא. כאלו לפרעה יאמר איה הם ואיה פה חכמיך ויגידו לך עתה במה תנצל:
וידעו. יתחכמו לדעת מה יעץ ה' וכו' להיות נשמר מהעצה היעוצה:

פסוק יג
נואלו. שרי צוען נעשו אוילים ושרי נוף נפתו בהסתת חכמים והיועצים בעצתם הנבערה:
והתעו. השרים התעו את העם היושב במצרים אשר היא ראש הממלכה כי השרים הבטיחו את העם בדברי היועצים לאמר שהם יהיו המנצחים במלחמה:

פסוק יד
ה' מסך. המקום ערבב ובלבל בהם רוח עוות ועקום ר"ל בלבל דעתם בענין תכסיסי המלחמה:
והתעו. היועצים והשרים התעו את מצרים בכל הדברים כמו השכור אשר יהיה נתעה בעת יקיא מאכלו בעבור רוב השכרות אשר לא ידע אז מה לעשות:

פסוק טו
ולא יהיה. לו שום תועלת בכל מעשה אשר יעשה הן הראש הן הזנב ר"ל לא יצליחו לא במעשה הראשים ולא במעשה הפחותים:
כפה ואגמון. ר"ל במעשה החזק ולא במעשה החלש וכפל הענין במ"ש:

פסוק טז
כנשים. תשושי כח ורכי לבב כנשים:
מניף עליו. להכותו בו:

פסוק יז
אדמת יהודה. ר"ל השכינה השורה באדמת יהודה תהיה למצרים לשבר רוח ופחד לבב:
כל אשר. ר"ל כל זמן אשר המזכיר יזכיר אותה אליו יפחד:

מפני עצת. כי בעת שכבש סנחריב את מצרים חשב שבמקרה באה אבל כשיראה שנפל סנחריב סביב ירושלים ע"י המלאך המכה בהם ישכיל לדעת שהיתה בעצת ה' אשר יעץ עליו להפילו ביד סנחריב:

פסוק יח

שפת כנען. לשון הקדש:

ונשבעות וכו'. כי מעתה יאמינו בה' ויקבלוהו לאלוה:

עיר ההרס. ר"ל יסכימו ביניהם שאם אחת מהערים ההם תשוב מאחרי המקום שיאמר עליה עיר ההרס ר"ל שיעמדו עליה ויהרסוה:

פסוק יט

מזבח וכו'. כי מצרים יקריבו קרבנות לשמים:

ומצבה. מזבח מאבן אחת:

פסוק כ

לאות ולעד. המזבח יהיה לאות ולעד בארץ מצרים שהמה עובדים לה' ואם יצעקו לה' וכו' ישלח להם מושיע והמושיע יהיה גדול ונכבד והוא יצילם מיד הלוחצים:

פסוק כא

ונודע. יהיה ניכר למצרים:

וידעו. והמה יתנו לב לדעת:

זבח ומנחה. בזבח ובמנחה:

ושלמו. את נדרם:

פסוק כב

ונגף. כאשר יחטאו לו ינגוף אותם אבל לא תתמיד כי מיד אחר הנגיפה ירפאם ר"ל לא יאריך להם עד שתתמלא סאתם וינגפו מבלי תקומה כי לטובתם יפרע מהם מעט מעט:

ושבו. כאשר יעשו תשובה יתרצה להם ויקבל עתר תפלתם וירפאם:

פסוק כג

תהיה מסילה. דרך כבושה תהיה מזה לזה כי מרוב אהבה ואחוה ירבו לבוא אלה באלה:

את אשור. מצרים יעבדו עבודת המקום עם אשור כי המה יכירו עוד יותר מפלאות ה' כשהכה בהם מלאך ה':

פסוק כד

שלישיה. שלישית תהיה לה באמונת האל, או שתהיה מושלת על מצרים ועל אשור:

ברכה. כל השלשה יהיו ברכה בקרב הארץ שתהיה להם ברכה יותר מכל האומות:

פסוק כה
אשר ברכו. אשר כל אחד משלשתן ברכו ה' ויאמר ברוך עמי מצרים ר"ל ברוך הוא על ששב להיות עמי להאמין בי:
ומעשה ידי. חוזר על מלת ברוך לומר ברוך מעשה ידי אשור ר"ל ברוך הוא על אשר הכיר שמה שעלתה בהם היה מעשה ידי ולא במקרה:
ונחלתי ישראל. גם זה חוזר על מלת ברוך לומר ברוך נחלתי ישראל ר"ל ברוך הוא על אשר מעולם הוא נחלתי ומאמין בי:

פרק כ

פסוק א
בשנת וכו'. אז התחיל אשור לעשות גבורות ולכבוש ארצות העמים:

פסוק ב
ופתחת השק. כי ישעיה היה מתאבל על גלות עשרת השבטים ולבש השק על מתניו לצער ולאבל ואמר לו המקום שיתיר השק מעל מתניו וישאר ערום כי אותו לבד לבש:
הלוך. היה מהלך ערום ויחף:

פסוק ג
שלש שנים. זהו סימן מה שיהיה בסוף שלש שנים על מצרים ועל כוש:

פסוק ד
כן ינהג. כמו שהלך ישעיה כן ינהג וכו':
וחשופי שת. מגולה עגבות ערות מצרים וכן כוש כי כבר זכר שניהם ואמר מצרים לרוב גנותן שנאמר בהם גודלי בשר (יחזקאל טז):

פסוק ה
וחתו. ישראל שהיו מביטים לעזרת כוש והיו מתפארים בבטחון מצרים בבוא מפלתם יחתו ויבושו ממבטם ותפארתם:

פסוק ו
יושב האי הזה. זהו א"י שהוא בגבול הים:
כה מבטנו. כזאת עלתה האומות אשר היינו מביטים אליהם לעזרה אשר חשבנו לנוס אליהם להנצל ממלך אשור:
ואיך נמלט אנחנו. אם כך עלתה בהם ולא יכלו למלט את עצמם איך נמלט אנחנו בעזרתם:

פרק כא

פסוק א

מדבר ים. ר"ל על בבל היושבת אחר המדבר במערבו של פרס ומדי הבאים עליה למלחמה:

כסופות. כרוח סופה המתהפך בארץ נגובה ויבשה שמעלה אבק רב:

לחלוף. כן יהיה מרבית האבק לעת יחלוף צבא רב להלחם על בבל:

ממדבר בא. מדרך המדבר יבוא מארץ נוראה. כן יקרא המדבר שהוא מקום נחשים ועקרבים המייראים את העובר בו וכמ"ש המדבר הגדול והנורא (דברים א׳:י"ט) וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ב

חזות. נבואה קשה נאמר לי על בבל:

הבוגד בוגד. כל הרוצה לבגוד בוגד בו וכל הרוצה לשדד משדד אותו:

עלי עילם. את עילם עלי למלחמה ואת מדי שימי עליה מצור:

כל אנחתה. כל האנחות שהיתה בבל מאנחת את העכו"ם במה שהטילה עליהם עול כבד הנה עתה בבוא מפלתה בטלתי כל האנחות:

פסוק ג

על כן. בעבור גודל הצרה:

מלאו מתני חלחלה. הנביא אמר בלשון בבל:

צירים אחזוני. כאבים אחזו אותי כמו כאבי יולדת:

נעויתי משמוע. נתעקם גופי מקול השמועה ונבהלתי מראיית פלאי האבדון:

פסוק ד

תעה לבבי. לא ידע לבבי מה לעשות מרוב צער:

פלצות בעתתני. חרדה הבעיתה והפחידה אותי וכפל הדבר במ"ש לגודל החרדה והפחד:

את נשף חשקי. הלילה שהייתי חושק ומתאוה לה לעשותה משתה ושמחה על אשר נצחו את חיל פרס כמ"ש ביוסיפון:

שם לי לחרדה. מי שבידו להשים שם לי הלילה ההיא לחרדה כי בה נהרג בלשאצר ונכבשה בבל ומלך בה דריוש כמפורש בדניאל:

פסוק ה
ערוך השלחן. בעת שהיו עורכים השלחן על המשתה אמרו אלו לאלו צפה הצפית ר"ל יעמוד הצופה על המצפה לראות אם באים חיל פרס ומדי:
אכול שתה. בעוד שהיו אוכלים ושותים אמרו אלו לאלו קומו השרים ומשחו המגן לרדת אל המלחמה:

פסוק ו
לך העמד המצפה. הנביא יאמר על לשון שרי בבל שיאמרו זה לזה לך העמד המצפה שיגיד את אשר יראה:

פסוק ז
וראה. כאלו העומד על המצפה ראה רכב שרוכבים עליו זוג פרשים וראה ג"כ רכב חמור וכוי ר"ל אחד רוכב על חמור ואחד רוכב על גמל ר"ל ראה הרבה מיני בעלי מלחמה:
והקשיב קשב. הקשיב באזניו אשר רב הקשב ר"ל קול המון העם היה נשמע מאוד ויורה שיש המון רב:

פסוק ח
ויקרא אריה על מצפה. ר"ל העומד על המצפה קרא לאמר הנה בא האריה והמשיל פרס ומדי לארי הטורף או שקרא לאמר הנה האריה על מצפה והמשיל פרס ומדי לאריה העומד על מצפה ומביט אילך ואילך אנה יטרוף:
אדי אנכי עומד וכו'. כשראה הנביא את כל זה במראה הנבואה אמר אתה ה' הנה אנכי עומד תמיד בכל יום ומצפה מתי תחרב בבל על שהרעו לישראל:
ועל משמרתי. ר"ל כאדם היושב ומשמר שאינו זז ממקומו כן לא זזתי מלצפות:

פסוק ט
והנה זה בא. ר"ל זמן רב הייתי מצפה לה ועתה הנה זה בא רכב המיוחד לאיש ועליו זוג פרשים ר"ל באו פרס ומדי המחריבים את בבל:
ויען ויאמר. המלאך הדובר בי אמר עתה נפלה בבל וכפל המלה לחזק הענין:
שבר. המשבר שבר אותם והפילם לארץ:

פסוק י
מדושתי. גם אלה דברי המלאך שאמר שבבל תהיה מדושתי ר"ל אני אדוש אותה כמו שדשים התבואה:
ובן גרני. התבואה נקרא בן גורן לפי שיונח ונדש בגורן וכפל הדבר במ"ש:
אשר שמעתי. אמר נביא הדבר אשר שמעתי מאת ה' וגו' אותה הגדתי לכם:

פסוק יא

דומה. הוא מבני ישמעאל כמ"ש ומשמע ודומה ומשא (בראשית כ"ה:י"ד):

אלי קורא משעיר. אמר הנביא אלי קורא קול הנבואה כי משעיר יצא המחריב ארצם:

שומר מה מלילה. ר"ל בעת יבוא האויב וישימו שומרים בעיר ובני העיר יקומו ויסובבו בעיר וישאלו לשומר ויאמרו אתה שומר מה היה בלילה אם בא האויב:

שומר מה מליל. דרך השואלים ומתפחדים לכפול אמריהם:

פסוק יב

אמר שומר. השומר ישיב לאמר אף אם בא הבוקר ואין פחד מהאויב אבל גם הלילה תבוא ומהצורך לשמור עוד מפחד האויב:

אם תבעיון בעיו. אם תשאלון לדרוש שאלה כזאת שובו ובואו למחר ולמחרתו כי בכל הלילות מהצורך לשמור ותוכלו לשאול בכולם:

פסוק יג

בערב. על ערב והם בני קדר:

ביער בערב וכו'. אתם שיירות בני דדן שהייתם רגילים ללון באהלי אנשי ערב הנה עתה שחרבו אהליהם תלינו ביער אשר בערב:

פסוק יד

לקראת צמא. לקראת ערב הצמא בלכתו בגולה הביאו לו מים לשתות:

יושבי וכו'. אתם היושבים בארץ תימא קדמו כל אחד בלחמו לקראת ערב הנודד ממקומו:

פסוק טו

כי מפני וכו'. כאומר ואם תשאלו למה נדדו ממקומם אשיב לאמר שנדדו מפני חרבות האויב:

חרב נטושה. אשר פשטה בארצם:

קשת דרוכה. הדרך לדרוך ברגל על הקשת למותחו היטב לירות למרחוק:

כובד מלחמה. חוזק מלחמה:

פסוק טז

בעוד שנה. בעת תשלום שנה מהיום:

כשני שכיר. ר"ל מצומצם כשכיר המדקדק בשני שכירתו:

כל כבוד קדר. מרבית המון עם ערבי בני קדר:

פסוק יז
ושאר. השארית של מספר רבי קשת מגבורי בני קדר יהיו הולכים ומתמעטים:
כי ה' וכו'. דבר ובידו לקיים:

פרק כב

פסוק א
גיא חזיון. זה ירושלים שהיתה מקום הנבואה ועם כי עמדה בהר קראה גיא לכנותה לרעה ולומר שהשפילום האויבים בחטאתיה ומהר נעשה גיא:
מה לך איפוא. מה נעשה לך עתה אשר עלית על הגגות כי כן הדרך כשבא העיר במצור עולים על הגגות לראות כמה יש המון עם הצרים:

פסוק ב
תשואות. עד הנה היית מלאה המיית אנשים:
עיר הומיה. כפל הדבר במ"ש:
קריה עליזה. כרך מלאה שמחה במרבית הממשלה והעושר:
חלליך. עתה איך עלתה בך אשר חלליך לא חללי חרב המה כי ברעב מתו הקשה ממיתת חרב:

פסוק ג
כל קציניך. צדקיהו ושריו אשר נדדו יחד וברחו הנה נאסרו מרובי הקשת כי כאשר ברחו דרך המערה הזמין הקב"ה צבי אחד רץ על המערה ממעל ורדפו אחריו רובי קשת וכשבאו לפתח המערה מצאו את צדקיהו ושריו יוצאים ותפשום ואסרום:
כל נמצאיך. את כל הנמצאים כולם יחדו אסרו:
מרחוק ברחו. אשר ברחו למרחוק מצאם האויב ואסרם:

פסוק ד
שעו מני. חדלו ממני ואל תנחמוני:
אמרר בבכי. אמרר לב השומעים במרבית הבכי:
אל תאיצו. אל תדחקו לנחמני על העושק של בת עמי כי רב הוא להנחם עליו וכפל הדבר במ"ש כדרך המקונן:

פסוק ה
כי יום וכו' לה' וכו'. מוכן לה' להביא על ירושלים יום מהומה וכו':
מקרקר קיר. האויב יהרוס קירות החומות:

ושוע אל ההר. האויב יצעק עליו (להי) להר ציון וכבשוה:

פסוק ו
ועילם. בני עילם שהוא ממדינת מדי באו גם המה לעזרת בבל ונשאו אשפתות מלאים חצים ובאו עם רכב המיוחד לאדם ועליו פרשים:
וקיר. אנשי קיר גלו המגינים לקראת המלחמה:

פסוק ז
מבחר עמקיך. העמקים המובחרים מלאו רכב מאנשי המלחמה:
שת שתו. שמו פניהם לשערי ירושלים להלחם:

פסוק ח
ויגל. האויב גלה את מסך יהודה כי היו סבורים שיהיו מסוככין מרעת האויב לפי שבית המקדש היה בנחלתם ובא האויב וגלה המסך ר"ל לא הועיל להם סכך המקדש:
ותבט. אל מול יהודה יאמר כשראית אשר בא האויב הבטת אל הנשק אשר בבית יער הלבנון שנתן שם שלמה מגינים וצנות כמ"ש ויעש המלך שלמה מאתים צנה וכו' ושלש מאות מגינים וכו' ויתנם המלך בית יער הלבנון (מ"א י) ונתת עיניך בהם להלחם עמהם וכאומר הכינות עצמך למלחמה ולא לתשובה:

פסוק ט
בקיעי עיר דוד ראיתם. שנתרבו בקיעות וסדקים בחומות ציון והיתה נוחה לכבוש משם:
ותקבצו. ולזה קבצתם את המים המפוזרים להיות מוכן לגבל הטיט לבנות פרצות החומה:
התחתונה. כי היא היתה סמוכה אל החומה:

פסוק י
ספרתם. לקחתם לפי הערך להרסם לחזק באבניהם את החומה:

פסוק יא
ומקוה. עשיתם חריץ להקוות מים בין החומות הכפולות להיות נמשך למי הברכה הישנה להיות לחוזק להעיר מול האויב:
ולא הבטתם. ר"ל הנה עשיתם הכנות אנושות אבל לא הבטתם אל ה' העושאה ותקנה עד הנה כי לא שאלתם עזר ממנו:
ויוצרה. היוצר את ירושלים מזמן רחוק להיות למשכן לו אותו לא ראיתם לשוב אליו בתשובה:

פסוק יב
ויקרא אד'. ע"י הנביא קודם בוא הפורענות קרא ה' להזהיר להעם למען יספדו ויבכו ויקרחו קרחה לשוב מעונותיהם:

פסוק יג
והנה ששון ושמחה. והם לא עשו כן כי הנה לפניהם היה ששון ושמחה:
הרוג בקר. ששחטו בהמות ואכלו בשר ושתו יין ואמרו זה לזה דרך לעג נאכול ונשתה בעודנו חיים כי מחר נמות ביד האויב ואם לא עכשיו אימתי:

פסוק יד
ונגלה באזני ה' צבאות. מאמר הנביא בשם ה' שאמר הנה דבריכם נגלה באזני אני ה' צבאות ותחסר מלת אני:
אם יכופר. ר"ל לכן הריני נשבע אם העון הזה יכופר לכם בגלות כי אם עד תמותון בחרב:

פסוק טו
אל הסוכן. אל הממונה על האוצר וחזר ופירש אל שבנא אשר הוא פקיד על בית המלך:

פסוק טז
מה לך פה. כאלו אמר ואמרת אליו מה לך פה וכו' ולפי שחשב למסור את ירושלים ביד סנחריב אמר לו מה לך חלק בהעיר הזאת למסרה ביד סנחריב:
ומי לך פה. ר"ל וכי יש לך פה משפחה מחשובי העיר לעשות בה דבר כזה:
כי חצבת לך פה קבר. ר"ל אשר תדמה בנפשך לחצוב לך פה קבר כאלו פה תמות ופה תקבר כאחד מחשובי העיר אשר בעבור כן נשאך לבך לדבר כזה:
חצבי מרום קברו. אתה כמי שחוצב קברו במקום גבוה שלא יפחד שיורידוהו משם וכמי שחוקק בסלע מקום שכנו שהוא לו למשגב ר"ל סבור אתה שתהיה לעולם בעיר הזאת בהשרירה שאתה בה היום ולא יורידך מי ממנה ולזה מלאה לבך להסגיר העיר ביד סנחריב:

פסוק יז
הנה ה' מטלטלך. ר"ל לא כן יהיה כמו שחשבת כי ה' יטלטל ויגלה אותך מכאן:
טלטלה גבר. טלטול גדול וחזק:
ועוטך עטה. יפריחך כעוף בגלות:

פסוק יח
צנוף יצנפך צנפה. ר"ל תהיה מסובב באויבים ומציקים כמצנפת המסבבת את הראש מסביב:

כדור אל ארץ רחבת ידים. תהיה מושלך בגולה למרחוק ככדור המושלך אל ארץ רחבת ידים ר"ל במקום שלא ימצא דבר המעכבו שאז מתגלגל והולך למרחוק:
שמה תמות. במקום שתגלה תמות ולא פה כמה שחשבת:
ושמה מרכבות כבודך קלון בית אדניך. במקום שתהיה מטולטל תרכב במרכבת שתחשוב אותה לנפשך כבוד גדול ואם היית רוכב בה בבית אדניך ר"ל בעוד היותך אדון היה לך בה קלון רצה לומר מה שיהיה נחשב לך בגולה לכבוד היה נחשב לך במקומך לקלון:

פסוק יט

והדפתיך. אמר במקום האל אהדוף אותך מן המצב שלך ר"ל לא תהיה עוד בממשלה אשר אתה עתה בה:
וממעמדך יהרסך. זה מאמר הנביא לומר שהאל יהרוס אותו ממעמדו והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק כ

וקראתי וכו'. להיות פקיד וממונה במקומך:

פסוק כא

והלבשתיו כתנתך. הוא דרך משל לפי שהכתונת הוא מלבוש הוד ותפארת לגדולה ר"ל אלבישו בהוד הגדולה שיש לך עתה:
ואבנטך אחזקנו. אחזק אותו בחגורת אבנטך להיות חזק ומזורז כמוך עתה:
וממשלתך וכו'. מפרש המשל לתוספת ביאור:
והיה לאב. ולא כמו אתה שרצית למסור העיר ביד האויב:

פסוק כב

מפתח בית דוד. ר"ל הוא יסבול טורח צורך בית המלכות:
ופתח. כשיפתח שערי הבית אין מי יסגור וכו' ר"ל הכל יהא נעשה על ידו:

פסוק כג

ותקעתיו יתד במקום נאמן. ר"ל לא יהיה נעתק ממשלתו כיתד התקועה במקום חזק ומתקיים:
והיה לכסא כבוד וכו'. ר"ל כל משפחת בית אביו יתכבדו בו:

פסוק כד

תלו עליו. לפי שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו לשון הנופל ביתד ור"ל כולם יהיו סמוכים עליו:

כל כבוד וכו'. כבוד בית אביו יהיה סמוך עליו ונשען בו:
הצאצאים והצפיעות. הבנים והבנות:
כלי הקטן. כלי התשמיש הקטן במין ולפי שהמשילו ליתד אמר לשון הנופל ביתד שתולין בו כלים הגדולים עם הקטנים ור"ל אף הקטנים יהיו מתכבדים ומתפארים בו כי תהיה גדולתו מפורסמת מאד:
מכלי האגנות. בין כלי אגנות בין כל מין כלי נבלים ור"ל כולם יתכבדו בו איש לא נעדר:

פסוק כה

תמוש היתד. ר"ל שבנא שחשב להיות קבוע בממשלתו כיתד התקועה במקום המתקיים הנה ביום ההוא תסור ממשלתו:
ונגדעה. תהיה נכרתה ממקומה ותפול לארץ ר"ל תבוטל הממשלה ותושפל מעלתה:
ונכרת המשא. בנפול היתד ישבר ויוכרת משא הכלים התלוים בה ור"ל במפלת שבנא תושפל משפחתו ואנשיו המתכבדים בו ונשענים עליו:
כי ה' דבר. ובידו לקיים:

פרק כג

פסוק א

הילילו אניות תרשיש. אנשי הספינות ההולכים על ים תרשיש להביא סחורה לצור הילילו מעתה על חורבן צור:
כי שדד. כי צור שודד מהיות בה בית ומהיות מובא בה:
מארץ כתים. שוד צור נתגלה לאנשי האניות מארץ כתים כי שמה ברחו בני צור:

פסוק ב

דומו יושבי אי. יושבי כל אי מהאיים סביבות צור שבו דומו והתעצבו כי עיר סחורתכם נחרבה:
סוחר צידון. ר"ל וכן כל סוחר מסוחרי צידון:
עובר ים מלאוך. כי כל מי שהיה עוברים בספינות הים ממלא אותך צור בהרבה סחורות ומזה היה לסוחר צידון ריוח גדול ועתה שבת המסחר:

פסוק ג

ובמים רבים. בדרך מים רבים היה בא לצור זרעים ממצרים היושבת על שיחור:

קציר יאור תבואתה. התבואה הבאה אל צור הים מקציר יאור ר"ל הנקצרות משדות מצרים הגדל על ידי השקאת היאור והיתה רבת התבואה וטוב למאכל והוא כפל ענין במ"ש:

ותהי סחר גוים. צור היתה סחר גוים כולם היו סוחרים עמה:

פסוק ד

בושי צידון. כיון שחרבה מקום סחורתך בושי והכלמי:

כי אמר ים. כי הים המקיף את צור אמר ומקונן בעד צור וכה יאמר אתה צור מעוז כל הערים היושבים לחוף הים יש לך לומר ולקונן הריני כאלו לא חלתי וכאלו לא ילדתי וכו' כי נשארתי שממה מבלי בנים ובנות והואיל וכן בושי צדון כי להיכן תוליך סחורתך:

רוממתי. חוזר על מלת ולא כאלו אמר ולא רוממתי בתולות:

פסוק ה

כאשר שמע למצרים. כאשר יהיה נשמע למצרים אבדן צור יחילו מפחד האויב שלא יבוא גם עליהם וימלאו רעדה כמו שחרדו אנשי צור בשמעם אשר האויב בא עליהם:

פסוק ו

עברו תרשישה. אתם הסוחרים המסתחרים אל צור מעתה עברו לארץ תרשיש להסתחר שמה והיא גם היא יושבת בחוף הים ויש מקום להסתחר שמה בשעת הדחק:

יושבי אי. יושבי כל אי מהאיים סביבות צור עשו יללה כי מעתה לא תלכו שמה להסתחר:

פסוק ז

הזאת לכם. אמר כנגד אנשי צור וכי זאת חשבתם שתהיה לכם צור שהיתה קריה עליזה מרוב העושר והכבוד מימי קדם קדמתה קדמת העיר וראשית בנינה היא מימי קדם ר"ל משנים מרובות:

יובילוה. חוזר לתחילת המקרא לומר וכי חשבתם שאנשי עיר כזאת יוליך אותם רגליהם לארץ מרחק לגור שמה ר"ל לברוח מפני האויב וללכת רגלי למרחוק:

פסוק ח

מי יעץ זאת. כאלו הנביא מתמה ואומר מי יעץ עצה כזאת על צור המעוטרת בעושר וכבוד אשר סוחריה המה שרים ומכובדים ר"ל על דעת מי עלה להחריב עיר כזאת:

פסוק ט

ה' צבאות יעצה. כאלו משיב לעצמו לומר ה' יעץ העצה ההיא ולא בא במקרה כי אם בהשגחה צוה להחריבה על מרבית גאותה בעשרה:

לחלל גאון כל צבי. למען השפיל גאון כל ארץ חמדה ולהבזות דעת הנכבדים כי הכל יקחו מהם מוסר ולא יוסיפו להתגאות:

פסוק י

עברי ארצך כיאור בת תרשיש. את עדת תרשיש הנמצאת בצור להסתחר עברי מהר לארצך כמו היאור השוטף מהר כי פן תדבקך הרעה:

אין מזח עוד. אין עוד לצור חוזק ואזור להיות מזורז מול האויב לעזור לעצמו וכ"ש לזולת:

פסוק יא

ידו נטה. כאלו המקום נטה ידו על הים לעכב על עוברי הים לבלי הביא עוד סחורה לצור:

הרגיז ממלכות. העיר לב הממלכות לבוא עליה בחרדה ומהירות רב:

ה' צוה. לא במקרה באו אבל ה' צוה לבוא על צור עיר המסחר להשמיד כל חזקה:

פסוק יב

ויאמר וכו' המעשקה וכו'. ה' אמר את עדת צידון הנעשקה משודדי צור בהיות סחורתו שמה מעתה לא תוסיפו עוד לשמוח על כי מקום סחרך היה קרוב לך:

כתים קומי עבורי. לפי שאנשי צור ברחו לארץ כתים אמר עבורי לארץ כתים ועשו שם עמהם סחורה:

גם שם. אבל גם שם עם כי תמצא אנשי סחורתך מ"מ לא תמצא שם הנחת רוח כי לא תמצא ידך להתעסק בסחורה כמאז:

פסוק יג

הן ארץ כשדים. הנה זאת העיר צור מארץ כשדים היא כי זה העם היושב בה עתה לא היה בה מאז ולא בנה אותה:

אשור יסדה. אשור שהיתה ראש הממלכה לכשדים הוא יסדה להשכין בו אנשי ספינות עושי מלאכה במים רבים והמה אנשים פחותים ונבזים:

הקימו בחוניו. ר"ל הנה אנשי אשור הם בנוה והקימו מגדלות העיר והם החריבו ארמונותיה ושמו את העיר למפלה כאדם העושה בשלו:

פסוק יד

הילילו אניות תרשיש. אנשי הספינות ההולכות על ים תרשיש להביא סחורה לצור הילילו מעתה כי שודד צור שהיתה מעוז וחוזק כל הערים היושבים לחוף הים:

פסוק טו

ונשכחת צור. ר"ל לא ילכו עוד אליה לסחורה:

כימי מלך אחד. כימי דוד שהיה מלך מיוחד (ולפי שהיה לדוד ברית ושבועה עם חירם מלך צור והם לא שמרו את הברית והרעו לישראל ולזה נגזר עליהם שבעים שנה שממון מול שנות דוד להכיר שמהאל נעשה ולא במקרה):
יהיה לצור כשירת הזונה. כי דרך הזונה שבאים רבים אליה ולפעמים תשכח מאהובים ולא יוסיפו לבוא ודרכה להרים קול בשיר ערב לעורר לב הזונים וכן יקרה לצור שהיו רבים באים לה לסחורה ונשכחה במפלתה ותצטרך לעורר לב הסוחרים לבוא אליה:

פסוק טז

קחי כנור. לפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה נשכחה שלוקחת כנור בידה ומסבבת העיר ומנגנת בטוב ובנעימות בשיר ערב למען תהיה זכורה למאהבים ור"ל ראוי לעורר לב הסוחרים לבוא אליך כמאז:

פסוק יז

יפקוד ה'. יעלה זכרונה לפני המקום:
ושבה וכו'. תקח אתנן כבראשונה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון אתנן ור"ל תקנה סחורה מן המביאים:
וזנתה וכו'. ר"ל היא תספיק סחורה לכל העמים:

פסוק יח

סחרה ואתננה. הוא כפל ענין במ"ש:
קדש לה'. מאשר תרויח תקדיש ממנו לשם ה':
לא יאצר. לא יונח הריוח בבית האוצר:
ולא יחסן. כפל הדבר במ"ש:
כי ליושבים וכו' סחרה. ריוח סחרה הקדיש לכהנים היושבים לפני ה' בבית המקדש:
לאכול לשבעה. להיות להם למאכל עד כדי שביעה ולכסות חזק וחשוב:

פרק כד

פסוק א

הנה ה' בוקק וכו'. יריק את א"י מיושביה כי יגלו ממנה:
ובולקה. גוזר אותה מן הישוב:
ועוה פניה. יעות ויעקר חשובי הארץ:
והפיץ. יפיצם ע"פ הארץ:

פסוק ב
כעם ככהן וכו'. המשחיתים את הארץ לא ישאו פני גדול אלא כולם יהיו שוין בגזרה כקטן כגדול:
כקונה כמוכר. בזמן שהעם יושב בטח על נחלתו הקונה שמח והמוכר עצב בעת ימכר מה מאחוזתו אבל בעת ילכו בגולה לא ישמח הקונה והמוכר לא יתאבל על המכירה:
כמלוה כלוה. דרך המלוה למשול בלוה כמ"ש עבד לוה לאיש מלוה (משלי כ"ב:ז') אבל כיון שהשבאי יקח הכל כאלו אין לזה על זה כלום כי הלוה אין לו מה לשלם ולא הפסיד למלוה כי אם היה נשאר בידו היה השבאי נוטל ממנו:
כנשה. הוא הלוה בדבר זולת הכסף:
כאשר נשא בו. הוא המלוה את הלוה:

פסוק ג
הבוק תבוק וכו'. ר"ל בוודאי כן יהיה כי ה' דבר וכו' ומי יפר דברו:

פסוק ד
אבלה נבלה. נשחתה ונכמשה הארץ:
אומללה נבלה. נכרתה ונכמשה ארץ ישראל שהוא העיקר למקומות המיושבות:
אמללו. נכרתו גדולי עם הארץ:

פסוק ה
והארץ חנפה. ר"ל כמו המחניף בשפתיו ולבו בל עמו כן הארץ עושה עשב ואינה עושה קמה מראה קמה ואין חטים בקשיה:
תחת יושביה. בעבור עון יושביה:
כי עברו תורות. עברו תורה שבכתב ותורה שבע"פ:
חלפו חוק. עברו להלן מחוק התורה ולא קיימוה:
ברית עולם. היא התורה שקבלו בברית לקיימה עד עולם וכפל הדבר פעמים ושלש כדרך המליצה:

פסוק ו
על כן אלה. בעבור האלה אשר היתה לשוא לכן כלתה הארץ ושממו יושביה:
על כן. בעבור עון האלה נשרפו יושבי הארץ ונשאר מהם מעט אנשים:

פסוק ז
אבל תירוש. נשחתו ענבי היין כי אין זומר ועודר:
אומללה גפן. כפל הדבר במ"ש:

נאנחו כל שמחי לב. אף הרגילים בשמחה יאנחו כי נאבד היין המשמח את הלב כמו שכתוב ויין ישמח לבב אנוש (תהילים ק"ד:ט"ו):

פסוק ח

שבת משוש תופים. בטלה השמחה ששמחו בקול תופים:

שאון עליזים. המיית השמחים:

פסוק ט

בשיר וכו'. לא ישתו לשמחת משתה ששותים בשיר אלא השכר יהיה מר להשותים כי ישתוהו להפג האבל והצער:

פסוק י

נשברה קרית תוהו. כל עיר תהיה שבורה וקראה קרית תוהו ע"ש סופה כשתהיה נשברת תהיה תוהו וכן אפיתי על גחליו לחם (לקמן מד) שקוראהו לחם ע"ש סופו:

סוגר כל בית מבוא. הבתים יהיו נתוצים ואין מי יבוא בהם כאלו סוגר הבית מבלי תת בא בו:

פסוק יא

צוחה על היין. יצעקו וילינו בחוצות על היין שחסר מהם ולזה חשכה כל שמחה כי היין ישמח לבב ואין להם במה ישמח (ולפי שהשמחה קרויה אור לזה אמר בהעדרה ענין חושך):

גלה משוש הארץ. השמחה הלכה מהם:

פסוק יב

נשאר בעיר שמה. ר"ל המשוש הלך ונשארה השמה:

ושאיה. ובעבור השאיה יוכת שער כל עיר כי כן דרך עיר שוממה ששערים כתותים ונתוצים כי אין מי משגיח בתקנתם:

פסוק יג

כי כה יהיה. כי כן יהיה מספר הנשארים בין הנשארים בא"י בין הנשארים בגולה בתוך העמים:

כנוקף זית. חוזר לתחילת המקרא לומר מספר הנשארים יהיו ככורת פרי אילן זית אשר מעט ישאיר אחריו וכמספר העוללות הנשארים בגפנים כאשר כלה הבציר והמה המעט וכן מעטים יהיו הנשארים מבני ישראל:

פסוק יד

המה ישאו קולם. המה יזכו לגאולה וישאו קולם ברנה:

בגאון ה'. בעבור גאון ה' יצהלו בקול יותר ממה שצהלו בקול שמחה על הים כאשר שקעו מצרים בעומק הים:

פסוק טו

על כן. הואיל ומובטחים הם על הגאולה לכן אותם הנסתרים בבקיעי הארץ מפחד האויב כבדו את ה':

באיי הים. מלת כבדו משמשת בשתים לומר אותם שגלו לאיי הים כבדו את שם ה' וכו':

פסוק טז

מכנף הארץ זמירות שמענו. ר"ל אני וחברי הנביאים שמענו בנבואה אשר בעת הגאולה תהיה כריתה והשחתה מקצה הארץ עד קצהו ואחריה יהיה ההדר לכל צדיק וצדיק:

ואומר. כשמעי הדבר הזה אמרתי הסוד האמור לי מביא רזון לי ואוי לי על השמועה כי הבוגדים יבגדו בישראל וירעו להם:

ובגד בוגדים בגדו. ר"ל קבוצת בוגדים אשר יבגדו בהבוגדים ההם יבגדו גם המה בישראל ר"ל יהיה תגר ומלחמה בין העכו"ם וכולם יבגדו בישראל:

פסוק יז

פחד וכו'. ר"ל צרות משונות ותכופות:

עליך. יבואו עליך ישראל יושב הארץ ההיא:

פסוק יח

והיה הנס. מי שיברח ממקומו מקול הפחד יפול וכו' ר"ל מי שינצל מצרה אחד יפול באחרת:

כי ארבות. אמר במשל כאלו נפתחו חלוני שמים ויורדים דרך בם צרות מרובות:

וירעשו וכו'. ר"ל אף החזקים ירעדו מפחד הצרות המרובות:

פסוק יט

רעה וכו'. כאומר אבל סוף הדבר תהפך הצרה על העכו"ם והארץ תשבר ותפרך לפרורים ותהיה נוטה ליפול והוא משל על מרבית הצרות וכפל הדבר לחזק:

פסוק כ

נוע וכו'. הארץ תתנועע כשכור המתנעע ולא יוכל לעמוד ביושר מבלי הנעה:

והתנודדה. תהיה נדה ונעה כסוכת שומר קשואין הנדה ברוח:

וכבד עליה פשעה. הפשע אשר פשעו בישראל להיצר להם יכבד על הארץ ותפול למטה ולא תוכל לקום עוד רצה לומר העון הזה יקטרג:

פסוק כב
ואספו וכו'. יהיו מאוספים לקבל תשלומים כדרך שמאספין בלילה את כל האסירים אל בור בית הסוהר וסוגרין אותם במסגר עד הבוקר שיוצאין איש איש לעבודתו ר"ל האסיפה שיתאספו יחד על ה' ועל משיחו האסיפה ההיא תהיה לרעתם כאסיפת האסירים:
ומרוב ימים יפקדו. אז יפקד עליהם פורעניות על העונות שעשו מימים רבים:

פסוק כג
וחפרה הלבנה. אל מול העכו"ם תחפור הלבנה והחמה רצה לומר יחשך מאורם בעיני העכו"ם לפי רוב הצרות הבאות עליהם וכן נאמר במפלת בבל כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (לעיל יג):
כי מלך וכו'. ר"ל כאשר תגלה מלכותו בעשות נקם באנשי גוג:
ונגד זקניו כבוד. ולנגד זקני עמו יהיה לכבוד ולתפארת מה שהשכילו לדעת מאז שה' הוא האלהים:

פרק כה

פסוק א
ה' אלהי אתה. בראות הנביא הנבואה ההיא התחיל לקלס למקום ואמר ה' אלהי אתה וכו':
עצות מרחוק. העצות שיעצת מזמן רחוק אשר הבטחת ע"י הנביאים היא אמונה אמתית וקיימת כי כן נעשה:

פסוק ב
מעיר לגל. אותו מקום שהיה עיר שמתו להיות גל אבנים כדרך החורבה:
קריה בצורה. עיר מבצר שמת להיות מפלה:
ארמון זרים. מקום הארמונות של הבבליים יהיה נשבר מעיר ולעולם לא יבנה עוד לשוב לקדמותו:

פסוק ג
על כן. בראות ממשלתך יכבדוך כל עם חזק ואנשי ערי העכו"ם החזקים יפחדו ממך:

פסוק ד
כי היית. כי בכח זרועך היית למעוז בעת צר לישראל עם דל ואביון:

מחסה. היית להם למחסה מזרם מים ולצל מחום השמש ר"ל הצלתם מיד העכו"ם המכאובים לישראל:
כי רוח. המקרא מפרש מהו הזרם אמר שכעס העריצים דומה הוא לזרם מים השוטפים בחוזק להפיל הקיר:

פסוק ה

כחורב בציון. כעין החורב והחום אשר היא במקום ציה מבלי מצוא מחסה שהיא מצירה עד מאוד כן מאד תכניע גאון הזרים המשמיעים קול שאון:
חורב בצל עב. כמו החורב תהיה נכנעת ומתקרר בבוא צל העבים כן תכרית תכניע את העריצים:

פסוק ו

לכל העמים. הבאים למלחמה עם גוג:
בהר הזה. הר בת ציון:
משתה שמנים. ר"ל הם יחשבו שיהיה נוח להם לכבוש את ירושלים כשמן שהוא נוח ויהפך להם למשתה שמרים הקשה לגוף ר"ל שם יפלו מבלי תקומה:
שמנים ממחים. שמנים הנוחים ושמנים כמוח עצמות יהפך לשמרים מזוקקים מן המשקה שהוא בלתי שמרים לבדם והוא כפל ענין במ"ש ולומר שיהפך מחשבתם מן הקצה אל הקצה:

פסוק ז

ובלע. המקום ישחית בהר הזה את חשובי המכסה וחוזר ומפרש המכסה ומגין על כל העמים ועל גוג יאמר:
והמסכה. המסך המכסה על כל העכו"ם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ח

בלע. אז ישחית ויבטל המיתה לעולם:
ומחה וכו'. ר"ל ישבית דמעת הבכי וחרפת עמו יסיר. לא ימצא עוד מי יחרף את ישראל כי לא יהיו עוד גולים בין העכו"ם:
מעל כל הארץ. כי כולם ישובו איש לא נעדר ולא ימצא גולה מהם בכל הארץ ולא יחרפו למי:
כי ה' דבר. ובידו לאמת דברו:

פסוק ט

ואמר. אז יאמר ישראל הנה זהו אלהינו אשר קוינו לו והוא יושיענו:

זה ה' וכו'. כפל הדבר במ"ש:
נגילה. ונשמחה בהישועה הבאה ממנו:

פסוק י
כי תנוח יד ה'. להכות בעמים אשר צבאו על ירושלים:
ונדוש מואב תחתיו. מואב יהיה נדוש וכתוש במקומו על שעזרו את הבאים למלחמה על ירושלים:
כהדוש מתבן. כמו שנדוש התבן בתוך האשפה כי הדרך להשליך תבן במקום האשפה להיות נדוש ברגלי אדם ובהמה להיות זבל לזבל בהם את השדות:

פסוק יא
ופרש ידיו בקרבו. האל יפרש ידיו בקרב מואב להכותו:
אשר וכו'. כי השט במים יפרש ידיו בכל כחו:
והשפיל. הוא ישפיל גאות מואב עם המקומות שהיה לו לארוב בהם והם המגדלים הגבוהים ר"ל לא יועילו לו המגדלים:

פסוק יב
חומותיך. אל מול מואב יאמר:
עד עפר. וכפל הדבר פעמים רבות להורות על גודל ההשפלה והאבדון:

פרק כו

פסוק א
ביום ההוא. ביום מפלת גוג:
עיר עז לנו. ירושלים שהיתה לנו למעוז מעולם הנה גם עתה ישים האל ישועה בחומתה וחילה ולא תשלוט בהם יד האויב:

פסוק ב
פתחו שערים. פתחו שערי ירושלים ולא תפחדו מן האויב:
ויבוא. בפתחי השערים יבוא ישראל שהיה שומר ומצפה להאמנת הבטחת האל:

פסוק ג
יצר סמוך. המחשבה שהיה נשען על האל השלום תצור אותו לבל יחרד וכפל מלת שלום לחזק הדבר:
כי בך בטוח. ר"ל כן ראוי הדבר הואיל ובטח בך:

פסוק ד
בטחו בה'. כאלו מזרזים אלה לאלה ואומרים בטחו בה' עד עולם כי בו תלוי חוזק עוה"ז ועוה"ב והכל בא ממנו ית':

פסוק ה
כי השח. הוא השפיל הכשדים אשר ישבו ברום המעלה:
קריה. וכן השפיל כל קריה חזקה:
ישפילנה. וכן ישפיל אותה עוד עד הארץ ועד העפר וכפל הדבר במ"ש לפי מרבית ההשפלה:

פסוק ו
תרמסנה רגל. הרגל תרמוס אותה וחזר ופירש לומר רגלי עני תרמוס והם ישראל שהמה מוכנעים כעני ואביון:
פעמי דלים. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ז
אורח לצדיק מישרים. ר"ל כל זה הגדולה והממשלה תהיה להצדיקים בעבור כי אין אורח לכל צדיק וצדיק כי אם ללכת בדרך ישר ולא ינטה ממנה:
ישר. אתה האל הישר הלא תפלס ותשקל מעגל כל צדיק וצדיק ותדע שכן הוא:

פסוק ח
אף אורח משפטיך. אף בבוא לנו אורח משפטיך לייסר אותנו ביסורי הגולה עכ"ז קוינו לך ולא היינו מתייאשים מן הגאולה:
לשמך ולזכרך. היא היא כי בשם יזכר וכפל בשמות נרדפים:
תאות נפש. תאות כל נפש היתה להזכיר לנו שמך ולומר לנו דבר מאתך:

פסוק ט
נפשי אויתיך. נפשי תתאוה לך בלילה היא עת שמחשבת האדם פנויה ממחשבות הטורדות:
אף רוחי בקרבי. ר"ל כל עוד שרוחי בקרבי אשחר ואדרוש לך:
כי כאשר וכו'. ר"ל כי אמרתי גם המשפט לטובה היא כי כאשר יבוא משפט בארץ אז יושבי תבל למדו צדק ועזבו הרשע מפחד המשפט הבא:

פסוק י
יוחן רשע. ר"ל וכי מהדין שיוחן הרשע הלא בל למד צדק אף מיראת המשפט:

בארץ נכחות יעול. עם כי הוא בארץ ששבו לעשות נכחות ונוסרו בעבור המשפט הבא הנה הרשע הזה לא כן יעשה כי יאחז דרכו לעול עוד:
ובל יראה. ואינו מסתכל בגאות ה' ר"ל חושב שבא במקרה ולא מעשה ה' המה שמתגאה לשלם גמול:

פסוק יא

רמה ידך. כשרמה ידך להכות בהרשעים הללו אינם מסתכלין שרמה ידך כי יחשבו למקרה:
יחזו. לכן יראו תשועת ישראל ויבושו אז בראותם הקנאה שיקנא ה' לעמו כי אז לא יוכלו לחשוב שבא במקרה כי יראו מעט עם נושעים מעמים רבים:
אף אש. ר"ל אף יראו משפט נקמתך שהאש תאכל צריך והם הצרים לישראל וכאלו צרו למקום:

פסוק יב

ה' תשפות וכו'. ר"ל אתה ה' תערוך לנו שלום כי גם כל המעשים הבאים עלינו בין טוב בין רע הלא הכל אתה פעלת לנו ולא באו במקרה ואם כן הואיל והכל בידך ערוך לנו שלום:

פסוק יג

ה' אלהינו וכו'. הוא דרך רצוי לומר ראוים אנו לשלום:
לבד בך. אבל לא שמענו אליהם כי בך לבד נזכיר שמך לומר שאתה לבדך נקרא אלהים ואין מי לשתף עמך:

פסוק יד

מתים. כי אמרנו הלא העכו"ם המה כמתים ואין בהם חיות:
בל יקומו. לא יוכלו לקום על רגליהם, לכן פקדת:

פסוק טו

יספת לגוי ה'. כל מה שיספת לייסר עמך פעם אחר פעם עכ"ז הודו כבודך ולא מרו בך ואף כי הרחקתם ממקומם ללכת גולה בכל קצות הארץ לא זזו ממך:

פסוק טז

בצר. בעת בוא צרה עליהם זכרו בך ודורשים אליך בתפלה:
צקון לחש. שפיכת תפלה מצויה ביניהם כאשר בא להם מוסרך:

פסוק יז
כמו הרה. ר"ל וכה יאמרו בתפלתם הנה כמו אשה הרה אשר תקריב ללדת שאז תאחזה חלחלה ותזעק בעבור ייסורי חבלי הלידה כן היינו גם אנחנו חלים ורועדים מפני זעמך:

פסוק יח
הרינו חלנו. לפי שאנו מובטחים להגאל מתוך קושי השעבוד אחז במשל מאשת לידה שיש לה צער הריון וחיל הלידה ויולדת רוח בעלמא שאין לה במה להתנחם על הצער שסבלה ור"ל יאמרו בתפלתם הלא דמינו לאשת לידה כזאת כי סבלנו קושי השעבוד ואין במה להתנחם כי עדיין לא נעשה ישועה בארץ ועדיין לא נפלו הכשדים שכבשו ומלאו פני תבל:

פסוק יט
יחיו מתיך. אמר דרך תפלה ובקשה קרב יום יעמדו בתחיה אלו המומתים על קדוש שמך:
נבלתי יקומון. יצא דבר מלכות מלפניך לומר נבלתי יקומון ר"ל נבלת עמי שנבלו עצמן עלי יקומון בתחיה ואתם שוכני עפר הקיצו משינת המיתה ושבחו לה':
כי טל. כי טל התחיה שאוריד עליך יהיה כטל היורד על הצמחים שמגדל אותם כן יחיו המתים על ידי טל תחיה:
וארץ וכו'. הארץ תפיל ותשליך לחוץ את המתים הקבורים בה:

פסוק כ
לך עמי. מאמר הנביא בדרך משל בוא בחדרך וסגור הדלת בעדך שלא יוכל לבוא מי אצלך לעשות עמך רעה וסתרי כשיעור רגע מועטת עד אשר יעבור הזעם ותלך לו ורוצה לומר סתרי עצמך במסתר תשובה ומעשים טובים להגן עליך מזעם הצרות שיבואו קודם בוא הגאולה:

פסוק כא
יוצא ממקומו. הוא ענין משל וכמ"ש ויצא ה' ונלחם בגוים (זכריה י"ד:ג'):
לפקוד. לזכור עון יושב הארץ על היושב בה לשלם גמול המפעל:
וגלתה. הארץ תגלה את הדם על ההרוגים הנקברים בה:

פרק כז

פסוק א
יפקוד ה'. ישגיח להכות בחרבו:

על לויתן נחש בריח. הוא משל על ישמעאל שהוא מבריח ברוב הישוב מהקצה אל הקצה כמו הלויתן שמבריח את הים מהקצה אל הקצה:
ועל לויתן נחש עקלתון. הוא משל על שהוא מעוקל במעשיו כמו הלויתן שבעבור רוב ארכו מעקל עצמו במקומות מהים:
התנין אשר בים. הוא משל על יתר האומות השוכנים באיי הים שאינם לא מאמונתם ולא מהמונם:

פסוק ב

כרם חמר ענו לה. כולם ירימו קול על ישראל לומר שהוא כרם המוציא יין משובח לא כמו לשעבר שנאמר בה ויקו לעשות ענבים ויעש באושים (לעיל ה):

פסוק ג

אני ה' נוצרה. מעתה אשמרה לא כמו לשעבר שנאמר בה הסר משוכתו והיה לבער וגו':
לרגעים אשקנה. בכל רגע אשקה אותה במי מטר ולא כמו לשעבר שנאמר בה ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר:
פן יפקוד עליה. כי פן יהיה נחסר העלים שלה ע"י כמישה לכן אצרנה לילה ויום להשקותה בזמנה ורצה לומר אחוס אף על העלין וכל שכן על הענבים והוא דרך משל לומר אשפיע להם הרבה טובה מגדוליהם ועד קטניהם:

פסוק ד

חמה אין לי. גם מאז לא הערתי עליהם כל חמתי כי אם הייתי מעיר כל חמתי אז מי הוא שיתן לי שמיר ושית כלומר זה הכרם שנתן לי מאז שמיר ושית במקום ענבים אם היה לי חמה מרובה הייתי פוסע בה פסיעה אחת והייתי שורפה כולה כאחד במלחמה כשאני נלחם עמה להפרע ממנה על עונותיה:

פסוק ה

או יחזיק במעוזי. ר"ל או הייתי שורפה כאחת או היה כ"א שב מדרכו לאחוז במעוז שלי היא התורה שהיא לחוזק ועוז:
יעשה שלום לי. אז היה עושה שלום עמדי ולא הייתי נלחם בו:
שלום וכו'. כפל הדבר לחוזק הענין:

פסוק ו

הבאים. תחסר מלת בימים ור"ל בימים הבאים ומעצמו יובן החסרון וכאומר אם מאז לא הערתי כל חמתי כ"ש בימי הגאולה ארחם עליהם ויתן יעקב את שרשו להיות מתפשט למרחוק וישראל יציץ ויפרח ר"ל ימשלו עד למרחוק ויגדלו עד מאד:

תנובה. כצמחי האדמה:

פסוק ז
הכמכת. ר"ל אף מאז שהכה בו וכי הכה בו באכזריות כמו שהכה המצרים שהכו את ישראל:
אם כהרג הרוגיו. וכי הורג הוא כמו שהרג את המצרים שהרגו בו והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ח
בסאסאה. ר"ל במדה שחטאו במדה ההיא נפרע מהם ולא העיר כל חמתו:
בשלחה תריבנה. כשהיה מריב עמה להפרע ממנה היה שופך חמתו על השדות והגנות לשלוח בהם שידפון וארבה ולא פגע בנפשות תחלה:
הגה. הסיר הפרי ברוחו הקשה ביום שמנשבת בו רוח קדים העזה שברוחות:

פסוק ט
לכן. הואיל ורחמי עליו אעשה לו גם זאת להתכפר בדבר קל:
וזה כל פרי. זה יהיה לו פרי טוב להסר ממנו חטאתו להיות נמחל לו:
בשומו. במה שיתוץ המזבחות העשויות לעבודת כוכבים וישים אבניהם מנופצות כדרך שמנפצים אבני גיר הדק היטב:
לא יקומו. ר"ל בתנאי שלא יחזרו לסורם ולא יקימו מעתה אשרים וחמנים:

פסוק י
כי עיר בצורה. כי בעשותם זאת אז העיר הבצורה היא כרך גדול וכו' תהיה בדד מיושביה והנוה שלו תהיה משולח מיושביה ונעזב מהם כמדבר הנעזב מאנשים וכפל הדבר במ"ש:
שם. במקום העיר הבצורה ירעה עגל וירבץ שמה ויכלה ענפי האילנות אשר יגדלו שמה:

פסוק יא
ביבוש קצירה. כשתתיבש ענפיה תשבר מעצמה רצה לומר כשתתמלא סאתם ישברו מאיליהם:
נשים באות. נשים תבאנה ויבעירו בהם האש ור"ל עם חלש כנשים ישחיתו אותה:
כי לא עם בינות הוא. להבין שכל ממשלתו באה לו מה' ולא בכח זרועו:
עושהו. המקום שגדלו והמשילו:
ויוצרו וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יב

יחבוט ה'. ר"ל כמו שחובטין את השבלים במקל להסיר התבואה מן הקשין כן יסיר את ישראל מבין האומות:

משבולת הנהר. מארץ אשור היושבים על נהר פרת עד נחל מצרים ר"ל מכל המקומות שבין זה לזה יפריש את ישראל מבין האומות:

ואתם וכו'. בני ישראל סרס המקרא ואתם בני ישראל תלקטו וכו' רצה לומר אחר הפרשה תהיו אתם הנלקטים אחד אחד והמוצא אחד מכם יביאהו לירושלים:

פסוק יג

יתקע בשופר גדול. הוא ענין משל לומר כולם יתקבצו ויבואו כאלו תקעו בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם להתקבץ ולבוא:

האובדים. לפי שלא חזרו לארצם מעת שגלו שמה לכן קראם אובדים בהר הקדש בירושלים. בהר המוריה העומד בירושלים והוא מקום מקדש:

פרק כח

פסוק א

הוי. הנביא מתאונן על עטרת הגאוה של שכורי אפרים ר"ל על מה שהיו מתכבדים בגאותם:

וציץ נובל צבי תפארתו. הדר תפארתו היא עטרת הגאוה שזכר תכלה מהר כציץ השדה אשר במעט זמן יבול ויכמוש והוא כפל ענין במ"ש:

אשר על ראש. חוזר על עטרת גאות לומר העטרה אשר על ראש בני אפרים שהיו מפנקים עצמם למשוח ראשם הרבה בשמן מבושם וכאלו היה הראש גיא מלא שמן:

הלומי יין. אשר היו מוכים מהיין כי לפי רוב השכרות יפלו בארץ ויוכו על האבנים המושלכים על פני האדמה וכאילו היין הוא המכה:

פסוק ב

הנה חזק ואמיץ. הנה יש רוח חזק ואמיץ לה' שהוא כזרם ברד המשבר אילנות:

שער קטב. כרוח סערה הכורת ומשחית:

שוטפים. אשר המה שוטפים בחזקה:

הניח לארץ ביד. זה הרוח יניח עטרת גאונם לארץ בחזקת היד ובכח רב:

פסוק ג
ברגלים תרמסנה. ברגלי האויב תרמסנה עטרת הגאוה של שכורי אפרים ר"ל האויב ישפיל גאותם:

פסוק ד
והיתה וכו'. הדר תפארתו הדומה לציצת הנובל אשר היא לעטרה על ראש גיא שמנים:
כבכורה. חוזר על והיתה האמור בתחלת המקרא לומר עטרת הגאוה תהיה כתאנה שנתבכרה בטרם יהיה הקיץ והוא עת בשול התאנים כולם:
אשר יראה וכו'. אשר מיד כשיראה אותה הרואה יבלענה מיד כשהיא עדיין תלויה על הענף ואינו ממתין עד שיתלוש ואמר שכן ימהר האויב להשפיל גאותם:

פסוק ה
ביום ההוא. ביום מפלת מלכות אפרים:
לעטרת צבי. ר"ל יתלו הכבוד בגאות ה':
ולצפירת תפארה. כפל הדבר במ"ש:
לשאר עמו. הם יהודה ובנימין:

פסוק ו
ולרוח משפט. האל יהיה לרוח משפט למי שיושב על המשפט ר"ל יחונן דעת לחזקים לעשות משפט אמת:
ולגבורה. הוא יהיה לגבורה לבני יהודה אשר שבו ממקום המלחמה להכנס אל שער העיר להשגב שמה ר"ל לא יצטרכו לגבורת מלחמה כי האל ילחם להם ויכה את האויב:

פסוק ז
וגם אלה. גם יהוד' ובנימין בעבור שכרו' היין שגו בדעתם ובעבור השכר תעו מדרך הישר:
כהן. הוא המורה וכן נאמר כי שפתי כהן וכו' ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב':ז'):
ונביא. הנביא השקר אשר העמידוהו להוכיח' וליישר דרכם:
שגו בשכר. בעבור שתיית השכר שגו בדעת':
נבלעו. נשחתו מן השכרות:
שגו ברואה. שגגו בדעתם בענין הראיה כדרך השכור שאין דעתו מסכמת לאמיתת הדבר הנראה:
פקו פליליה. הכשילו את המשפט ולא דנוהו דין אמת:

פסוק ח
כי כל שלחנות. אשר הם מסובים עליהם:
קיא צואה. הקאה ושלשול היציאה כדרך היין המביא הקאה ושלשול מלמטה:
בלי מקום. אין מקום פנוי ונקי מאלה:

פסוק ט
את מי. הואיל והגדולים פונים אל השכרות א"כ למי ילמוד הנביא דעה ולמי יבין השמועה אשר שמע מאת ה':
גמולי מחלב. וכי ילמד לאלה שנגמלו מהנקת החלב:
עתיקי. הנעתקים משדי אמן וכפל הדבר במ"ש:

פסוק י
כי צו לצו. מהתענג ומרוב כל המה רחוקים ממצות ה' עד שההכרח לעשות להם צוואה במצות ה' ר"ל לעשות עוד סייג וגדר למצות ה' ואל הצוואה והסייג הזה ההכרח לעשות עוד לה סייג וצוואה אחרת:
קו לקו. ע"ש שקו המשקולת עשויה להשמר לבל יעקמו הבנין לזה קורא למשמרת בלשון קו ורצה לומר ההכרח לעשות להם משמרת למשמרת התורה ולעשות עוד משמרת למשמרת והענין כפול במ"ש:
זעיר שם. ר"ל אף במקום המוכן ללמוד תורת ה' אין ללמד להם כי אם מעט מעט כי למשא יחשב להם:
זעיר שם. הכפל יורה על הצמצום:

פסוק יא
כי בלעגי שפה. כי דברי הנביא בעיניהם כאלו ידבר אליהם בלעגי שפה ובלשון אחרת שאינם מכירים בו:

פסוק יב
אשר אמר אליהם. רצה לומר הלא לטובתם ידבר כי זהו הדבר אשר אמר אליהם הניחו לעיף ותש כח ואל תגזלו אותו ובזאת תמצאו מנוחה ומרגוע ועכ"ז אינם רוצים לשמוע עם שהדבר הוא לטובתם:

פסוק יג
והיה להם דבר ה' וכו'. ר"ל מאד נקל להם לעבור על דבר ה' כאלו לא היתה רק צוואה וסייג לצוואה אחרת ואף האחרת היתה רק צוואה וסייג למצות ה' שאין אדם נזהר כ"כ בשמירתה לפי שהיא צוואה רחוקה ממצות ה':

קו לקו. כאלו היתה רק משמרת למשמרת אחרת ואף האחרת רק משמרת למשמרת התורה שאין אדם סופנה כ"כ והענין כפול במ"ש:
זעיר שם. ר"ל אף במקום שלמדוה נחשבת מעט ואף כי אותם שלא דרכו בנתיבותיה:
זעיר שם. הכפל יורה ההמעטה:
למען ילכו. בעבור זאת כשילכו יכשלו לפול אחור וישברו ויפלו בהמוקש וילכדו בה ר"ל יפלו בצרה ולא יוכלו להמלט:

פסוק יד

אנשי לצון. המלעיגים בדברי הנביא:
מושלי. המושלים על העם אשר בירושלים:

פסוק טו

כי אמרתם. אשר אמרתם בלעג הנה כרתנו ברית עם המות שלא יבא עלינו קודם הזמן ולא נירא א"כ מהפחדת הנביא:
עשינו חוזה. עשינו גבול שלא נבוא אל השאול קודם הזמן:
שוט שוטף וכו'. כאשר יעבור מכה המתהלכת בארץ לא יבוא עלינו:
כי שמנו כזב מחסנו. נחסה בצל הכזב כי נחכם לומר לפני המכה שלא צוה המקום לבוא עלינו והוא ענין לצנות:
ובשקר נסתרנו. כפל הדבר במ"ש:

פסוק טז

לכן. הואיל ויש בכם אנשים מלעיגים בדברי הנבואה יבוא עת שיקבלו גמולם וכאשר מסיים והולך:
הנני יסד. הנה אני הוא אשר מאז גזר ויסד להיות בציון מלך חזק כאבן ועל חזקיה יאמר:
אבן בוחן. האבן הזה יהיה להם למבצר:
פנת יקרת. יהיה כאבן יקר ההושם בפנת הבנין למען יהיה נראה מהעבר מזה ומהעבר מזה:
מוסד מוסד. יהיה כהיסוד המיוחד שביסודות:
המאמין לא יחיש. לפי שרובם לא היו מאמינים בדברי הנביא בימי אחז לכן אמר המאמין לדברי לא ימהר לראות הדבר ר"ל לא יחשוב בלבבו שעתה תהיה הדבר כי לא תהיה עד לאחר זמן:

פסוק יז

ושמתי משפט לקו. אז אשוב גמול המפעל ואשים משפט יסורים להרשעים הללו כפי קו חטאם ר"ל כדבר הנמדד בקו לא פחות ולא יותר:

וצדקה למשקלת. ואל הצדיקים אעשה צדקה כפי משקל צדקתם כי בימי חזקיה יכבוש סנחריב ערי הבצורות ביהודה ויהרוג הרשעים והצדיקים יותרו ויקבלו הטובה:

ויעה ברד. כלפי שאמרו כי שמנו כזב מחסנו אמר שהברד יכבד ויטאטא את המחסה הכזב ר"ל סנחריב המכה לא יפנה אל דברי הכזב:

וסתר. כלפי שאמרו ובשקר נסתרנו אמר שהמים ישטפו את מסתור השקר ר"ל סנחריב לא יפנה אל השקר וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יח

וכפר וגו'. כלפי שאמרו כרתנו ברית את מות אמר אז יוסר הברית ויבוטל כי בוא יבוא עליכם:

וחזותכם וגו'. כלפי שאמרו ועם שאול עשינו חוזה אמר אז לא תקום הגבול שעשיתם עם השאול כי כן תבואו אל השאול:

שוט שוטף וגו'. כלפי שאמרו שוט וגו' לא יבואנו אמר כאשר יעבור המכה המתהלכת תהיו לו למרמס כי עליכם יבוא וירמוס אתכם:

פסוק יט

מדי עברו. מתי שיעבור שוט השוטף יקח אתכם אליו:

כי בבקר. בכל בוקר יעבור עליכם ואח"ז יתמיד לבוא ביום ובלילה:

והיה וגו'. מי שיתן לב להבין שמועת הפורעניות לא ישקוט לבבו רק יהיה מלא מרתת וחרדה:

פסוק כ

כי קצר וגו'. המצע אשר ישכב עליו יהיה קצר להשתטח עליו ולהאריך עצמו בפשוט הרגלים ר"ל ארצם תהיה צרה מהכיל התפשטות מרבית חיל האויב הבא:

והמסכה צרה כהתכנס. המסכה תהיה צרה לו כאשר יתכנס להתאסף תחתיה עם כל איבריו והוא כפל ענין במ"ש ויורה על הפלגת הדבר שיהיה רב מחנהו וכמ"ש והיה מטות כנפיו מלא רוחב ארצך (לעיל ח').

פסוק כא

כי כהר פרצים. כמו בעת מלחמת דוד בפלשתים בבעל פרצים העומדת בהר כמ"ש ויעל בבעל פרצים (דה"א י"ד) ושם נשמדו הפלשתים פתאום ואמר כן יקום ה' להשמידם פתאום מעל פני האדמה:

כעמק בגבעון. כמו בעת מלחמות יהושע בהאמורי בהעמק אשר בגבעון אשר מן השמים נלחמו עמהם כמ"ש וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וגו' (יהושע י':י"א) כמו כן ירגז ה' עליהם וילחם בם:

לעשות מעשהו. להפרע מהם:

זר מעשהו. המעשה תהיה זרה ר"ל דבר שלא עשה עמהם מתמול שלשום:

ולעבוד וגו'. הוא כפל ענין במ"ש כי עבודה היא כמו מעשה ונכריה הוא כמו זר ופתרון אחד להם:

פסוק כב

אל תתלוצצו. לומר דרך לעג כרתנו ברית את מות וגו':

פן יחזקו מוסריכם. פן יתחזקו היסורים המוכנים לכם:

כי כלה וגו'. מאת ה' שמעתי שיבוא כליון וכריתה על כל הארץ לכן אל תתלוצצו:

פסוק כג

האזינו. הטו אוזן ושמעו קול דברי:

הקשיבו וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כד

הכל היום. פתח במשל ואמר וכי כל היום יחרוש החורש לתקן השדה לזריעה:

יפתח. מוסב על הכל היום לומר וכי כל היום יפתח האדמה בכלי המחרישה ויכתש רגבי העפר:

פסוק כה

הלא אם שוה פניה. הלא כאשר משוה פני האדמה מניח עבודתם ועוסק בזריעה:

והפיץ קצח. כשבא לזרוע קצח זורעה בהפצה ואם בא לזרוע כמון זורעה בזריקה כל מין כדרכו:

ושם חטה שורה. החטים משים בשורה ר"ל באמצעית השדה במדה הראוי לו לא יוסיף ולא יגרע:

ושעורה נסמן. השעורה יזרע סביבות החטים כמו המסמן דבר מה:

וכסמת גבולתו. הכוסמין זורע על גבולי השדה ומצריו כל מין במקום הראוי לו והנמשל הוא לומר כמו שאין דרך החורש לחרוש כל היום כי אחר שמשוה פני האדמה יזרע בה כל מין כדרכו ובמקום הראוי כן אין תועלת בתוכחת הנביא לבד כי מהראוי שאחר שישמעו דברי הנביא יתקנו מעשיהם ולשוב בתשובה כפי הראוי לכ"א לפי חטאו אשר יחטא ואשם:

פסוק כו

ויסרו למשפט. עוד מדבר במשל ואומר הנה כאשר תגדל התבואה והזרעונים שרוצה להפריש מהם הפסולת והקשין הנה דרכו להכות ולחבוט כל מין ומין במשפט הראוי כאשר למדו אלהיו ונתן חכמה בלבו לדעת משפט כל מין ומין:

פסוק כז

כי לא בחרוץ. ר"ל כי לא דישת כל המינין שוה אולם יש הפרש בין מין למין כי הקצח לא יודש בחרוץ לפי שהוא נוח וקל להפרש מהקשין ואין מהצורך לדושו בחרוץ:

ואופן עגלה על כמון יוסב. מלת לא האמור בתחילת הפסוק משמשת בשתים כאלו אמר על כמון לא יוסב ר"ל אין מהצורך לסבב אופן עגלה על כמון להפרישו מהקשין כי גם נוח להיפרש בדבר קל:

כי במטה. אלא במטה יחבט קצח, וכמון יחבט בשבט כי גם באלה נפרשים מן הקשין:

פסוק כח

לחם יודק. התבואה שעושים ממנו הלחם שאינו נוח להיפרש מהקשין בדבר קל לכן הוא נידש בחרוץ ובאופן עגלה לכתת את התבן דק דק עד שיתגלה הגרעין:

כי לא לנצח. אלא לא לזמן מרובה ידוש בהם את התבואה רק לפי צורך הפרשת הגרעין מהקשין:

והמם גלגל עגלתו. ר"ל כי אם יעשה זה זמן רב אז אופן העגלה יכתת וישבר אף את הזרע:

ופרשיו לא ידקנו. ר"ל וכן החרוץ לא יעבור זמן רב על התבואה בכדי שלא יהיו שיני החרוץ מכתתים את הזרע דק דק והנמשל הוא לומר שכמו שאין דרך הדש לדוש קצח וכמון בחרוץ ובאופן לפי שנוחים המה להיפרש מהקשין ודי להם בדבר קל כן אלו הייתם נוחים לקבל מוסר במעט רמז משפט יסורים לא היה המקום מכביד היסורים עליכם אבל הואיל ולא כן הוא מהצורך להכביד היסורים למען תוסרו כתבואה הזה שאינו נוח להיפרש מהקשין אשר מהצורך לדושו בחרוץ ואופן ואולם לא לנצח יריב ולא יעשה כליה כתבואה זה שאינו נידש זמן מרובה שלא להפסיד הזרע:

פסוק כט
גם זאת וכו'. כאומר עם שאמרתי שמעו קולי דעו שמהשם נאמר לי המשל הזה ולא מלבי אמרתי:
הפליא עצה. בזה המשל הראה עצה נפלאה:
הגדיל תושיה. הראה חכמה גדולה ומוסר נפלא:

פרק כט

פסוק א
הוי אריאל. אמר הנביא יש להתאונן על המזבח העומד בהעיר אשר שכן שם דוד:
ספו וכו'. כי מעולם לא לן אדם בירושלים ועון בידו כי תמיד השחר כפר על עוונות הלילה ותמיד של בין הערבים כפר על עוונות היום אבל מעתה יתוספו עוונות שנה זו על עונות שנה שעברה כי הקרבנות יכרתו ואינם להתכפר:

פסוק ב
והציקותי וכו'. אביא מצוק וצרה על ירושלים ותהיה מלאה מצער ויללה ותהיה מוקפת הרוגים כמו המזבח המוקף זבחי בהמות:

פסוק ג
וחניתי כדור עליך. אשכון עליך גייסות מסביב ככדור הזה שהיא עגולה ועל מחנה סנחריב יאמר:
וצרתי עליך מוצב. אעיר לב סנחריב לצור עליך בהעמדת מוצב הוא מגדל עץ שמעמידים סמוך לעיר לזרוק ממנו חצים ואבני בליסטראות:
מצורות. שאר מיני מצור:

פסוק ד
ושפלת. תהיה מושפלת ותדברי בהכנעה בקול נמוך כאלו הקול יוצא מתחת לארץ:
ומעפר תשח אמרתך. תכופף אמרתך כאלו תדבר מן העפר וכפל הדבר במ"ש להורות על גודל ההכנעה:
והיה כאוב. ותדבר בלחש בהכנעה וישמע קול כקול האוב הנשמע מארץ שהוא קול נמוך עד שלא ידמה דבור אדם אלא צפצוף כעופות:
ומעפר. תצפצף בקול כאלו יוצא מן העפר וכפל הדבר פעמים רבות על גודל ההכנעה ומרבית התחנונים:

פסוק ה
והיה כאבק. ובעבור מרבית ההכנעה יכמרו רחמי עליך ויהיו המון הזרים הצרים עליך כאבק דק ההולך בנפיחת הפה כי יכלו מהרה על ידי המלאך המכה בהם:
וכמוץ עובר. כמו המוץ שעובר ברוח קימעא כן יכלו המון העריצים וכפל הדבר במ"ש:
והיה לפתע פתאום. הדבר הזה יהיה בפתע פתאום:

פסוק ו
מעם ה'. מאת המקום תבוא עליהם הפקודה הזאת ברעם וברעש וכו' והמשיל הכאת המלאך בהם לרעם ורעש וכו':
ולהב אש אוכלה. כאלו שרפה בהם להבת אש:

פסוק ז
והיה כחלום וכו'. המון העמים הבאים בצבא על ירושלים יהיו כחלום הנראה בלילה שאין בו ממש:
וכל צוביה. וכן יהיו כל המעמידים מוצב ומצורות וכל המצירים לה:

פסוק ח
והיה כאשר יחלום. הדבר הזה יהיה דומה למי שהוא רעב וראה בחלומו שהוא אוכל למלא בטנו וכאשר הקיץ מצא בטנו ריק ממאכל כשהיה:
והנה שותה. לרוות הצמאון:
והנה עיף. שהוא צמא כשהיה ונפשו תתאוה אל השתיה:
כן יהיה וכו'. כי יחשבו שילכדו העיר ולא כן יהיה:

פסוק ט
התמהמהו ותמהו. חזר להוכיחם ואמר התעכבו להתבונן הרבה ותמהו על עצמכם איך נהיתה הרעה הזאת לעזוב דברי הנביא האמת ולהתפתות מנביאי השקר:
השתעשעו ושועו. התעסקו בצעקה וזעקו מרה על קלקולכם:
שכרו. המה שכורים ולא משתיית יין ר"ל המה מבולבלים בדעתם כשכור:
נעו. המה נעים ונדים כדרך השכור שאינו יכול לעמוד ביושר כ"א מתנענע:
ולא שכר. לא משתיית השכר וכפל הדבר במ"ש:

פסוק י
כי נסך עליכם ה'. המקום כסה עליכם:
רוח תרדמה. להיות מבולבל כמי שהתרדמה אחזתו כי הבא לטמא פותחין לו:
ויעצם. הוא סגר את עיניכם עד שלא תבחינו אף בדבר הנראה לעינים:

את הנביאים. עם נביאי השקר ר"ל גם עליכם נסך וכו' גם על הנביאים:
ואת ראשיכם החוזים. הם הנביאים החוזים להם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יא

ותהי לכם חזות הכל. לכם היו נביאות של כל נביאי ה' כמו דברי הספר החתום אשר אם יתנהו אל היודע לקרות ויאמרו לו קרא נא זה וישיב הוא לאמר לא אוכל לקרות כי חתום הוא והנה מוצא עילה ותואנה לפי שאין רצונו לקרות כ"א היה רצונו לקרות היה משיב פתח החותם ואקראנה וכן החכמים שבכם אומרים הלא יש בדבר ה' דברים חתומים ולזה לא יתנו לב עליהם ואם היו חפצים בהם היו אומרים להנביא פרש לנו זה הדבר הסתום:

פסוק יב

ונתן הספר. וכאשר נתן הספר אל אשר לא ידע לקרות ספר ישיב לומר לא ידעתי לקרות אף אם היה פחות וכן הכסילים שבכם אומרים אין אנו מבינים אף הדברים המפורשי' לנו ואמרו לחכמים:

פסוק יג

יען כי נגש. בעבור כי העם הזה נגש אלי להתקרב בדבור הפה וכבדוני בשפתי' ולא בלב ידברו כי לבו רחק ממני:
ותהי יראתם אותי. מה שהם יראים מפני אינה באה מן הלב אלא כמצות אנשים המלמדים ואומרים התראו כאלו אתם יראים ונכנעים:

פסוק יד

לכן וכו'. בעבור זה הנני הוא אשר יוסיף להביא רעה עד אשר יפלא בעיני הרואים:
הפלא ופלא. ר"ל פליאה רבה ועצומה:
ואבדה. אז תהיה אבודה חכמת החכמים ותהיה צפון ונסתר בינת הנבונים ר"ל לא יוכלו להתחכם להמלט מהרעה הבאה:

פסוק טו

הוי המעמיקים מה'. אמר הנביא יש להתאונן על העם החושבי' להסתיר עצתם מה' במעמקי הלב כי יאמרו אין האל יודע מחשבות האדם:
והיה במחשך מעשיהם. כל מעשיהם הרעים יעשו בחושך להסתתר מבני אדם ויאמרו מי רואה אותנו ומי יודע ממעשינו הואיל ונעשה בחושך אבל לא יראו מה':

פסוק טז
הפככם. תהפוכות שלכם באמת כמו החומר של היוצר כן יחשב הפככם אלי ר"ל כמו שהיוצר יודע מה בחומר כן נגלה אלי כל מחשבותיכם:
כי יאמר. שמא יאמר דבר הנעשה על מי שעשה אותו הנה הוא לא עשני:
ויצר. וכי הכלי הנעשה מהיוצר יאמר על היוצר הוא לא הבין יצירת מלאכתי ור"ל כמו שאין זאת כן אין נעלם ממני מחשבותיכם:

פסוק יז
הלא עוד מעט. כאומר ואם תשאלו לומר אם המקום יודע כל המחשבות מדוע לא ישלם לצדיק כצדקו ולרשע רע כרשעתו לזה אמר הלא במעט מן הזמן אשיב גמול אשר יער הלבנון תהפך להיות כרמל והכרמל תתהפך להיות נחשב כיער ר"ל אגביה השפלים ואשפיל הגבוהים:

פסוק יח
ושמעו ביום וכו'. כאשר יראו שאני משיב גמול אז אף אלו שאטמו אזנם מלשמוע דברי ספר כאלו היו חרשים הנה אז ישמעו דברי ספר:
ומאופל ומחושך וכו'. אף מתוך החושך ואף עיני העורים תראינה דברי הספר ר"ל אף אלה שלא אבו לראות דברי הספר כאלו היו בתוך החושך ואף היו סומים בעיניהם הנה אז יראו:

פסוק יט
ויספו. אז יוסיפו הענוים לשמוח במה שבטחו בה' מאז כי יראו שלא נאבדה תקותם:
ואביוני אדם. האביונים שבבני אדם יגילו במה שבטחו בקדוש ישראל וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כ
כי אפס עריץ. כי אז יכלה כל עריץ וכלה לץ ויכרתו כל הממהרים לעשות און:

פסוק כא
מחטיאי וכו'. חוזר על מלת ונכרתו האמור במקרא שלפניו לומר שגם יכרתו אותם שהיו מחטיאים בני אדם בדבר שפתים והם נביאי השקר:
ולמוכיח. גם יכרתו אותם שהיו מכינים מוקש למי שהיה מוכיח בשער מקום מושב השופטים כמ"ש ועלתה יבמתו השערה (דברים כ"ה:ז'):
ויטו וכו'. גם יכרתו אותם שהיו מתעים את הצדיק מצדקתו בדברי תוהו:

פסוק כב

לכן. הואיל ואעשה הדבר הזה:

אשר פדה. ר"ל ה' אשר פדה את אברהם מאור כשדים כשנשלך לכבשן האש:

לא עתה יבוש יעקב. כי כשאין ישראל עושים רצון המקום הוא כאלו יעקב אבינו בוש בדבר ולכן אמר מעתה לא יבוש יעקב:

פניו יחורו. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כג

כי בראותו וכו'. סרס המקרא כמו כי בראותו בקרבו וכו' ר"ל לזה לא יבוש כי בראותו בקרבו ילדיו מעשה ידי ר"ל צדיקים וכשרים אשר המה יקדישו שמי:

והקדישו וכו'. כפל הדבר לחזוק:

יעריצו. ישבחו לומר שהחזוק בידו:

פסוק כד

תועי רוח. אפילו התועים ברוחם לבלי דעת אותי ידעו אז בינה:

ורוגנים. הלמודים בתלונה ותרעומות יעזבו דרכם וילמדו לקח היא התורה הקרויה לקח טוב כמ"ש כי לקח טוב (משלי ד) וכאומר ואם כל אלה בהם מדוע אם כן יבוש יעקב מעתה:

פרק ל

פסוק א

הוי. אמר הנביא יש להתאונן על ישראל שהמה בנים הסוררים מדרך הטוב במה שעושים עצה ואין העצה ההיא ממני רצה לומר אין אני חפץ בה:

ולנסוך מסכה. להתכסות במכסה ולחסות בצלם ואין רצוני בזה:

למען ספות. כאלו מעט להם בחטאות שמאז וחפצם להוסיף עליו כי לחטאת תחשב לבקש עזר ממצרים ואת פי ה' לא שאלו:

פסוק ב

ההולכים. עתה יפרש מה עשו ואמר אשר הלכו לרדת למצרים לבקש מהם עזר ולא שאלו פי ה':

לעוז. להתחזק בחוזק פרעה:

פסוק ג

לבושת. כי לא יועילו:

פסוק ד
שריו. שרי ישראל הכניעו עצמם לבוא אל פרעה לצוען (ואלה היו מערי הבצורות שביהודה שלא חסו בה' ושאלו עזר מפרעה וכבשוה סנחריב):
חנס. היא עיר המלוכה:

פסוק ה
כל הבאיש. הכל בושו ונכלמו בלכתם אל עם אשר לא יועילו להם:
לעזר. ההליכה שמה לא יהיה לעזר כ"א לכלימה:

פסוק ו
משא בהמות נגב. ר"ל הכלימה תהיה על אשר נשאו משאות מכסף וזהב בהמתם להוליך שוחד למצרים היושבת בנגב א"י:
בארץ צרה וצוקה. ועברו דרך המדבר שהוא ארץ צרה וצוקה מקום אריות:
מהם. ר"ל מהמזיקים המצויים שמה יש מהם אפעה ושרף המעופף:
ישאו. היו נושאים עושר רב על עירים וגמלים אל עם אשר לא יועילו:

פסוק ז
ומצרים הבל וריק יעזורו. ר"ל מלבד שאין הכח בידם לעזור הנה עוד מזדון לבם לא ירצו לעזור כי מצרים המה לאויבים לישראל:
לזאת. למצרים:
רהב הם. מתגאים בדבר שאין בידם להבטיח עזר ואין לאל ידם:
שבת. והם עם בטל ואינם רוצים לעזור:

פסוק ח
עתה בוא כתבה. אמר להנביא עתה כתוב זאת לזכרון על הלוח אשר חתום וחקוק הדבר על הספר למען תהיה לזכרון לימים אחרונים עד עולם לדעת שלא על חנם הבאתי הפורעניות עליהם כ"א בעבור עונם:

פסוק ט
כי עם מרי הוא. מה ששאלו עזר מפרעה ולא שאלו פי ה' נחשב למרד:
בנים כחשים. מכחישים בהשגחת המקום:
לא אבו שמוע. אינם רוצים לשמוע תורתו ולזה לא שאלו פיו גם בדבר המלחמה:

פסוק י
לרואים. לנביאי האמת יאמרו לא תראו נבואה למען הגיד לנו:
לא תחזו לנו. לא תנבאו לנו נכוחות:

דברו לנו חלקות. דברו כמו נביאי הבעל שמחליקין דבריהם ומחניפין לומר שלום יהיה לכם:
חזו מהתלות. הם אינם אומרים שהם מהתלות אבל הנביא קורא לדברי נביאי השקר מהתלות וכאלו הנביא אומר להם הנה תאמרו הנבאו לנו כדברי הנביאים האומרי' שלום הלא דבריהם המה מהתלות ולא דברים ישרים:

פסוק יא

סורו מני דרך. אומרי' לנביאי ה' סורו מן הדרך הזה מן האורח הזה שאתם אומרים לנו בכל יום שלא נעשה כתאות לבבינו:
השביתו וכו'. השביתו ממה שאתם אומרים לנו כל יום בשם קדוש ישראל:

פסוק יב

בדבר הזה. בדברי הנביאים האומרים בשם ה':
בעושק ונלוז. במה שתעשקו עשירי העם לתת שוחד ומתן לנלוז הוא מלך מצרים הנלוז במעגלותיו:

פסוק יג

העון הזה. הסרת הבטחון מה' וההשענה במצרים:
כפרץ נופל. כפרץ של חומה שנפל קצת ממנה וכמקום נפוח כעין אבעבועות הנמצא בחומה מקלקול הגשמים שהנה עם כי הפרצה או הנפוח היא בקצה החומה ובנין החומה היא חזקה עכ"ז תשבר ותפול כל החומה פתאום בעבור זה:

פסוק יד

ושברה. ושבר החומה ההיא תהיה מכותת כשבר נבל מיוצר חרס אשר הוא כתות דק דק כי המכתת לא יחמול עליו מלכתתו כי טוב לו להחזירם לעפר לערבו בסיד לטוח הבתים והבורות:
ולא ימצא במכתתו. בהשברים הכתותים לא ימצא חרס גדול שיהיה ראוי לשאוב בו אש מן היקוד או לקחת בו מים מן הגבא וכאומר אם העון הזה הוא קטן בעיניכם מ"מ יהיה סיבה על כליון נפלא:

פסוק טו

בשובה ונחת תושעון. אם הייתם בוטחים בי ולא במצרים הייתם אז נושעים בהשקט ונחת מבלי טורח מלחמה:
תהיה גבורתכם. הייתם מתגברים על האויב בישיבת השקט ובבטחון ה' מבלי עמל:
ולא אביתם. לא רציתם בזה כ"א במלחמה בעזרת מצרים:

פסוק טז
ותאמרו לא. אמרתם לא נבטח בה' אלא נתרומם כנס הזה בעזרת סוסים הבאים ממצרים:
על כן תנוסון. בעבור זה תנוסון מפני האויב ויהיה לכם השפלה ולפי שהוא לשון נופל על לשון אמר כן:
ועל קל נרכב. נתחזק ברכיבת סוסים קלים הבאים ממצרים:
על כן יקלו רודפיכם. בעבור זה יקלו הרודפים ויתחזקו עליכם:

פסוק יז
אלף אחד. אלף אנשים מכם אשר כל אחד יהיה מיוחד:
מפני. חוזר על מלת תנוסו לומר אלף מכם תנוסו מפני גערת אחד מן האויבים ומפני גערת חמשה תנוסו כולכם:
עד אם. תהיו מפוזרים עד אשר תשארו יחידים כתורן הספינה כאשר יעמידהו על ראש ההר שנראה למרחוק יחידית כי אין דבר נראה עמה:

פסוק יח
ולכן. הואיל ולא אביתם לשמוע:
יחכה וכו'. לא ידלג על הגזירה הרעה למהר להביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בוא קיצה:
ירום. יתרומם ויתרחק לרחמכם:
כי אלהי משפט ה'. ולכן יפרע תחלה מן המורדים בו:
אשרי וכו'. אבל אשרי לכל המקוים לו לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר:

פסוק יט
כי עם בציון. עוד ימים באים אשר העם הנשאר בציון והעם אשר ישב בירושלים לא יצטרכו לשאול בקשה מה בבכיה כי יחון אותם לשמוע קול זעקתם ואם תהיה בזולת הבכי:
כשמעתו. מיד כשישמע את קול יענה לך:

פסוק כ
ונתן וכו'. רצה לומר המקום יתן בלבבכם להסתפק בלחם צר ומים לחץ כאלו דחוק לכם הלחם והמים ולא תהיו שטופים אחר התענוגים כמו עתה:
ולא יכנף עוד מוריך. הקב"ה המלמדך להועיל לא יסתיר פנים ממך ואחז במשל כאדם המכסה פניו בכנף בגדו שלא יראוהו:

והיו עיניך. כשלא יסתיר פניו אם כן יהיו עיניך רואות אותו ר"ל תוכל לשאול כל צרכיך כי ימלא משאלותיך:

פסוק כא

ואזניך וכו'. לא כמו שאתם מואסים עתה בדברי ותאמרו לא תחזו לנו נכוחות כי אז תהיינה אזניך נטויות לאחורך ולשמוע דבר מאתי אשר יאמר זה הדרך לכו בו:

כי תאמינו. בין כשתרצו ללכת אל הימין בין אל השמאל תהיו תאבים לשמוע דבר ה' אם נכון הדבר:

פסוק כב

וטמאתם וכו'. רצה לומר בעיניכם יהיה טמא צפוי פסילי הכסף וחגורת מסכת הזהב:

תזרם כמו דוה. תפזרם ותזרקם למרחוק כמו הנדה היושבת רחוק מבעלה בימי נדת דותה:

צא תאמר לו. תאמר עליו צא חוצה וכן אמר חזקיה והוציאו את הנדה מן הקדש (דה"ב כט) ועל הפסל אמר:

פסוק כג

ונתן מטר זרעך. האל יתן מטר לצורך זרעך וכו' וכן יתן לך לחם תבואת האדמה כי לא יבוא שדפון וירקון ולא יאכלנו הארבה:

והיה דשן ושמן. ארצך תהיה דשן ושמן לגדל פירות משובחים:

ירעה. כל אחד ממקניך ירעה במרעה טובה עד שכל אחד מהכרים יהיה רחב ובעל בשר:

פסוק כד

עובדי האדמה. כי בהם חורשים השדה לזריעה:

בליל חמיץ יאכלו. מאכלם יהיה תבואה בלולה במוץ המוחזק ברוב תבואה:

אשר זורה. ר"ל יחזקו המוץ בתערובות תבואה נקיה אשר זורה ברוח על ידי הרחת ובמזרה להסיר הפסולת כי מרוב הברכה יאכילו גם לבהמות תבואה נקיה:

פסוק כה

והיה על כל הר וכו'. פלגים מרוב המטר:

ביום הרג רב. כל זה הטובה יהיה בעת שיהיה הרג רב במחנה אשור על ידי המלאך המכה בם:

בנפול מגדלים. באבדן השרים הגדולים שבהם:

פסוק כו

כאור החמה. תבהיק אורה כמו אור החמה:

יהיה שבעתים כאור וכו'. יהיה שבעה פעמים ככה וחזר ופירש שיהיה כאור שבעת הימים ביחד והוא ענין משל על רוב הטובה כלפי שנאמר ביום רעה שמש וירח קדרו (יואל ב':י'):

ביום חבוש. זה הטובה יהיה בעת ירפא שברם ומכתם ר"ל אחר מפלת אשור שיהיה מכה בהם:

פסוק כז

הנה שם ה'. מפלת אשור שהוא שם גבורתו של המקום הנה המפלה ההיא בא ממרחק רצה לומר מן השמים על ידי המלאך המכה בהם:

בוער אפו. הבערת האף וכובד המשא העמוסה על אשור בא ממרחק מן השמים:

שפתיו. שפתי ה' והוא דברי הנבואה על מפלת אשור:

ולשונו וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כח

ורוחו. רוח פיו הוא כנחל השוטף בחזקה המגיע עד הצואר ושמה יחלקו את הגוף להיות מה ממעל למים ומה במים ור"ל כמו שיש סכנה במים הבאים ושוטפים בשעור זה כן יסתכנו מחנה אשור ויפלו:

להנפה גוים. רוח ה' דבר להניף העמים אשר במחנה אשור בנפת שוא כי הנפה היתה עשויה לברר הבר מן התבן אבל הנפה הרעה שנקביה גסות אין בה תועלת כי הכל נופל דרך הנקבים וכן מחנה אשור ינפו בנפת שוא כי כולם יכלו ולא ישאר שארית:

ורסן מתעה. כי הרסן ההושם על לחיי הבהמה מיישרה להוליכה בדרך הישר לבל תתע אבל הרסן שישים האל על לחיי העמים ההם להוליכם לירושלים הרסן הזה יתעה אותם כי ילכו לאבדון ר"ל המקום יתן בלבבם ללכת לירושלים לרע להם:

פסוק כט

השיר יהיה לכם. בעת יפלו מחנה סנחריב יהיה לכם שיר כמו השיר שהיה במצרים בלילה אשר התקדש להיות בו חג והוא ליל פסח:

ושמחת לבב. יהיה לכם שמחת לבב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבוא בהר ה' הוא הר הבית:

פסוק ל

והשמיע ה' וכו'. אחז במשל מדרך בני אדם הנלחמים שמרימים קול צווחה לאיים על שכנגדם:

ונחת זרועו. הנחת זרועו להכות בהם יראה בקצף גדול ובלהב אש השורפת ובנפץ וזרם ואבן ברד ר"ל לא ישאר מהם שארית כאלו הביא עליהם כל המכות הללו:

פסוק לא

כי מקול ה'. מגערת ה, ישבר אשור כאלו הכה אותו בשבט המשבר:

פסוק לב

והיה כל מעבר וכו'. פתרון המקרא בסרוס כאלו אמר והיה בתופים ובכנורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח ה' עליו ובמלחמות תנופה נלחם בם ר"ל יהיה שמח לנגן בתופים ובכנורות כל מקום אשר מחנה אשור שהוא כמטה מוסדה עבר שם בדרך מהלכו והשחיתה והשמחה תהיה בשמעם אשר המקום הניח עליו זרועו להכותו ונלחם בם במלחמות תנופת שוא כי כולם כלו ולא נשאר שארית כמ"ש למעלה להנפת גוים בנפת שוא:

פסוק לג

כי ערוך מאתמול תפתה. הגיהנם בוערה בחוזק רב כאלו נערך מאתמול ר"ל מזמן קרוב שלא נקלקל הסדור עדיין:

גם היא למלך הוכן. לצורך סנחרב וחילו:

העמיק הרחיב. האל העמיק והרחיב את הגיהנם להחזיק את כל המחנה הגדול של אשור:

מדורתה אש ועצים הרבה. מדורת הגיהנם היא גחלי אש ושלהבת מעצים הרבה:

נשמת ה'. ההבל היוצא מפי ה' שהיא כנחל של גפרית דולק בוערה שם בגיהנם והכל הוא דרך משל על מרבית היסורים:

פרק לא

פסוק א

הוי. אמר הנביא יש להתאונן על הושע ועשרת השבטים:

היורדים למצרים. לבקש עזרה מול סנחריב:

ועל סוסים ישענו. בטחונם היה על הסוסים הקלים הבאים ממצרים:

על רכב כי רב. על המרכבות אשר רבו ועל מרבית הפרשים רוכבי הסוסים ולא שעו. לא פנו לבטוח על ה':

פסוק ב

וגם הוא חכם. אם הם נתחכמו לבטל הרעה המיועדת ע"י עזרת מצרים הנה גם הוא חכם להפר עצתם ויביא את הרעה ולא יסיר דבריו אשר גזר עליהם על ידי הנביאים:

וקם על בית מרעים. האל יקום על ישראל שהם בית מרעים ויביא עליהם הרעה וגם יקים על אנשי עזרתם הם מצרים פועלי האון:

פסוק ג

ומצרים. ר"ל מהו הבטחון הזה הלא מצרים אדם ולא אל:

וה' יטה ידו. להכות בהם:

וכשל עוזר. אלו מצרים שרצו לעזור לישראל כי גם הם יפלו ביד אשור:

ונפל עזור. אלו ישראל שחשבו להיות נעזרים במצרים:

ויחדו. העזר והעזור יכלו מן העולם:

פסוק ד

כי כה אמר ה' וכו'. ר"ל אז ידעו שהכל בהשגחה כי ירושלים שבטחה בי לא תפול ביד אשור וכאשר מסיים והולך והם יפלו בידו:

כאשר יהגה. כמו האריה ההומה כשעומד על טרפו אשר אם יתאספו עליו אסיפת רועים הנה לא יפחד מקולם ולא יכנע מהמונם הרב לעזוב טרפו כן ירד ה' להגן על הר ציון ולהחנות צבאו שמה ולא יחוש להמון העמים ואמר בלשון הנהוג בבני אדם:

פסוק ה

כצפרים עפות. כצפרים הממהרות לעוף כן ימהר ה' להגן על ירושלים:

גנון והציל. יגן עליהם ויצילם:

פסוח והמליט. בבוא המלאך להכות במחנה אשור ידלג ממעל ירושלים ויהיו הם נמלטים מן המכה:

פסוק ו

שובו וכו'. אתם בני ישראל שובו למי שהעמקתם מחשבות היאך לסור ממנו ר"ל שובו לה' אשר סרתם ממנו:

פסוק ז

כי ביום ההוא. חוזר למעלה לומר שובו עד לא נעשה הנס כי אחר הנס ימאס כל איש אלילי כספו אשר עשו לכם ידיכם לעבדם ולחטוא בהם ובהיות כן לא תהיה התשובה חשובה כ"כ לכן מהרו בתשובה עד לא יבא הנס:

פסוק ח
ונפל אשור. ר"ל אחר התשובה יבוא הנס אשר יפול אשור בחרב לא של איש כי אם בחרב המלאך:
וחרב וכו'. כפל הדבר במ"ש:
ונס לו. כשיראה מלך אשור את המגפה ינוס לו כמפני חרב:
ובחוריו למס יהיו. הנשארים מחילו ימס לבבם מפחד:

פסוק ט
וסלעו. חזקו יעבור ממנו וילך לו מרוב הפחד:
וחתו מנס שריו. שריו יפחדו כאשר יתפחדו אנשים מנושא הנס הנראה למרחוק וראשון לכל אנשי הצבא:
אשר אור לו בציון. אשר הכין שם שלהבת ותנור אש לשרוף בהם מחנה אשור והוא דרך משל:

פרק לב

פסוק א
הן לצדק. הנה המלך חזקיהו ימלוך לעשות צדק ולמען ינהגו השרים את שררותם לעשות משפט ולא לעשוק עושק:

פסוק ב
והיה איש כמחבא רוח. האיש חזקיהו יהיה לבני דורו כמקום מחבואה מפני הרוח וכמקום סתר להסתר שמה מפני זרם מים ר"ל בצדקתו ינצלו ממחנה אשור:
כפלגי מים בציון. והוא יהיה להם כנחלי מים במקום ציה שמשיב נפש האדם:
כצל סלע כבד. כמו הצל הבא מסלע כבד בעבור גדלו ועביו שאז הצל הוא עב וגדול ומשיב נפש ההולך בארץ עיפה המגולה לאור השמש ר"ל הוא ידריכם בדרך הישר לטוב להם:

פסוק ג
ולא תשעינה. לא תהיינה עיני הרואים לפנות מה' לא כמו עכשיו שנאמר בהם ועיניו השע (לעיל ו):
תקשבנה. לא כמו עכשיו שנאמר בהם ואזניו הכבד:

פסוק ד
ולבב נמהרים. מי שלבבו נמהר מבלי דעת מיושבת יבין אז לדעת לא כמו עכשיו שנא' בהם השמן לב העם הזה:
ולשון עלגים. מה שנדמה להם מאז דברי הנביאים כאלו ידברו בלשון עלגים כמ"ש כי בלעגי שפה וכו' (לעיל כח) הנה מעכשיו יחשב להם כאלו תמהר לדבר צחות אמרים ברורים המקובלים על הלב:

פסוק ה
לא יקרא. לא ימצא בהם חונף לקרוא לנבל בשם נדיב ועל כילי לא יאמר שהוא שוע:

פסוק ו
נבלה ידבר. בכל עת מדבר דברים מגונים וכעורים ומחשבות לבו לקבץ און לחשוב מחשבות לעשות חנופה ולדבר על ה' דבר תועה הפך האמת כי יאמר שאינו משגיח:
להריק. ר"ל יחשב כזאת למען לעשוק מאכל הרעב וכאלו יריק נפשו ממנו ולא ירא מה' בחושבו שאינו משגיח:
ומשקה צמא יחסיר. ר"ל ולמען יחסיר המשקה מן הצמא כי חפצו לקחת ממונו בעושק וזה חוזר למעלה לומר אם כל אלה המדות הרעות נמצאו בנבל איך א"כ ראוי לקראו נדיב שהוא ההפך:

פסוק ז
וכלי כליו רעים. והרמאי הלא ערמותיו רעים המה לבריות כי הוא מתייעץ בנפשו להשחית עניים באמרי שקר:
ובדבר אביון משפט. כשהאביון מדבר דברים ראויים ר"ל גם מתייעץ בנפשו לחבל הדברים ההם בדברי שקר וחוזר למעלה לומר אם כל אלה בו איך יקראהו שוע:

פסוק ח
ונדיב. אבל הנדיב מתייעץ בנפשו לעשות נדיבות והוא עומד על נדיבות רצה לומר לא בלבד יחשוב אלא עומד הוא על נדיבות ולא יעבור ממנו ואם כן אינו דומה לנבל וכלי לא במחשבה ולא במעשה ואיך א"כ יהיו נקראים בשם נדיב ושוע:

פסוק ט
נשים שאננות. אמר דרך קינה אתן נשי בני יהודה היושבות שאנן כי לא השיגו אותן יד סנחריב:
בנות בוטחות וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק י
ימים על שנה. שנה עם שנה ר"ל לא שנה אחת כי אם שנה אחר שנה תחרדנה אתן נשים בוטחות כי גם עליכם יבוא האויב והוא נ"נ מלך בבל:
כי כלה בציר. כי אף שיכלה הבציר לא יבוא האוסף אל הבית כי האויב יקחהו:

פסוק יא
חרדו. מעתה חרדו על הצרה הבאה:
רגזה. כפל הדבר במ"ש:
פשוטה ועורה. כי כל אחד תהיה מופשטה מבגדיה ותשאר מגולה בשרה בעת תלך בגולה:
וחגורה. תחגור עצמה על החלצים לכסות הערוה לבד:

פסוק יב
על שדים. יטפחו על שדיהן דרך הספד:
על שדי חמד. ההספד תהיה על אבדן השדות החמודות ועל הגפנים המגדלים פירות הרבה:

פסוק יג
על אדמת עמי. על האדמה אשר תהיה שממה ויגדלו שם קוצים:
כי על כל בתי משוש. כי הקוצים יגדלו אף על כל הבתים שהיו שמחים בהם תדיר העומדים בירושלים קריה עליזה:

פסוק יד
כי ארמון נטש. היכל המלך יהיה נעזב כי מלך יהודה יגלה ממנו:
המון עיר. המון העם שבעיר יהיה נעזב ומופקר:
עופל ובחן. מגדלי המבצר יחרבו וישובו למערות מדור לחיות השדה:
עד עולם. ר"ל עד זמן רב וכן ועבדו לעולם (שמות כ"א:ו'):
משוש פראים. הם ישמחו שמה כי ימצאו שמה מרעה:
מרעה עדרים. יהיה מקום מרעה לעדרים:

פסוק טו
עד יערה. ר"ל כן תהיה חרבה עד אשר ישפוך עלינו ממרום רוח הרצון והרחמים:
והיה מדבר לכרמל. מקום שממה כמדבר חשוב להיות כרמל והוא מקום שדות וכרמים. והכרמל. מקומות שהם עתה ככרמל תשוב להיות כיער מבלי מצוא שדות וכרמים:

פסוק טז
ושכן במדבר. ירושלים שהיתה כמדבר ישכון בה משפט ר"ל אנשים עושים המשפט:
בכרמל. באי"י שתהיה באותן הימים ככרמל שמה תשב צדקה ר"ל אנשים יעשו צדקה:

פסוק יז
והיה מעשה הצדקה. בגמול הצדקה תביא שלום:
ועבודת הצדקה. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יח
וישב עמי וכו'. מאז והלאה ישב עמי בנוה שלום וכו' וכפל הדבר פעמים ושלש ויורה על מרבית השלום:

פסוק יט
וברד ברדת היער. ר"ל ואף ברדת ברד לא תרד על הצמחים כי ביער תרד:
ובשפלה. בנין העיר תשפל להבנות במקום שפל ועמוק ועכ"ז יהיו בטוחים מן האויב ולא יצטרכו לבנותה בגובה הר להשגב שמה:

פסוק כ
אשריכם. הצלחה תהיה לכם כי תזרעו על כל מים ר"ל בכל מקום שתזרעו ימצא מים לגדל התבואה:
משלחי רגל. ותהיו משלחים שמה רגל השור והחמור לאכול לשבעה ולרמוס ברגל ולא יחושו כי תגדל הרבה תבואה:

פרק לג

פסוק א
הוי שודד. אוי לך סנחריב השודד כל האומות שלא היית עד עתה שדוד ממי ואתה הוא הבוגד בכולם ועדיין לא בגדו בך:
כהתימך. כאומר לא כן תהיה לעולם כי כאשר תשלים לשדוד אחרים אז תושד גם אתה:
כנלותך. כשתכלה לבגוד באחרים אז הם יבגדו בך:

פסוק ב
ה' חננו. לבל תשלוט בנו יד סנחריב כי לך נקוה ולא נבטח במצרים כאשר בטחו עשרת השבטים:
היה זרועם לבקרים. בכל יום היה לחזוק להמקוים לך:
אף ישועתנו בעת צרה. אף היה לנו לישועה אם כבר באה הצרה:

פסוק ג
מקול המון. ר"ל וכן היה לנו לישועה כי מקול המיית המלאך המכה בהם נדדו העמים מן העולם:
מרוממתך. מהרוממות שלך אשר נשגבת עליהם נפצו הנשארים מן המגפה:

פסוק ד
ואוסף שללכם. השלל שתקחו מאת מחנה אשור יהיה מאוסף באין מוחה ומבלי פחד כדרך האסיפה שמאספים את החסיל כשנחים על האדמה שיוצאים בני העיר ומאספים אותם בכליהם לבל ישחיתו תבואת האדמה:
כמשק גבים. כקול נהמת מים הנאספים ונופלים בבורות כן ישמעו קול נהמת שוללים במחנה אשור:

פסוק ה
נשגב ה'. המקום נתחזק עליהם כי הוא שוכן מרום בשמים ממעל ואף אם החלש למעלה לגבור יחשב ומכ"ש חזק ממעל:
מלא ציון. בהנס הזה מילא את ציון משפט וצדקה כי מאז בעבור פלאי הנס יעשו משפט וצדקה:

פסוק ו
והיה אמונת עתיך. קיום זמנך וחוזק ישועתך יהיה על ידי חכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם ר"ל היא לו למבטח כאוצר בעת הצורך וכאומר הנה באה לכם הישועה ואתם בשלום ואם תרצו שתהא קיום לזמן מרובה וישועה חזקה התעסקו בחכמה בדעת ויראו את ה':

פסוק ז
הן אראלם. אמר הנביא ראוים המה לרחמים כי כבר קבלו גמול העון כי כל מלאך השלוח מאתם הנה כולם בחוצות במקום מהלכם צעקו בקול מר:
מלאכי שלום. השלוחים ההולכים לבשר שלום העיר הנה בכו במר נפש על חורבנה:

פסוק ח
נשמו מסלות. הדרכים נעשו שממה כי נשבת עוברי דרך מפחד האויב:
הפר ברית. האויב הפר הברית שכרת עם ישראל ומאס עריהם מלהניחם על תלם כי הרסם עד היסוד:
לא חשב אנוש. לא חשב אותנו לבני אדם:

פסוק ט

אבל. השחית הארץ ונכרתה:

החפיר. הוביש ומאס את הלבנון וכרת האילנות:

היה השרון. מקום המרעה נעשה שממה כמדבר:

ונוער וכו'. מקומות השמנים השירו והפילו פירותיהן ר"ל אין מגדל שם פירות:

פסוק י

עתה אקום. ר"ל הואיל וקבלו עונש כזה לכן יאמר ה' עתה אקום להפרע ממלך אשור:

עתה ארומם. כי כשהמקום עושה דין בעכו"ם הוא מרומם ומנושא:

עתה אנשא. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יא

תהרו חשש. קרא אל המחשבה הריון ואל המעשה לידה רצה לומר מה שחשבתם לכבוש את ירושלים לא תצליחו בה והנה המחשבה הבל והמעשה כמוה:

רוחכם. מחשבותיכם תהיה אש אשר תאכל אתכם ר"ל המחשבה ההיא היתה סיבה להביא עליכם האבדון:

פסוק יב

והיו עמים. מחנה סנחריב ידמו אל האבנים הנשרפים להיות סיד:

קוצים כסוחים. ידמו אל הקוצים הנכרתים שהמה יבשים וכשמציתין בהם האש נשרפים מהרה וכן מחנה סנחריב מהר יכלו:

פסוק יג

שמעו רחוקים. היושבים ממרחק שמעו את אשר עשיתי במחנה אשור:

ודעו קרובים. אותן שהיו במחנה אשור תנו לב לדעת את גבורתי:

פסוק יד

פחדו בציון. אז בבוא אשור על ציון הצדיקים בטחו בה' אבל החטאים פחדו:

אחזה וכו'. כפל הדבר במ"ש:

מי יגור לנו. ר"ל וכה אמרו מי הוא מעמנו שיכול לגור ולהתקיים פה מול מחנה אשור שהוא כאש אוכלה:

מי יגור וכו'. כפל הדבר במ"ש:

מוקדי עולם. ר"ל אשר שרפו והחלישו כל בני עולם:

פסוק טו
הולך צדקות. כאילו רוח הקודש משיב זהו המתקיים מי שהולך בדרך צדקות ומדבר מישרים ממאס בחמדת עושק:
נוער כפיו. מנער כפיו מתמוך בשוחד ולא יאבה לקחתו:
אוטם. סותם אזנו משמוע דברים המסיתים לשפוך דם:
ועוצם. סוגר עיניו מראות דבר האסור לראות:

פסוק טז
הוא. העושה כל אלה ישכון בטח כאלו היה במקום מרום אשר לא תשיג אותו יד האויב:
מצדות. כאלו היו מבצרי סלעים לו למשגב:
לחמו נתן. מן השמים יספיקו לו צרכיו:
מימיו נאמנים. לא יפסק מי בארו:

פסוק יז
מלך ביפיו. בעיניך תראה את המלך חזקיה ביפיו ובגדולתו ולא תהיה גולה מארצך:
תראינה ארץ מרחקים. מלת מלך האמור בתחלת המקרא עומדת במקום שתים כאלו אמר תראינה מלך ארץ מרחקים ור"ל העינים שראו עד הנה מלך ארץ אשור הנה עתה תראינה את המלך חזקיהו ביפיו ובגדולתו:

פסוק יח
לבך יהגה אימה. לבך שהיה חושב אימה ואומר איה סופר המלך עתה יבוא עלינו ויכתוב המס ואיה שוקל כסף המס מידינו ואיה הסופר את מגדלי העיר והבתים הגבוהים כי לפי מספר המגדלים היה המס:

פסוק יט
את עם נועז וכו'. ר"ל הנה מעתה לא יהיה כן כי לא תראה בעיניך את העם החזק והוא אשור:
עם עמקי שפה. העם אשר שפת לשונם עמוק וקשה להבין:
נלעג לשון. מי שאינו מכיר הלשון ידמה לו שמדבר בהפך תכונת הדבר ואין הבנה לדבריו ומוסב לתחלת המקרא לומר לא תראה עוד את העם הזה והענין כפול במ"ש:

פסוק כ
חזה ציון. אבל תראה את ציון ולא תגלה ממנה:
קרית מועדנו. העיר אשר אנחנו מתוועדים ומתכנסים שמה ברגל:

נוה שאנן. שיהיה מדור שקט ואוהל אשר לא יהיה נע ממקומו כי יעמוד תחתיו ועד זמן רב לא יהיו נעקרים יתדות האהל וכל חבלי האהל הקשורים ביתדות לא יהיו נעתקים מן היתדות:

פסוק כא

כי אם שם וכו'. כי באמת שם בירושלים ה' האדיר יהיה לנו ובעזרתנו:

מקום נהרים. יהיה ירושלים כאילו סביב לה מקום הנהרים ויאורים רחבי' עד שלא תוכל לילך שם ספינה השטה ע"פ המים ואף ספינה חזקה וגדולה לא תוכל לעבור את הנהר ור"ל תהיה שמורה מאשור כאלו היה מהאי אפשר לבוא שמה:

פסוק כב

כי ה' שופטנו. הוא יקח משפטנו מיד אשור אשר הרע לנו מאז:

ה' מחוקקנו. ה' הוא מושל בנו והוא מלך עלינו והוא יושיענו מיד אשור וכאשר יאות למלך להושיע לעמו:

פסוק כג

נטשו חבליך. לפי שהמשיל את ירושלים כאלו היו נהרות סביב לה אחז במשל ההוא לומר לא תוכל לבוא לכבשה כי יהיה כאלו מוליכי הספינה עזבו החבלים שמושכים בהם הוילון להפנותה אל מול הרוח:

בל יחזקו. לא יוכלו להחזיק כראוי את תורן הספינה ולא יוכלו לפרוש הוילון אל מול הרוח:

אז. ביום מפלת אשור יחולק שללו הרב:

פסחים. אף הפסחים ההולכים על משענתם יבוזו שלל כי מפלתו יהיה סמוך אל העיר ואף הפסחים ילכו שמה לשלול שלל:

פסוק כד

ובל יאמר שכן חליתי. השוכן בירושלים לא יאמר מעתה הן נחליתי מרוב הצרות כי העם היושב בה יהיה נשוא ומכופר עון ולא יבוא עוד צרות ולא יהיו חולים:

פרק לד

פסוק א

לשמוע. את דברי:

ומלואה. הבריות הממלאים אותה:

צאצאיה. היוצאים ומתהלכים בה:

פסוק ב
כי קצף. וזהו דברי דעו אשר יש קצף ה' על כל העמים וזה יהיה לעתיד:
החרימם. כבר נגזר הדבר וכאלו כבר החרימם ומסרם לטבח:

פסוק ג
יושלכו. בקרב חוצות:
יעלה באשם. כי אין מקבר להם:
ונמסו. מרוב הדם ימסו ההרים בהם והוא ענין גוזמא והפלגה:

פסוק ד
כל צבא השמים. הם שרי מעלה של הבבלים:
ונגולו וכו'. כי השמש והירח קבועים ברקיע השמים וכשיהיו נגללין יכוסו גם המה ולא יאירו בעולם והוא ענין משל לומר שיהא חשך להם מרוב צרות:
וכל צבאם. הם הבבליים הנתונים תחת שרי מעלה:
יבול. כ"א יכמוש כאשר תכמוש עלה מן הגפן:
וכנובלת. וכאשר תכמוש עלה מן התאנה:

פסוק ה
כי רותה. בתחלה תהיה חרבי רוה בשמים מדם שרה של עכו"ם והוא ענין משל בלשון הנהוג בבן אדם:
הנה. אח"ז הנה תרד על אדום ועל העם אשר גזרתי להחרימו, או על העם אשר ילכד בחרמי עליו תרד לעשות משפט:

פסוק ו
חרב לה'. החרב של ה' היא מלאה דם הרוגים:
הדשנה. נעשית דשן ושמן מן חלב ההרוגים ומדם כרים ועתודים ומחלב של כליות אילים והוא ענין משל על גודל האבדון:
בבצרה. היא מארץ מואב אבל לפי שהעמידה מלך לאדום כמ"ש וימלוך וכו' מבצרה (בראשית לו) לפיכך תלקה עמהם, או היא מלשון מבצר ויאמר על כרך גדול וכו':

פסוק ז
וירדו ראמים עמם. הראמים ירדו על המטבח עם הכרים והעתודים:
מדם. ארצם יהיה שבע מן הדם והעפר יהיה שמן מן החלב:

פסוק ח
כי יום נקם לה'. היום ההוא יהיה נקם לנקום נקמת עמו:

שנת שלומים. בשנה ההיא ישלם גמול להבבליים בעבור ריב ציון הצועקת לפניו לעשות לה דין:

פסוק ט
נחליה. של ארץ הבבליים:
לזפת. להיות זפת:

פסוק י
עשנה. עשן השרפה:
מדור לדור. מדור ההוא עד סוף כל הדורות תהיה חרבה:
אין עובר בה. כי שממה תהיה:

פסוק יא
וירשוה. ידורו שמה כאדם בירושתו:
ונטה. המקום ינטה עליה קו תוהו ואבני בוהו כמו שהבונה נוטה על בנין הקו עם אבן העופרת ליישר הבנין כן ינטה עליה המקום הקו והאבן להחריבו והוא ענין מליצה:

פסוק יב
חוריה. שרים שלה עומדים ואין אחד בהם קורא על עצמו שם מלוכה ומושל:
יהיו אפס. יהיו כאין:

פסוק יג
ועלתה ארמנותיה. הפלטרין שלה תגדל קוצים מרוב השממון:
במבצריה. תעלה בערי המבצר שלה:
נוה. מדור לתנים וחציר לבנות יענה כי הם ידורו שמה:

פסוק יד
ופגשו. ר"ל שיהיו הרבה מהם עד שיפגשו אלה באלה בדרך מהלכם:
ושעיר. השד יקרא שמה אל רעהו כי שמה יספר זה עם זה כי דרכם להיות במקום שממה:
אך שם. רק שמה תמצא הלילית מקום מרגוע וישיבת מנוח כי לא ימצא שם מי מבני אדם לטורדם ולגרשם:

פסוק טו
קננה קפוז. שמה תעשה לעצמה קן ומקום מדור ושמה תטיל ביציה ותבקעם להוציא האפרוחים ושמה תקרא בקול להמשיך האפרוחים אליה להסתירם בצלה כדרך העופות:

אך שם. ר"ל לא מצאו מקום הגון לקבוץ כמו שמה:
אשה רעותה. ר"ל אחת עם חברתה:

פסוק טז
דרשו מעל ספר ה'. דרשו בספר ויקרא בפ' שמיני וקראו החיות והעופות הנזכרים שמה ודעו אשר אחת מהנה לא יהיה נחסר מלהיות שמה:
אשה. אחת מהנה לא תחסר את חברתה כי כולן תהיינה שמה:
כי פי. אמר במקום ה' הנה פי הוא צוה שיבוא ורוחו של פי הוא קבצן והוא הדבור היוצא בהפחת רוח והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יז
והוא הפיל. ר"ל נתנה לחלקם כאלו נפל להן בגורל:
חלקתה. בידו חלק להם בקו המדה והוא ענין מליצה:

פרק לה

פסוק א
ישמח מדבר וציה. א"י שהיא עתה כמדבר וציה ישישו אז:
ותגל ערבה. א"י שהיא עתה כערבה תגל אז וכפל הדבר במ"ש:
ותפרח. תעלה פרחים כחבצלת:

פסוק ב
אף גילת ורנן. ר"ל תגל גילה אחר גילה:
כבוד הלבנון. הפאר והכבוד שיש בלבנון יהיה נתן לה מה' וגם יותן לה הדר הכרמל והשרון ר"ל תהיה ממולא מכל טוב המה. יושבי הארץ ההיא יראו כבוד ה':

פסוק ג
חזקו. הוא מאמר ה' אל הנביאים חזקו ידים הרפות ר"ל בשרו הגאולה למי שידיו רפות ומתייאש מן הגאולה:
וברכים. את מי שברכיו כורעות ומטות לפול אמצו וחזקו והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ד
לנמהרי לב. לאלה שלבם מתאוות מהירות הגאולה ומצטערים על איחורה אמרו להם חזקו לבבכם ואל תיראו לחשוב פן לא תבוא עוד:
הנה. באמת אלהיכם יבוא לנקום נקמת עמו ולשלם גמול הראוי לאלהים לפי מדת המשפט ואז יבוא הוא ויושיעכם:

פסוק ה
אז וכו'. רצה לומר ישראל שהיו כעורים וחרשים רואים עלבונם ושומעים חרפתם ועושים עצמם כאלו לא יראו ולא ישמעו הנה אז יראו וישמעו:

פסוק ו
אז ידלג. ישראל שהיו תשושי כח כחגרים ידלגו אז כמו איל:
ותרון. ישראל שהיו כאלם לא יפתח פיו ימלא לשונם רינה:
כי נבקעו. במקום שלא היה מים יבקעו מעינות מים וכן ונחלים בערבה ור"ל יצמח ישע רב להנדכאים:

פסוק ז
והיה השרב. מקום היובש מרוב החום יהפך להיות אגם מים ומקום צמאון יהפך להיות שמה מבועי מים ר"ל השפלות תהפך לממשל רב:
בנוה. במדור שהיה מרבץ לתנין תשוב להיות רטוב ויצמח שמה דשא להיות קנה וגומא שאינם גדלים אלא במקום רטוב מאוד:

פסוק ח
והיה שם מסלול. בהמקומות השוממות יהיה מסילה ודרך כבושה ויקרא בשם דרך הקדש:
והוא למו. הדרך הזה יהיה מיוחד להם לישראל:
הולך דרך. בין הרגיל ללכת בדרך בין האוילים בענין הכרת הדרך על כי לא הורגלו ללכת בדרך:
לא יתעו. לא יהיו תועים בזה הדרך כי יהיה דרך כבושה:

פסוק ט
לא יהיה שם. בזה הדרך לא יבוא אריה ואפי' הפריץ שבחיות הפורץ גדר החיות ללכת במקום אנשים הנה לא יעלה בדרך הזה ולא תמצא שמה:
והלכו גאולים. ולכן ילכו שם ישראל הנגאלים מן הכשדים מבלי אימה ופחד:

פסוק י
ופדויי ה'. ישראל אשר יפדה ה' מן הגלות ישובון לארצם ויבואו לציון ברנה ושמחת עולם. השמחה שהיה להם מימות עולם תשכון על ראשם:
ישיגו. כאלו ירדפו אחריהם וישיגום:
ונסו. היגון ואנחה ינוס ויברח מפניהם ולא עליהם יהיו:

פרק לו

פסוק ב
מלכיש. כי שם היה:
ירושלמה. אל ירושלים:
בתעלת. בתעלה הנמשכת מהברכה העליונה אשר היא במסילה ההולך אל השדה שמכבסים שם הבגדים ושוטחים שמה מול השמש לנגבה:

פסוק ג
על הבית. ממונה על בית המלך:
המזכיר. הממונה על ספר הזכרונות:

פסוק ד
מה הבטחון. מה בטחונך אשר בטחת בו למרוד בי:

פסוק ה
אמרתי. אומר אני שרק בדבר שפתים בעצת יועצים תרצה לעשות מלחמה אבל לא כן הוא כי צריכים אליה עצה עם גבורה:
עתה. הואיל והצורך הוא גם אל הגבורה ואיננה בך א"כ על מי בטחת שיתן בך גבורה:

פסוק ו
הנה בטחת. הנה בטחונך על מצרים, מה הוא כי הלא הוא כמו משענת קנה רצוץ בראשו אשר אם יסמוך איש עליו באים עוד הקסמין והקרומיות בכפו ונוקבין אותה כן עזרת פרעה נהפך עוד לרעה:

פסוק ז
הלא הוא. הלא הוא אשר הסיר חזקיה את במותיו אשר היו בכל הארץ ואמר לישראל שרק למזבח העומד בבית המקדש ומיעט א"כ בעבודתו ונבאש בעיניו:

פסוק ח
התערב נא. עתה התחייב עצמך עם אדוני אם תוכל למלאות הדבר אשר ישאל:
לתת לך. לתת מאנשיך:

פסוק ט
ואיך תשיב. את פניך להלחם עם פני פחת וכו' הלא אף הקטן שבהם ממונה הוא על אלפים:
ותבטח. א"כ בוודאי כל בטחונך ברכב ובפרשים על מצרים אשר הוא כקנה רצוץ:

פסוק י
המבלעדי ה' וכו'. מבלי גזרת המקום:
ה' אמר. כבר ניבא ישעיה ישא וכו' ואת שלל שמרון (לעיל ח) וטעה לומר שכן יעשה לירושלים:

פסוק יא
ארמית. בלשון ארמית:
כי שומעים. כי מבינים אנחנו ארמית:
יהודית. בלשון יהודית:
באזני העם. בפניהם כשהם שומעים כי הכל מכירים בו ואין מהדרך לפרסם דברי המלחמה בפני המון העם:

פסוק יב
האל אדוניך. וכי רק אל אדוניך ואליך שלחני אדוני לדבר דברי:
על האנשים. אל האנשים:
לאכול. להזהירם כי יבואו במצור ומעקת רעבון וצמאון יוכרחו לאכול צואה ולשתות מי רגלים:
עמכם. ר"ל גם הם גם אתם:

פסוק טז
עשו אתי ברכה. ר"ל עשו עמי שלום לתת תשורות שלום:
ואכלו וכו'. ר"ל לא תהיו עוד כלואים בתוך העיר מבלי לצאת ללקוט פירות האילנות ולשאוב מהבורות:

פסוק יז
ולקחתי. אקח אתכם מפה להוליך אל ארץ טובה כארצכם כי כן היה דרכו להעביר את האומות שכבש מארצם לארץ אחרת:
ארץ דגן. ארץ המגדל דגן:

פסוק יח
פן יסית. שמא יפתה אתכם:
ההצילו. ר"ל דעו שאין ממש בדבריו כי האם הצילו וכו':
איש. ר"ל כל אלוה:

פסוק יט
איה וכו'. ר"ל וכי היה בידם הכח להציל:

וכי הצילו. וכי אלהי שמרון הצילו את שמרון מידי:

פסוק כ
מי בכל וכו'. ר"ל וכי מי מאלהי העמים הציל את ארצו מידי לשתחשבו שה' יציל את ירושלים מידי:

פסוק כב
קרועי בגדים. על ששמעו דברי רבשקה המחרף ומגדף כלפי מעלה להדמותו לאלהי עמי הארצות:

פרק לז

פסוק א
ויתכס. כסה עצמו בשק דרך צער ואבל:

פסוק ג
ותוכחה. האויב מתווכח להשתבח בהצלחתו ואומר ידי רמה:

ונאצה. מבזה את המקום בדברי חרוף:

כי באו בנים. דימה בני הדור לאשה הכורעת ללדת בנים ויושבת על המשבר ואין בה כח להוליד הבנים:

פסוק ד
אולי ישמע ה'. הלואי יתן לב לשמוע:

והוכיח. התווכח בדברים כאשר שמע ה':

ונשאת. כאומר לזה שאלתי מעמך שתשא תפלה לה':

השארית הנמצאה. שארית ישראל הנמצא בירושלים כי כבר כבש כל ערי הבצורות שביהודה:

פסוק ז
נותן בו רוח. אעיר רצונו ללכת מפה כאשר ישמע שמועה היא שמועת תרהקה מלך כוש:

ושב אל ארצו. סוף הדבר יהיה שישוב אל ארצו בפחי נפש ובארצו אפיל אותו בחרב:

פסוק ח
כי שמע וגו'. ולזה הלך לבקשו באשר ימצא ומצאו נלחם על לבנה:

פסוק ט
על תרהקה. על אודות תרהקה:

וישמע. קבל דבריו והוטב בעיניו להלחם עמו תחילה:
וישלח מלאכים. שלח שוב לומר שאינו מסתלק לגמרי כ"א על מנת לשוב:

פסוק יא
ואתה תנצל. וכי אתה תנצל בתמיה:

פסוק יב
ההצילו אותם. וכי אלהי הגוים הצילו את הגוים:

פסוק יג
לעיר ספרוים. לפי שהיתה גדולה וחשובה אמר בה לעיר:
הנע ועוה. הניעם ממקומם והעקימם:

פסוק יד
את הספרים. כי שלח הדברים ההם בספר:
ויפרשהו. פרש כל אחת ואחת:

פסוק טז
הכרובים. שעל הכפורת אשר על הארון וכאומר ואיך א"כ תמסור בידו את ירושלים ויבואו הכרובים ביד צר:

פסוק יז
וראה. דברי הספרים:
אשר שלח. ביד מלאכיו:

פסוק יח
אמנם ה'. אתה ה' הנה אמת הוא שהחריבו את הגוים:
את כל הארצות. הם ערי הממלכה:
ואת ארצם. הם שאר המחוזות:

פסוק יט
כי לא אלהים המה. אבל כל זה היה בעבור שאין בהם אלהות ולזה האבידם:

פסוק כא
אשר התפללת. בעבור הדבר אשר התפללת אלי:
אל סנחריב. על סנחריב:

פסוק כב
עליו. על סנחריב:

בזה לך. בת ציון תבזה אותך ותלעג עליך (וקראה בתולה על כי לא נכבשה מעולם ולא באה ברשות אחר כבתולה שלא באה ברשו' הבעל) וכן בתולת בת צידון (לעיל כג):
אחריך. אחרי מפלתך תניע בראשה בדרך לעג:

פסוק כג

את מי. למה לא שמת על לבך להבין את מי חרפת:
מרום. לרום רקיע:

פסוק כד

מרום הרים. זה הר הבית:
ירכתי לבנון. בסוף יער הלבנון מקום הארזים הגבוהים:
קומת ארזיו. ר"ל הגבורים:
מרום קצו. הוא בית המקדש שהוא מקום הרם והקץ מכל הדברים הנחמדים שיש בעולם:
יער כרמלו. ר"ל מיטב שבחו וכובד חזקו:

פסוק כה

אני קרתי ושתיתי. ר"ל מעולם הצלחתי במעשי כמו הכורה באר ומצליח למצוא המקור ושותה מימיו:
ואחריב. כאשר באתי להלחם בעיר הבטוחה בחוזק נהרותיה אשר סביב לה אז הבאתי עליה חיילות רבו' והחריבו הנהרות במדרך כף רגליהם:

פסוק כו

למרחוק. מזמן רחוק:
אותה. את הגזרה הזאת עשיתי מימים קדמונים ויצרתיה. ואני יצרתי את הדבר הזה וכפל הדבר במ"ש:
עתה הבאתיה. אני הבאתי עתה את הדבר על ידיך:
ותהי. אתה תהיה למכת מרדות להחריב ערים בצורות לעשותם שממה וגלים מצמיחים נצים ופרחים:

פסוק כז

ויושביהן. יושבי הערים ההן עשיתים להיות קצרה ידם מלהלחם למולך ונשברו ונתביישו:
עשב שדה. כעשב שדה:
וירק דשא. מקום הירוק שבדשא החלש מאד:

חציר גגות. כחציר הגדל על הגגות שהוא חלש:
ושדמה. כשבלים הנשדפים טרם נגמר בשולם לבוא לכלל קמה כי אז המה חלושים עד למאד ור"ל הנה אני הוא המתיש לפניך את העכו"ם ולא בעוצם ידך נצחתם:

פסוק כח
ושבתך. ת"י ומיתבך בעצה:
ואת התרגזך. ואף את התרגזך אלי ידעתי:

פסוק כט
אלי. באה אלי:
ושמתי חחי. ר"ל בע"כ אשיב אותך:

פסוק ל
וזה לך האות. אל מול חזקיהו ידבר הנה התשועה הזאת תהיה לך לאות על הבטחה אחרת כי הנה הלגיונות החריבו וקללקו הזרעים וגדעו האילנות והקב"ה מבטיחך לכלכל אתכם בשנה ההיא בספיחי הזרעים:
ובשנה השנית שחיס. אולי היתה שנת השמטה והיו אסורים בחרישה וזריעה ולזה נתברכו ספיחי הספיחים:
ובשנה השלישית זרעו. ולא תפחדו עוד לצאת השדה מפחד האויב:

פסוק לא
שורש למטה. ר"ל יהיו ממולאים בכל טוב כהאילן הנטוע במקום רטוב שמוסיף שורש למטה ומרבה לעשות פרי למעלה:

פסוק לב
כי מירושלים וגו'. ר"ל ירושלים תהיה השארית להנצל מיד סנחרב וכן ופליטה מהר ציון וכפל הדבר במ"ש:
קנאת ה'. כי יקנא לשמו אשר חרף רבשקה וסנחריב:

פסוק לה
למעני. למען כבוד שמי:

פסוק לו
ויצא מלאך ה'. לאחר שנלחם בכוש חזר ובא לירושלים ואז יצא מלאך ה' וגו' וישכימו בבוקר. סנחריב והמעט אשר נשארו חיים:

פסוק לז
בנינוה. היא ראש למלכות אשור:

פסוק לח
בית נסרוך. נסר מתיבתו של נח היה לו לאלוה ובעת אשר השתחוה לה הכוהו בניו:
והמה. בני סנחריב אשר הכוהו:

פרק לח

פסוק א
בימים ההם. ארז"ל שהיו שלשה ימים לפני מפלת סנחריב:
למות. ר"ל חולי אנושה ומסוכנת שיש בה כדי למות:
צו. היה מצוה על עניני ביתך:

פסוק ה
הנני יוסף. הנני הוא אשר יוסיף:

פסוק ח
הנני משיב. מעלות היו עשויות מול החמה לבחון בהם שעות היום כי כל שעה ירד הצל מעלה אחת ואמר הנני משיב את הצל עשר מעלות לאחוריו להאריך היום עשר שעות:
אשר ירדה. ר"ל את הצל אשר כבר ירדה:
במעלות אחז. כי אחז בנה המעלות האלה:
בשמש אחורנית. מוסב למעלה לומר בנטיית ניצוץ השמש אשיב הצל אחורנית עשר מעלות:
ותשב השמש. ר"ל שכן היה כי שבה ניצוץ השמש עשר מעלות אשר ירדה וא"כ שב גם הצל:

פסוק ט
מכתב לחזקיהו. מכתב זה היה לחזקיהו ר"ל הוא כתב הודאה זו:
בחלותו. בעבור שהיה חולה ונתרפא מחליו:

פסוק י
בדמי ימי. בכריתת ימי אלך אל הקבר:
פקדתי. חסרתי שנותי הנשארים עד מלאת השנים הקצובים לרוב בני אדם:

פסוק יא
לא אראה יה. עוד לא אסתכל להתבונן במעשה יה ויפרש אמריו לומר לא אסתכל מעשה יה:
בארץ החיים. ר"ל בזה העולם כי אמות ואלך ממנו:

לא אביט אדם. מעתה לא אביט אותן בני אדם אשר הם עם יושבי חלד ר"ל המתהלכים עם הבריות היושבים בזה העולם:

פסוק יב

דורי נסע. מגורי בעוה"ז נסע ונגלה ממני כמו הרועה המסיע אהלו ממקום למקום:
קפדתי. בעבור העון כאלו בעצמי כרתי חיי חיש מהר כמו האורג הממהר לכרות היריעה אחר שנשלמה:
מדלה יבצעני. מהחולי הזה ישלים ימי חיי:
מיום עד לילה תשלימני. חשבתי אשר מהתחלת היום עד הלילה תשלים ימי חיי כי בוודאי אמות במשך זמן היום:

פסוק יג

שויתי עד בוקר. ר"ל כשבא הלילה שמתי זמן השלמת חיי עד בוקר:
כארי. ר"ל נתחזק חליי עד ששבר החולי את כל עצמותי כמו הארי המשבר עצמות החיה הנטרפת בפיו:
מיום וכו'. ר"ל חשבתי שוב אשר מהתחלת היום עד הלילה תשלים ימי חיי כי אמות במשוך זמן היום:

פסוק יד

כן אצפצף. מגודל הכאב הייתי מצפצף כעופות והומה כיונה:
דלו עיני למרום. הורמו עיני להביט השמים לעזרתך ואמרתי ה' עשוק ממני החולי הזה והמתק והכשר לי:

פסוק טו

מה אדבר. ר"ל הרבה שבח וקילוסין יש לי לדבר כי הוא אמר לי נחמות והוא עשאן:
אדדה. לכן אנדד כל השינה לקלס לפניו על נפשי שהיתה מרה ונחם אותה:

פסוק טז

אד' עליהם יחיו. על כל המתים גזר ה' שיעמדו בתחיה:
ולכל בהן. וראשון שבכולם החיה רוחי כי הייתי קרוב למות:
ותחלימני. שלחתי לי בריאות ונתת לי החיים:

פסוק יז

הנה לשלום. הנה בחליי מה שהייתי מצפה לשלום ולבריאות היה נתוסף לי מר על מר ר"ל כאב על כאב:
ואתה. אבל אתה בטובך חשקת נפשי להעלותה משחת המבלה והוא הקבר:

כי השלכת. אחז במשל מדרך האדם המשליך דבר מה אחורי גופו לבל יראוה ר"ל הסתרת עין מחטאי ומחלת עליהם:

פסוק יח

כי לא שאול תודך. מי שהוא בשאול אינו מודה לך ר"ל אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על מפלת סנחריב:

מות יהללך. אנשי מות לא יהללך ומלת לא משמשת בשתים וכפל הדבר במ"ש:

לא ישברו. האנשים אשר כבר ירדו אל הבור לא יקוו שתאמת להם הבטחתך כי אין להם תועלת בעניני זה העולם ור"ל אם כבר הייתי מת לא הייתי מקוה עוד על מפלת סנחריב כאשר הבטחת:

פסוק יט

חי חי. כל חי חי הוא יודך:

כמוני היום. כאשר אני היום בחיים ומודה לך אב לבנים. כל אב מלמד לבניו ומודיעם אמתתך וכאומר הנה כמו כן אעשה גם אני כשאחיה ואוליד בנים אלמדם ואודיעם אמתתך:

פסוק כ

ה' להושיעני. ר"ל ה' אמר להושיעני מהחלי וכן עשה ודוגמתו להרגו בערמה (שמות כ"א:י"ד) ור"ל שחשב להרגו וכן עשה:

ונגינותי ננגן. נגינת השבח הזה אנגנה אני והמשוררים בבית ה' כל ימי חיינו:

פסוק כא

ישאו. יקחו חתיכה מתאנים דרוסות להניח תחבושת על השחין וירפא:

פסוק כב

מה אות. מה טוב ומה נאה האות הנפלא הזה אשר נרפאתי ואוכל לעלות לבית ה':

פרק לט

פסוק א

וישמע. ר"ל על כי שמע שחלה ונתרפא לכן שלח לו ספרים ומנחה דרך אהבה ובד"ה נאמר ששלח לדרוש המופת הנעשה בחליו:

פסוק ב

עליהם. על בואם:

פסוק ו
ונשא. יהיה נשא ונלקח:
ואשר אצרו. אשר טמנו באוצר:
לא יותר דבר. מכל אשר בביתך:

פסוק ז
ומבניך. הם דניאל חנניה מישאל ועזריה:
אשר יצאו וכו'. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המקרא:

פסוק ח
טוב דבר ה'. טוב הדבר בעיני ופי' דבריו ואמר הואיל ויהיה בימי שלום וה' יאמת לי הבטחתי אינני חושש במה שיהיה אחרי מותי:

פרק מ

פסוק א
נחמו נחמו. אלהיכם יאמר אל הנביאים נחמו את עמי וכפל המלה יורה על החזוק:

פסוק ב
על לב. דברים המקובלין על הלב:
וקראו אליה. אמרו לה אשר מלאה ונשלמה זמן גלותה:
כי נרצה. נתפייס עונה ר"ל נתכפר עונה:
כי לקחה. כי כבר לקחה תשלומין מיד ה':
כפלים. ר"ל שתי גליות גלות בבל וגלות ראמולוס:
בכל חטאתיה. בעבור כל חטאתיה:

פסוק ג
קול קורא. כאלו קול מכריז ואומר פנו במדבר דרך ה' להשיב בו בני הגולה:
ישרו בערבה. עשו בערבה דרך ישר לאלהינו כי הוא ילך לפניהם:

פסוק ד
כל גיא. כל עמק ירומם וכל ההרים ישפלו להיות הדרך ישר ושוה:
העקוב. דרך המעוות יהיה מישור:
והרכסים. מקומות הגבוהות יהיו בקעה:

פסוק ה
ונגלה. אז יגלה כבוד ה' וכולם יראו כי פי ה' דבר הנחמות האלו הואיל ונתקיימו:

פסוק ו
קול אומר קרא. קול נבואה אומר להנביא קרא והכרז ברבים:
ואמר. כאלו הנביא שואל מה אקרא וקול הנבואה משיבו קרא לאמר כל הבשר חציר ר"ל כל העמים שיבואו עם גוג על ירושלים למלחמה יבולו ויכמשו כחציר:
וכל חסדו. ר"ל ואף אם מי מהם עשה חסד מה לא יחשב למאומה ויהי' כציץ השדה הכמוש מהר כי מאד הרעו לישראל והכריע הכף:

פסוק ז
יבש חציר. לזה יתייבשו כחציר ויבולו כציץ:
כי רוח וכו'. ר"ל בהפחת רוח יאבדו:
אכן. באמת העם שעם גוג יהיה כחציר וכפל הדבר להחזיק:

פסוק ח
יבש חציר. העם הזה יתייבש כחציר ויכמוש כציץ וכולם יאבדו ודבר ה' שהבטיח על ידי הנביאים יתקיים לעולם ולא יוכלו לבטל דבריו:

פסוק ט
על הר גבוה. להשמיע הקול למרחוק:
מבשרת ציון. עדת הנביאים המבשרים הגאולה לציון:
אל תיראו. להרים קול בחושבך פן תמצא מכחש ומשקר:
הנה אלהיכם. בא המקום לגאול אתכם:

פסוק י
בחזק. בכח ובגבורה:
וזרועו משלה לו. ר"ל לא יהיה צריך לעזרת זולתו:
שכרו אתו. שכר המעשה מזומנת עמו לשלם לכ"א כגמולו:
ופעולתו. שכר הפעולה מזומנת לפניו והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יא
כרועה. כמו הרועה המרעה עדרו בנחת ומקבץ הטלאים בזרועו לא במקל ונושאם בחיקו הקטנות שבהם מנהל בנחת כן יוליכם המקום בנחת בשובם מהגולה:

פסוק יב
מי מדד. ר"ל מי כמוהו היודע עומק המים כאלו מדד באגרופו ויודע רוחב השמים כאלו תכן מדתו בזרת ויודע מדת עפר הארץ כאלו מדדם בשליש ויודע משקל ההרים כאלו שקלם בפלס ומאזנים וכאומר היודע כל אלה יוכל הוא לעשות את זאת:

פסוק יג
מי תכן. מי הכין רצונו של מקום ר"ל מי הטה רצון המקום אחר דעתו:
ואיש. מוסב על מלת מי לומר מי הוא האיש אשר המקום יודיענו עצתו:

פסוק יד
את מי. עם מי נתייעץ ומי השכילו בינה ומי למדו ללכת בדרך משפט ומי למדו דעת ומי הודיעו דרך תבונות וכפל הדבר פעמים הרבה לתפארת המליצה:

פסוק טו
הן גוים. גבורת העכו"ם נחשב למולו כטפה המרה הנוטף משולי הדלי שהוא דבר מועט מול מימי הדלי:
וכשחק מאזנים נחשבו. בעיני המקום חשובים הם כאבק הנשחק מעפוש מאזני נחושת אשר יוצאים ממנה בנפיחה קלה:
הן איים. איי הים ישליך כאבק דק וכאומר ואם כן הוא איך יעמדו למולו למחות בידו מלהוציא את ישראל מתוכם:

פסוק טז
ולבנון. לפי רוב גדלו אין די בעצי יער הלבנון להבעיר בהם האש על מזבחו ואין די בחיות הלבנון להקריבם עולות לפניו:

פסוק יז
כאין. כלא דבר:
נחשבו לו. למולו נחשבים כאלו המה מאפס ותוהו:

פסוק יח
ואל מי. אל מי מהדברים תדמו את המקום ומהו הדמיון אשר תשוו לו וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יט
הפסל. וכי תדמו לו את הפסל אשר האומן התיכו ממתכת והצורף ירדד עליו את הזהב ממעל והצורף יעשה בו שלשלאות כסף למושכו בהם כי ממקומו לא ימיש:

פסוק כ
המסכן. העני מלהפריש מכספו על הפסל כמו העשירים הנה יבחר מבין העצים עץ חזק אשר לא ירקב ויבקש לו חרש חכם להכין לו ממנו פסל חזק שלא ימוט ר"ל שלא יתפרדו חלקיו זה מזה וכאומר אם מהצורך לחזקו לבל יתפרדו חלקיו איך ידמה לעליון:

פסוק כא
הלא תדעו. משקול הדעת תוכלו לדעת מי הוא אדון העולם:

הלא תשמעו. מן המורה והמלמד אשר חקר מדעתו:
הלא הוגד. מן הקבלה איש מפי איש המקובל אצלו מראש ר"ל מימים קדמונים:
הלא הבינותם וכו'. הלא תוכלו להבין יסודות הארץ מה המה וכאומר הלא אין לה יסוד כי השמים מקיף אותה מסביב ועל מה עומדת אם לא בגזירת המקום:

פסוק כב

היושב וכו'. הלא הוא יושב על השמים המסבבים את הארץ ויושבי הארץ המה בעיניו כחגבים ואחז במשל מדרך האדם היושב ממעל שכל מה שמתחת לו נדמה בעיניו לקטן:
הנוטה. הלא הוא הנוטה את השמים כאדם הנוטה קרום כל שהוא:
וימתחם. פרשם כאוהל להיות מוכן לשבת תחתיו:

פסוק כג

הנותן. הוא הנותן רוזנים להיות כאלו אינם:
כתוהו עשה. עושה אותם להיות כדבר תוהו:

פסוק כד

אף בל נטעו. והרי הם אפי' כאלו לא נטעו מעולם ואפילו כאלו לא נזרעו מעולם שהוא פחות מנטיעה:
אף בל שורש וכו'. לכשיעקרו לא ישריש אפי' הגזע בארץ שיהא מחליף ר"ל לא יחזרו לקדמותם:
וגם נשף. ואפילו בנפיחה בעלמא יבושו יאבדו ורוח סערה תשאם ממקומם כקש הנישא ברוח:

פסוק כה

ואל מי תדמיוני. ר"ל הואיל וכל אלה בי א"כ אל מי תדמיוני להיות שוה לי באמת:
יאמר קדוש. ר"ל האל הקדוש יאמר אל מי וכו':

פסוק כו

מי ברא אלה. הכוכבים והמזלות הנראים במרום ומי הוא המוציא בכל יום צבא מרום במספר אחד:
לכלם. לכל כוכב קרא בשם הנאה והראוי לו וכאומר הלא ה' עושה כל אלה:
מרוב אונים. בעבור רוב האון ואמצות הכח שיש לו לכן לא נעדר אחד מהם כל ימי עולם כי מתחלה עשאן שיהיו קיימין לעולם:

פסוק כז
נסתרה דרכי. העלים עיניו מכל מה שעבדנוהו והעביר מלפניו משפט הגמול כי לא שלם לנו הטוב כפי הגמול:

פסוק כח
הלא ידעת. הלא תוכל להשכיל מדעתך אם לא שמעת ממלמד ומורה:
אלהי עולם ה'. ר"ל ואת זה תשכיל אשר ה' הוא אלהים עד עולם והוא ברא כל הארץ מהקצה אל הקצה ובכל ידו משלה ולא ייעף ולא ייגע וכחו שוה בכל זמן א"כ יכול הוא לשלם גמול בכל זמן ובכל מקום:
אין חקר לתבונתו. ר"ל ומה שמאחר לשלם הגמול הוא על כי אין חקר לתבונתו כי באמת בתבונה יעשה את זאת ואנחנו לא נדע:

פסוק כט
נותן ליעף כח. יבוא הזמן שיתן כח לישראל היעף בגולה:
ולאין אונים וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ל
ויעפו. ואז העכו"ם שמוסיפים כח כנערים יעפו ויגעו:
ובחורים וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק לא
וקוי ה'. אבל המקווים להי' יחליפו כח חדש בכל עת:
יעלו אבר. יגדלו כנף כנשרים למהר לעוף אל ארצם והוא ענין מליצה:
ירוצו. בשובם לארצם ירוצו ולא ייגעו וילכו בדרך ולא ייעפו:

פרק מא

פסוק א
החרישו אלי איים. יושבי האיים החרישו לשמוע אלי כי המדבר לא ישמע ולא יאזין:
יחליפו כח. יחדשו כח להתאמץ בטענות אם יוכלו להשיבני:
יגשו אז ידברו. יגשו אלי לשמוע אמרי ואז אחרי שמעם ידברו דבריהם אם ימצאו מענה:
יחדו. אני והם נקרב למשפט על מה שהם אומרים שאין היכולת בידי להציל את עמי מידם:

פסוק ב
מי העיר ממזרח. אברהם שהיה במזרח מי העירו ללכת משם ולמאס באלילי ארץ מולדתו:
צדק יקראהו לרגלו. בכל מקום מדרך כף רגלו היה קורא את הצדק לעזוב האלילים ולהאמין בה' וכאומר ומי העירו הלא אנכי ה':
יתן לפניו גוים. ר"ל מי הוא הנותן לפניו גוים הם כדרלעמר והמלכים אשר אתו:
ומלכים ירד. השליטו במלכים:
יתן כעפר חרבו. חרבו נתן הרוגים מרובים כעפר הארץ וקשתו הרבה חללים כקש נדף:

פסוק ג
ירדפם. רדף אחריהם ועבר בשלום אם כי רדפם באורח שלא בא ברגליו מעולם ולא היה רגיל באורח ההוא:

פסוק ד
מי פעל. מי הוא שפעל ועשה את זאת הלא ה' עשהו הקורא הדורות מראש קודם שיהיו ר"ל שיודע כל הדורות הבאים ויקרא לכל דור לעמוד בעתו:
אני ה' ראשון. ראשון לכל הדורות שעברו ואני הוא עם הדורות האחרונים אשר יהיו:

פסוק ה
ראו איים. יושבי האיים ראו הנס שעשיתי לאברהם ופחדו גם השוכנים בקצות הארץ חרדו בשמעם הנס:
קרבו ויאתיון. קרבו ובאו לפני אברהם לשאול ממנו מתנת חנם ולא באו במלחמה כמ"ש ויאמר מלך סדום וכו' תן לי הנפש וכו' (בראשית י"ד:כ"א):

פסוק ו
איש את רעהו יעזורו. ועכ"ז אף שראו פלאי האל מ"מ עזרו זה לזה לעשות הפסילים:
לאחיו. כ"א אמר לאחיו חזק בעשיית הפסל וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ז
ויחזק חרש. חרש העצים העושה הפסל חיזק בדבריו את הצורף להיות זריז במלאכת צפוי טסי הזהב אשר יצפנו:
מחליק פטיש. המכה בפטיש קטן להחליק את הטסין היה מזרז את המכה על הטסין בחוזק רב בהתחלת הרדוד למען יתחיל הוא מעשהו:
אומר לדבק. כאשר ידבק הטסין על הפסל ישמח ויאמר הנה טוב הוא וכן יפה לו:
ויחזקהו. מחזק הצפוי על ידי מסמרים למען לא יתפרד מעל הפסל:

פסוק ח
ואתה. אבל אתה ישראל אינך כמוהם כי עבדי אתה אשר בחרתי בך לי לעם לפי שאתה זרע אברהם אשר אהבני ופירש מעכו"ם:

פסוק ט
אשר החזקתיך. עבר במקום עתיד כדרך הנבואות ור"ל אחזיק בך להוציאך מקצות הארץ:
ומאצילֶיהָ. מגדולי הארץ קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעצור אותך בחרתיך. מאז בחרתי בך ולא מאסתיך:

פסוק י
אל תשתע. אל תסור מעלי בחושבך אשר כבר עזבתיך כי אני ה' אלהיך כמאז אמצתיך. בדברים טובים ונחומים:
אף עזרתיך. בימים הקדמונים:
אף תמכתיך. בהיותך ביד האויב תמכתיך בימיני לבל יעשה בך האויב כלה:
בימין צדקי. ר"ל לא בגמול כי אם בצדקה:

פסוק יא
הן יבושו. באמת סוף הדבר יבושו כל הכועסים בך:
אנשי ריבך. המריבים עמך:

פסוק יב
תבקשם. אפילו אם תבקשם לא תמצא את אנשי מצותיך:
יהיו כאין וכו'. כפל הדבר פעמים רבות לגודל האבדון:

פסוק יג
מחזיק ימינך. אוחז ימינך לבל תפול:
האומר לך וכו'. ר"ל הואיל ואני האומר לך לזה אל תירא כי אעזור לך:

פסוק יד
תולעת יעקב. עדת יעקב החלושה כתולעת ואין כחה אלא בפה היא התפלה כתולעת הזו שבפיה מנסרת בארזים:
אני עזרתיך. מאז:
וגאלך. ואהיה גאלך לעתיד אני קדוש ישראל:

פסוק טו
הנה שמתיך. שמתי אותך להיות מורג העשוי חריצים והוא חדש החדוד ביותר והוא בעל פיפיות רבות:

פסוק טז
תזרם. אתה תפזרם והרוח תשאם למרחוק:
וסערה וכו'. כפל הדבר במ"ש:
בה'. בתשועות ה':
תתהלל. תתפאר בעצמך במה שתלית בטחונך בקדוש ישראל:

פסוק יז
העניים וכו'. בני הגליות כשישובו לארצם דרך המדבר יבקשו מים ולא ימצאהו בצמא. בעבור הצמאון כאלו נעתק לשונם ממקומו:
אענם. בדבר שאלתם על המים:

פסוק יח
על שפיים. במקומות הגבוהים אוליך נהרות עם כי אין דרך הנהרות למשוך שמה מעיינות. אפתח מעיינות:
למוצאי מים. להיות מקום מוצא מים:

פסוק יט
אתן במדבר ארז וכו'. שיתענגו בני הגליות בצלם:
יחדו. כולם יחדו יהיו שמה:

פסוק כ
למען יראו וכו'. זה הפלא אעשה להם למען יראו העכו"ם וישימו על לב וישכילו לדעת אשר יד ה' עשתה זאת הגאולה והוא ברא הפלא ההיא:

פסוק כא
קרבו ריבכם. שב לדבר לעובדי הפסל ואמר להם קרבו הריב שיש לכם עם ה' ועם עמו:
הגישו עצמותיכם. תוכן הטענות ועצמות הדבר:

פסוק כב
יגישו. הפסילים שאתם אומרים אלהים המה יגישו נא ויגידו לנו את אשר יקרא באחרית הימים:
הראשונות מה הנה. יאמרו מה היה קודם בריאת העולם:
הגידו. אמרו נא ונשימה לבנו לזכור אם כן היה ובזה נדע שתדעו גם אחריתן של העולם:

או הבאות השמיענו. השמיעו אותנו את העתידות לבוא אם ידעתם:

פסוק כג

האותיות לאחור. הבאות באחרית הימים:

ונדעה. ואז נדעה אשר אלהים אתם ואף תוכלו לעשות למי טובה או רעה:

ונשתעה. ואז נספר אני והם ונראה יחדו מה לעשות בעולם ואמר בדרך לעג והתול:

פסוק כד

הן אתם מאין. באמת אתם הם מדבר שאין בו ממש:

מאפע. ממעשה האפעה הממית להדבקים בו:

תועבה. איש מתועב בוחר בכם:

פסוק כה

העירותי. כאומר הנה אני אגיד עתידות אשר כבר גזירה מלפני להעיר את נ"נ מצפון לבוא על ירושלים להשחיתה ואח"ז יבוא כורש ממזרח ויקרא בשמי להאמין בי והוא יבוא על שרי בבל לרמסם כמו חומר וכמו היוצר הרומס בטיט וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כו

מי הגיד מראש. מי מהפסילים הגיד דבר מראש טרם בוא ובבוא הדבר נדעה שאמת דבר:

ומלפנים. מי הגיד דבר לפני בואה ובבא הדבר נאמר צדקו דבריו והוא כפל ענין במ"ש:

אף אין מגיד. אבל באמת אין בהם מגיד שום דבר אף ההוה כי פה להם ולא ידברו:

אף אין משמיע. דבור בעלמא והוא כפל במ"ש:

אף אין שומע אמריכם. אף אין בהם מי שישמע אמריכם כי אזנים להם ולא יאזינו:

פסוק כז

ראשון לציון. כאומר אבל אני אגיד עתידות אשר הראשון שיבוא לציון מהגלות יבשר ויאמר הנה באה הגאולה ומיד הנה הם יבואו ולא יהיה תוחלת ממושכה ולירושלים מבשר אתן. ר"ל בהשגחה אביא מבשר כזה לבשר סמוך לה:

פסוק כח

וארא. אבל בעובדי הפסל אראה שאין בהם איש יודע העתיד:

ומאלה. מהפסילים עצמן אין בהם מי מייעץ לעובדיו מה לעשות:

ואשאלם. מלת ואין עומדת במקום שתים לומר אין בהם מי אשר אשאלם שישיבו דבר כי הדבור אין בהם:

פסוק כט
הן כולם. באמת הפסילים עם עובדיהם המה הבל ולא ממש וכפל הדבר במ״ש:

פרק מב

פסוק א
הן עבדי. הנה עבדי אשר אתמך בו והוא מלך המשיח ואמר במשל הנשען על עבדו הנאמן:
בחירי רצתה נפשי. הנבחר לי אשר רצתה נפשי בו:
נתתי רוחי עליו. כמ״ש ונחה עליו רוח ה׳ וכו׳ (לעיל יא):
משפט וכו׳. יוציא משפטם לאור וכמ״ש ושפט בין הגוים וכו׳ (לעיל ב):

פסוק ב
לא יצעק. לא כדרך השופט הצועק על הנשפטים לפניו להכריחם על המשפט כי בנחת יקבלו דבריו:
ולא ישא. לא ישא קולו וכפל הדבר לחוזק:
ולא ישמיע בחוץ קולו. אף כשיעשה משפט בחוצות במקום מרבית אנשים לא יצטרך להשמיע קול חזק להשתיקם לשמוע אמריו כי מעצמם ישימו כף לפיהם:

פסוק ג
קנה רצוץ. קנה המרוסס שהוא קרוב להשבר:
לא ישבור. ר״ל לא יטה דין תשושי הכח לא כדרך שמחניפים לגדולים ומטים דין החלשים:
ופשתה כהה. פשתה הדולקת שהוכהה מאורה וקרובה להכבות לא יגמור כבויה והוא גם כן משל על תשושי הכח וכפל הדבר במ״ש:
לאמת יוציא משפט. כי יוציא המשפט לאמתו ולא יטהו בעבור חלשות תשושי הכח:

פסוק ד
לא יכהה. לא יכהה מאורו ולא ירוצץ ר״ל לא יחלש ולא יתרפה עד ישים משפט באנשי הארץ:
ולתורתו. אל מה שיורה וילמד יצפו ויקוו יושבי האיים הרחוקים:

פסוק ה
ונוטיהם. הוא נטה אותם להיות כאוהל:
רוקע. פרש את הארץ והוציא צאצאיה הם הצמחים כולם:

לעם עליה. אל העם אשר הם עליה נתן נשמה ואל שאר הבריות המתהלכים בה נתן רוח החיוני:

פסוק ו

קראתיך בצדק. על המשיח יאמר מה שקראתי בשמך על ידי הנביאים הוא בצדק ודבר המתקיים:

ואחזק בידך. אאחוז בידיך להגביר אותך על כל:

ואצרך. אני אשמור אותך:

ואתנך לברית עם. אתן הכח בידך להסב עמי לבריתי לקיים התורה והמצוה לאור גוים. להאיר עיני הגוים כולם לדעת שה' הוא האלהים:

פסוק ז

לפקוח. מי שנתעוורו עיניו מלראות פועל ה' אתה תפתחם ותשכילם:

להוציא. את ישראל האסורים בבבל תוציא מבית מסגירם ומבית כלא תוציא את היושבים שמה בחושך:

פסוק ח

הוא שמי. המיוחד לי לא כשם הפסילים שאין שמם מיוחד להם כי יקראוה בשם אלוה ואין אל אתם:

וכבודי וכו'. לא אתן עוד כבודי לאחר כי עד הנה על מה שלא עשיתי משפט בעכו"ם נטו אחר הפסילים וכבדו אותם במקום שהיה ראוי לכבד אותי אבל מעתה אעשה משפט ולא יכבדו עוד לפסילים:

ותהלתי. מלת לא עומדת במקום שתים לומר לא תהלתי לפסילים רצה לומר מה שראוי להלל אותי לא יהללו לפסילים כמאז וכפל הדבר במלות שונות:

פסוק ט

הראשונות. הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה כבר באו:

וחדשות. עתה אני מגיד חדשות שלא שמעתם עדיין והיא הגאולה העתידה:

בטרם תצמחנה. ר"ל עד לא התחילה להתגלות אשמיע אתכם:

פסוק י

שירו לה'. אז ישירו לה' שיר חדש ותהלתו יהיה נשמע מקצה הארץ:

יורדי הים. הפורשים בים והבריות הממלאים את הים גם המה יהללו לה':

איים ויושביהם. האיים עצמם והיושבים בהם יהללו לה' והוא ענין מליצה כי אין האיים והבריות בעלי דעה ודבור להלל וכן נאמר נהרות ימחאו כף (תהלים צח):

פסוק יא
ישאו מדבר וכו'. כל מדבר ועריו וכל חצרים אשר תשב בהם עדת קדר כולם ישאו קול שיר:
ירונו וכו'. היושבים על הסלע ירונו תהלות ה':
יצוחו. ר"ל יהיה נשמע קול צוחה של שמחה והלל:

פסוק יב
ישימו. ר"ל בפיהם יתנו לו כבוד:
יגידו. האנשים השוכנים שמה:

פסוק יג
יצא. לתשועת ישראל:
יעיר קנאה. יעורר לקנאת קנאת עמו:
יריע. כגבור המנצח במלחמה:
יתגבר. יתחזק את עצמו על אויביו:

פסוק יד
החשיתי מעולם. זה זמן רב אני שותק על מה שעשו האומות לעמי:
אתאפק. אתחזק לכבוש כעסי:
כיולדה אפעה. אבל מעתה אשאג בקול כיולדה להומם ולאבדם אשום ואשאף יחד. אעשה שממה אבלע כולם יחד:

פסוק טו
אחריב. את ההרים והגבעות אעשה חורבה ואוביש את עשבם וכל המון העם לאיים. להיות חורב ויובש כאיים:
ואגמים וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק טז
והולכתי עורים. אז אוליך את ישראל לארצם דרך המדבר בדרך אשר לא ידעוהו והמה כעורים לה:
בנתיבות וכו'. כפל הדבר במ"ש:
אשים מחשך. ההולך בדרך שאין ידוע לו הוא כאלו הולך בחשך:
ומעקשים למישור. דרך המעוקם אעשה ישר ושוה עשיתים. מאז כשיצאו ממצרים עשיתי כאלה:
ולא עזבתים. לעתיד לבוא:

פסוק יז
נסוגו וכו'. אז הבוטחים בפסל יבושו בבושת ויחזרו לאחור כדרך אדם הנכלם שחוזר לאחוריו לבל יראהו בבשתו:
האומרים וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יח
החרשים שמעו. אתם ישראל החרשים משמוע דבר ה' והעורים מלראות מצותיו שמעו מעתה והביטו לראות הואיל וטובה גדולה מוכנת לכם:

פסוק יט
מי עור וכו'. כאלו יפרש דבריו לומר מה שכללתי גם הכשרים שבכם להקראם חרשים ועורים כי מי הוא היותר ראוי להקרא עור כי אם עבדי על כי הוא יודע ומכיר בקלקול הדור ואינו מסתכל במעשיהם להישירם ולתקנם:
וחרש וכו'. חוזר על מלת מי הוא היותר ראוי להקרא חרש כמלאכי אשר אשלח רצה לומר מי שנתתי חכמה בלבו וכאלו שלחתיו ללמד דעת את העם והוא כחרש לא ישמע מעשי בני העם להזהירם על הדבר:
כמשולם. השלם במדות:
כעבד ה'. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המליצה:

פסוק כ
ראות רבות. הלא המה רואים הרבה חכמה ואין בהם מי אשר ישמור את הזולת להשיבו מדרכו הרעה ולכן מהראוי להקרא עור:
פקוח אזנים. הלא יש להם אזנים פתוחות להבין מצות ה' ואין בהם מי אשר ישמע כי עושה עצמו כאלו לא יבין ואינו מזהיר לזולת ולכן מהראוי להקרא חרש:

פסוק כא
ה' חפץ. ר"ל הלא עיקר חפץ ה' באנשים כאלה הוא בעבור שכ"א מהם יצדיק את הזולת ללמדו דרך הישר ולהגדיל התורה ולהאדירה ר"ל להרבות למוד דעת את העם:

פסוק כב
והוא עם בזוז ושסוי. ר"ל והם לא כן עשו כי לא למדו דעת את העם ולא שבו מדרכם והמה בעונם בזוזים ורמוסים לכל:
הפח בחורים כולם. כל בחוריהם היו להם מפח נפש והמה היו חבואים וכלואים בבתי כלאים:
ואין מציל. אין מציל מן הבזה:

משיסה. היו למשיסה ואין מי אומר השיבהו למקומו ואל תוסיף לרמסהו ומוסב למעלה לומר הלא על כי לא נתנו לב לשמוע ולראות קלקול הדור ולתקנם באה עליהם הצרה הזאת ומהראוי הוא לקראם עורים וחרשים:

פסוק כג

מי בכם. ר"ל וכי נמצא מי בכם אשר יאזין לתת לב לזאת האמור למטה:
יקשיב. וכי נמצא מי בכם אשר יקשיב לשמוע דבר שיעמוד לו באחרונה:

פסוק כד

מי נתן. רצה לומר וזהו הדבר להבין מי הוא אשר מסר את ישראל למשיסה ולבוזזים הלא ה' מסרם ולא במקרה בא:
זו חטאנו לו. רצה לומר זו היא הסיבה אשר חטאנו לו וגמול הוא משלם:
ולא אבו. ולא רצו ישראל ללכת בדרכיו:

פסוק כה

וישפוך. ולכך שפך עליו חמה קשה וחוזק מלחמה:
ותלהטהו מסביב. רצה לומר אבל אין נותנים לב לדעת שבא בהשגחה וכאשר בערה מסביב לא ידע שמה' באה וכאשר בערה בו בעצמו ובגופו עכ"ז אינו משים על לבו להבין שבא בהשגחה ר"ל אינו משים על הלב לא בעת כשהצרה ממשמשת לבא ולא בעת שכבר באה:

פרק מג

פסוק א

ועתה. ר"ל אף על כל זאת כה אמר ה' וכו' אל תירא פן תכלה בגולה:
כי גאלתיך. כי הלא ממצרים גאלתיך וקראתי אז בשמך שאתה שלי עמי ובני בכורי:

פסוק ב

כי תעבור במים. ותהיה קרוב להיות נטבע בהם:
ובנהרות. אף אם תעבור בנהרות השוטפים לא ישטפוך:
לא תכוה. לא תהיה נכוה מן האש ואף הלהב לא יבער בך ר"ל אף אם תהיה בעומק הצרות לא תכלה שמה:

פסוק ג

כי אני ה' וגו'. והכל בידי:

נתתי כפרך מצרים. הלא במצרים הייתם חייבים כליה כמ"ש ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים (יחזקאל כ':ח') ונתתי אז כפרך מצרים כי המה נאבדו תחתיך:
כוש וסבא תחתיך. כאשר סנחריב שם פניו להלחם בירושלים יצא להלחם בתחלה עם כוש וסבא ואבדו במקומך והם היו לך לפדיון:

פסוק ד

מאשר יקרת. בעבור אשר יקרת בעיני ונכבדת מכל האומות ואני אהבתיך ולזה דרכי ליתן בני אדם אחרים תחתיך:
ולאומים וכו' כפל הדבר במ"ש וכאומר כאשר עשיתי לשעבר כן אוסיף לעשות עוד:

פסוק ה

ממזרח. הנפוצים שמה:

פסוק ו

תני. תן את ישראל הפזורים שמה:
אל תכלאי. אל תמנעי מליתן את ישראל הביאי. כאלו יצוה לכל אחד מרוחות השמים להביא את ישראל:

פסוק ז

כל הנקרא בשמי. כל ישראל הנקראים בשם עם ה':
ולכבודי. הנעשה להתכבד ולהתפאר בהם כמ"ש ישראל אשר בך אתפאר (לקמן מט):
בראתיו וכו'. ר"ל כבר הכנתי לו כל צרכי הגאולה אין מחסור:

פסוק ח

הוציא. להוציא מהגולה אותם שגלו על שנעשו כעוורים ועינים להם ולא ראו מעשה ה' ר"ל יש להם לב ואינם רוצים להשכיל:
וחרשים. נעשו כחרשים ואזנים להם ולא ישמעו מצות ה':

פסוק ט

כל הגוים נקבצו. אם כל העכו"ם יתקבצו יחד מי בהם יגיד עתידות כזאת וכי האליל אמר להם:
וראשונות. או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם עד לא באו:
יתנו עדיהם. ר"ל יביאו עדים שהשמיע דבר עד לא בא ואז יהיו צדיקים בדבריהם:
וישמעו. או ישמעו מה שיאמר הנביא ויאמרו אמת הדבר וכאומר או יביאו עדים או יודו על האמת:

פסוק י
אתם עדי. אבל לי יש עדים כי אתם ישראל עדי ועבדי הנביא אשר בחרתי בו גם הוא לעד שהגדתי מפלת סנחריב מאז עד לא בא:
למען תדעו. מן הראשונות תדעו כל האחרונות שכן יהיה:
ותאמינו לי. שאקיים מאמרי:
ותבינו כי אני הוא. ממנה שאין מי יודע עתידות כמוני תבינו אשר אני הוא לבד ואין עוד אלהים:
לפני לא נוצר אל. ר"ל לפני שיצרתי אני את היצירות לא היה דבר נוצר מאל זולתי ואחר שיצרתי את היצירות לא יהיה דבר נוצר מאל זולתי כי אין אלוה זולתי:

פסוק יא
אנכי אנכי ה'. הכפל לחזק:
ואין מבלעדי מושיע. אין זולתי מושיע:

פסוק יב
אנכי הגדתי. קודם כל תשועה הגדתי אותה וכן הושעתי:
והשמעתי. ר"ל לא להנביא לבד הגדתי כי אם לכולכם השמעתי על ידו:
ואין בכם זר. ר"ל לא היה מי בכם זר מלדעת הדבר כי כולכם שמעתם מהנביא:
ואתם עדי. שכן הוא האמת:
ואני אל. ר"ל אני הוא אשר הושעתי אתכם:

פסוק יג
גם מיום. גם מאז היות יום אני הוא לבדי לעזור ולהושיע:
ואין מידי מציל. את מי שארצה לאבדו:
אפעל. מה שארצה אפעל הן להושיע הן לאבד:
ומי ישיבנה. מי יוכל להשיב הפעולה ההיא ולמנעה:

פסוק יד
למענכם. למען תצאו מן הגולה שלחתי את כורש לבבל להחריבה:
הורדתי בריחים כולם. כל בני בבל הורדתים כולם בספינות וכשדים השמיעו קול צעקתם בהאניות שהלכו בהם בגולה:

פסוק טו
אני ה'. ר"ל את זה עשיתי אני ה' המקודש לכם:
בורא. ר"ל אני בורא ישראל ומלככם עשיתי את זה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק טז
הנותן. אשר נתן דרך בים סוף בצאת ישראל ממצרים:
ובמים עזים. זה הירדן שבקע בימי יהושע:

פסוק יז
המוציא רכב וכו'. הנותן בלב מצרים להוציא אנשי הרכב וסוסיהם ואנשי החיל עם כל החוזק לרדוף אחר בני ישראל:
יחדו. כולם יחדו שכבו ולא הוסיפו לקום כי נטבעו במי הים:
דעכו. נפשותם קפצה מהם וכבה מהר כפשתה הדולקת הכבה מהרה כי לא תתעכב הרבה בשריפתה:

פסוק יח
אל תזכרו ראשונות. אל תזכרו להפליא על הנסים שעשיתי לכם בימים הראשונות, וקדמוניות וכו' כפל הדבר במ"ש:

פסוק יט
חדשה. נס חדש אשר לא עשיתי מעולם:
עתה תצמח. בזמן קרוב תהיה אם בקולי תשמעו:
הלא תדעוה. את הישועה ההיא כי כתובה היא בתורה שנאמר ושב ה' וכו' ושב וקבצך וכו' (דברים ל':ג'):
דרך. לשבי הגולה:
נהרות. לרווות הצמאון:

פסוק כ
תכבדני חית השדה. אמר דרך משל כאלו חית השדה תכבדני בתהלותיה על אשר ימצאו מים במדבר במקום מדורם:
להשקות עמי. בעת שובם מהגולה דרך המדבר:

פסוק כא
יצרתי לי. יצרתים לי לעם למען יספרו תהלתי:

פסוק כב
ולא אותי. אבל אתה יעקב לא קראת אותי כי פנית אחרי העכו"ם:
כי יגעת. כי נעשית יגע ועיף בעבודתי ובטלת את העבודה:

פסוק כג
לא הבאת לי. זה היה בימי אחז שבטל עבודת בית המקדש כמ"ש ויסגור את דלתות בית ה' וכו' (דה"ב כח) וכן התודה חזקיהו בנו ואמר כי מעלו אבותינו וכו' גם סגרו וכו' ועולה לא העלו בקדש וכו' (שם כט):
וזבחיך. לא כבדתני עם זבחיך כי לא הבאתים לי:
לא העבדתיך במנחה. לא הטלתי עליך עבודה קשה והוצאה מרובה בהבאת המנחה כי לא צויתי להקטיר רק הקומץ וכן לא הוגעתיך בלבונה כי לא צויתי להרבות בלבונה:

פסוק כד
לא קנית. לא הצרכת לקנות קנה להקטיר על המזבח כי היתה גדלה בירושלים וחלב וכו'. לא השבעת אותי עם חלב זבחיך כי לא הקרבתים לפני:
אך העבדתני. אני לא העבדתיך אך אתה העבדתני בחטאותיך וזהו מה שהיה שמש לנ"נ לכבוש את כל העולם תחתיו שלא יאמרו תחת יד אומה עכו"ם שפלה מסר ה' את ישראל:
הוגעתני. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כה
אנכי אנכי. ר"ל אני הוא שמחיתי מאז ואני מוחה אותם גם עתה ולא בצדקתך כ"א למעני שלא יחולל שמי כשאעשה עמכם כלה כחטאותיכם:
וחטאתיך לא אזכור. ר"ל מחקתים היטב לבל ישאר רושם כלל ולא יזכרו:

פסוק כו
הזכירני. אחז דרך משל מהאדם לחבירו לומר הזכיר אותי מה גמול יש לך עלי נשפטה יחד. נדבר דברינו לראות הדין עם מי:
ספר אתה. ר"ל ספר אתה תחילה למען תצדק כי צדיק הראשון ובריבו וכאומר אף אם אתה תספר בתחילה לא תהיה צדיק נגדי:

פסוק כז
אביך הראשון חטא. אדם הראשון חטא בי באכלו מעץ הדעת ועם כי היה יציר כפי וכ"ש אתם שנולדתם מאיש ואשה המלאים עון:
ומליציך. אף המליצים שאתה סומך עליהם להמליץ טוב בעדך והם הכשרים שבדור הנה גם המה פשעו בי:

פסוק כח
ואחלל. בעבור עונותיכם אחלל אף השרים הקדושים שבכם:

ואתנה. אתנה אתכם לחרם ושממון ולגדוף מפי האויב:

פרק מד

פסוק א
ועתה. ר"ל ועתה שמע את הטובה המיועדת לבוא:

פסוק ב
עושך ויצרך. אשר עשה אותך ויצר אותך ומעת צאתך מבטן יעזר לך:
וישרון. כן קרוים ישראל שהם העם הישר:

פסוק ג
כי אצק. כמו שאני יוצק מים על ארץ צמאה וכו' כן יצוק רצוני הטוב על זרעיך:
וברכתי. כפל הדבר במ"ש כי הרצון הוא הברכה:

פסוק ד
וצמחו. יצמחו וירבו כאלו היו נתונים בין החציר ודומה לה:
כערבים. כערבי נחל השתולים על פלגי מים הצומחים וגדילים מהר:

פסוק ה
זה יאמר. הצדיקים שבהם יאמרו אנו מעולם לה' להאמין בו:
וזה יקרא בשם יעקב. אלו הקטנים בני רשעים לא יהיו נוטים אחר דעת אביהם הרשעים אלא יקראו א"ע בשם יעקב להיות צדיקים כמוהו:
וזה יכתוב ידו לה'. אלו בעלי תשובה שיחייבו את עצמם לשוב לה' כמו המתחייב את עצמו בכתב ידו:
ובשם ישראל יכנה. ובהם יהיה מי אשר יכנה עצמו בשם ישראל אלו הגרים אשר יתוספו עליהם:

פסוק ו
אני ראשון. ר"ל קודם בריאת העולם:
ואני אחרון. לאחר שתכלה העולם:

פסוק ז
ומי כמוני יקרא. ומי הוא אשר יקרא לומר שהוא כמוני ויגיד ויערוך לפני הדברים הנעשים מעת שומי עם עולם והם כל הבריות:
ואותיות. הדברים הבאים בזמן קרוב והדברים אשר תבואנה לזמן רחוק יגידו להם ר"ל בעבור עצמם להצדיק דבריהם וחוזר לתחילת המקרא לומר מי הוא אשר יגיד כאלה:

פסוק ח
אל תפחדו. מאלהים אחרים:
הלא מאז. במעמד הר סיני השמעתיך והגדתי שאין אלוה מבלעדי ואתה עדי בדבר זה כי פתח אז שבעה רקיעים והראה להם שאין עוד אחר כן ארז"ל:
היש. וכי יש אלוה מבלעדי:
ואין צור. אין חזק בעולם אשר לא ידעתיו אני וכאומר הלא אני הוא הנותן כח לכל החזקים ומכולם ידעתי:

פסוק ט
יוצרי פסל. האומנים העושים הפסל כולם תוהו כי מעשיהם תוהו:
וחמודיהם. הפסילים שהמה חמודים להם הנה אין בהם תועלת ועדיהם המה. הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו מאומה ואיך א"כ יועילו לאחרים:
למען יבושו. העדות ההיא תועיל למען יבושו החומדים אותם:

פסוק י
מי יצר אל. מי עשה שטות כזאת לעשות אל ולצקת פסל לבלי תועלת:

פסוק יא
הן כל חבריו. המתחברים אליו לעבדו:
וחרשים. האומנים העושים אותו הלא הם מבני אדם ואיך אפשר שיעשו אל:
יתקבצו כולם. האומנים עם עובדי הפסל יתקבצו יחד ויעמדו להשכיל ולבחון בדבר וכולם יחד יפחדו מה' ויבושו במעשיהם:

פסוק יב
חרש ברזל. עתה יספר מעשה הפסל ואומר האומן של ברזל יעשה מעצד ופעל אותו ע"י גחלים בזרוע ובמקבות יעשהו ומחדשו:
בזרוע כחו. בזרוע בכחו וביי"ת בזרוע משמשת במקום שתים ור"ל בכל אומץ כחו:
גם רעב. אף כשירעב לא יעזוב מלאכתו עד שלא נשאר בו כח וכשיצמא לא שתה מים עד שנעשה עיף ויגע וכ"ז מרוב חשקו בהמלאכה ההיא:

פסוק יג
חרש עצים. וכשנשלם מלאכת המעצד אז אומן העצים ינטה קו המדה על הקורה לחתכו במעצד לפי הראוי:
יתארהו בשרד. אח"ז יסמן תואר הפסל בצבע השרד וע"פ המסומן יעשהו במקצעות והוא כלי מכלי הנגרים:

ובמחוגה יתארהו. ובמחוגה מסבב בו ציורים עגולים לייפותו:
כתפארת אדם. ר"ל שצורתו מפוארה משאר בעלי חיים:
לשבת בית. ר"ל כל עצמו לא נעשה האל לשבת בבית כי ממקומו לא ימיש:

פסוק יד

לכרת לו ארזים. למעלה סיפר מעשה הפסל מעץ חצוב ועתה אמר עוד יש מי אשר יטריח לבוא ביער ולכרות לו ארזים לעשות ממנו הפסל:
ויקח תרזה ואלון. יש מי שיקח תרזה ואלון כי העצים ההמה יפים ביותר ועל שאינם חזקים כארז מחזק אותם במסמרי עצי היער:
נטע אורן. ר"ל ויש מי אשר יטרח עוד יותר שנוטע מתחילה נטיעה של אורן הטוב למלאכה וממתין עד שיגדל ויהיה ראוי לפסל:
וגשם יגדל. כאומר עם שכונת הנוטע הוא לעשות ממנו פסל על כל זה מגדלו הגשם בשליחות המקום כי עולם כמנהגו נוהג ועתידין הן ליתן את הדין וכמ"ש חז"ל בגזל סאה חטים וזרעה וכו':

פסוק טו

והיה לאדם לבער. מאותו העץ עצמו יהיה מקצתו לצרכי אדם לבער בו את האש ויקח מהם. מהעצים ההם יקח מה מהם להבעיר אש להתחמם בו ואף מהם יסיק התנור ויאפה לחם ואף מהם יקח ויפעל בו אל וישתחו אליו:
עשהו וכו'. כפל הדבר במ"ש:
למו. לפסילים ועם כי לא זכר אלא אחד הנה רבים הם:

פסוק טז

חציו. ר"ל מקצתו שרף בתוך האש ע"י מקצתו אכל בשר כי יצלה בו צלי ויאכל וישבע ואף יחמם בשרו וישמח ויאמר האח הנה חממתי את עצמי אף נהנתי להיות יושב באור האש:

פסוק יז

ושאריתו. הנשאר מהעץ יעשהו אל וחוזר ומפרש יעשהו לפסלו:
יסגד לו. ישתחוה לו ויתפלל וכו':

פסוק יח

לא ידעו. אין בהם לא דעת ולא בינה:
כי טח. היצה"ר המסית טח עיניהם מלראות ולבותם מלהשכיל:

פסוק יט
ולא ישיב. אינו נותן אל לבו לבחון בדבר ואין בו לא דעת ולא תבונה לחשוב הלא מקצתו שרפתי בתוך האש ואף וכו':
אפיתי על גחליו לחם. אמר לחם ע"ש סופו כי אחר שנאפה נעשה לחם וכן וטחני קמח (לקמן מו):
אצלה. כמו ואצלה ויתרו. ואיך אעשה הנותר לפסל המתועב בעיני ה' ואיך אשתחוה לענף עץ:

פסוק כ
רועה אפר וכו'. ר"ל לבו המהתל ומלעיג בו הסיתו שיקבל לרועה ומנהיג את הדבר אשר חשוב אל האפר כשישרפוהו:
ולא יציל. אף האומן העושה הפסל לא יציל נפש עצמו ולא יאמר הלא מה שעשיתי בימיני הוא שקר ואין בו תועלת כי מעשה ידי הוא:

פסוק כא
זכר אלה יעקב. אם העכו"ם לא יבינו את זאת אתה יעקב זכר אלה הדברים ולא תתפתה אחריהם כי עבדי אתה ולא עבד האליל:
יצרתיך עבד לי. בראתיך להיות לי לעבד ולכן אתה ישראל לא תשכחנו:

פסוק כב
מחיתי כעב. מעולם מחיתי פשעיך בעב הזה הנמחה במים:
וכענן וכו'. כפל הדבר במ"ש:
שובה אלי. לכן שוב אלי כי אני הוא הגואל אותך:

פסוק כג
רנו שמים. הוא דרך משל ור"ל שמחה גדולה תהיה בעולם:
כי עשה ה'. ר"ל עשה מה שעליו לעשות ולקיים והוא גאולת ישראל:
תחתיות ארץ. היא הנקודה האמצעי' מכדור הארצי':
יער. מקו' עמידת האילנו':
ובישראל יתפאר. ע"י גאולת ישראל יתפאר בפי כל:

פסוק כד
ויוצרך מבטן. מעת צאתך מבטן אמך יצרתיך לי לעם:
עושה כל. כל דבר הנעשה לבדי. ואין מי יעזור לי:
רוקע הארץ מאיתי. פרישת הארץ הוא מאתי ר"ל ממני:

פסוק כה
מפר. מבטל האותות של חוזי הכוכבי׳ ולא יהיה כן:
וקסמים יהולל. משטה דעת הקוסמי׳ ולא יועילו בפעולותיה׳:
משיב חכמים אחור. לפי שדרך החכמים להתחכם בכל פעם יותר אמר שהמקום משיב החכמים לאחור ר״ל שמתטפשים ומתאבדים מן החכמה ונעשים סכלים:

פסוק כו
מקים דבר עבדו. זה ישעיהו:
ועצת מלאכיו. המה יתר הנביאים:
האומר. אשר כל אחד מהם ניבא ואמר בעבור ירושלים שתהיה מיושבת מאנשים ובעבור ערי יהודה אמר שתהיינה בנויות אחר מפלת בבל:

פסוק כז
האומר לצולה. אשר כל אחד מהנביאים אמר על בבל העומדת במצולה שתהיה מקום חורב רצה לומר שכל אוכלוסיה יאבדו ולפי שיושבת במצול׳ המשיל אבדן אנשיה ליבושת המי׳:
ונהרותיך אוביש. כפל הדבר במ״ש:

פסוק כח
האומר לכורש. אשר כל אחד אמר בעבור כורש שהוא יהיה רועי לרעות צאני והם ישראל והוא ישלים חפצי לאבד את בבל ולשלוח את ישראל מן הגולה:
ולאמר. לצוות בעבור ירושלים לבנות אותה ואת ההיכל יצוה ליסדה (כי בימיו לא נבנה כי אם היסוד ונשלם בימי דריוש כמ״ש בחגי):

פרק מה

פסוק א
למשיחו לכורש. על משיחו על כורש ר״ל על כורש שהגדיל והמשיל אותו:
אשר החזקתי בימינו. הוא ענין מליצה ור״ל נתתי הכח בידו:
לרד. לשטוח העכו״ם לפניו להיות לו למדרך הרגל:
ומתני מלכים אפתח. ר״ל אתיש כח המלכים הנלחמים עמו ולפי שמי שהוא חגור במתניו הוא מזורז וחזק לכן אמר כאלו אפתח האזור ויותש כחם דלתים. דלתי שערי בבל:
לא יסגרו. יבוא בם כחפצו כאלו אינה סגורים:

פסוק ב
אני לפניך אלך. תצלח במלחמה כאלו אלך לפניך להלחם בעבורך:
והדורים אישר. דרכים המעוקמים אעשה ישרים ושוים ר"ל לא תכשל בדרך מהלכך:
דלתות וכו'. הוא ענין מליצה לומר לא יתחזקו במבצר העיר:

פסוק ג
ונתתי לך. אמסור בידך אוצרות בבל:
אוצרות חושך. דרך האוצר להטמן במקום חושך:
ומטמני מסתרים. דברים הטמונים במקום סתר וכפל הדבר במ"ש:
למען תדע. אעשה לך כל זה למען תדע כי אני ה' עושה זאת ולא בכח ידך כי יהיה חוץ מן הטבע הקורא וכו'. אשר קורא בשם כורש עד לא נולדת הוא אלהי ישראל וממנו בא הדבר:

פסוק ד
למען עבדי יעקב. כ"ז אעשה בעבור ישראל להוציאם מבבל:
ואקרא וכו'. פעם קראתי עליך בשמך כורש ופעם סתם שמו עם כי ידבר עליו והרי הוא כאלו מזכירו בשם הכנוי:
ולא ידעתני. ר"ל ולא בזכותך כי עדיין לא נוצרת ולא מצאת זכות א"כ אין זה כ"א למען עבדי יעקב:

פסוק ה
זולתי וכו'. כפל הדבר במ"ש:
אאזרך. נתתי לך חוזק ועדיין לא ידעת אותי כי עדיין לא נולדת:

פסוק ו
למען ידעו. את זה הודעתי מראש למען ידעו כולם אשר אין אלוה מבלעדי למחות בידי לא כבשר ודם שמסתיר עצמו מפחד המוחה:

פסוק ז
יוצר אור. ר"ל אני הוא העושה דבר והפכו אני יוצר אור לישראל ואני בורא חושך לבבל אני עושה שלום לישראל ואני בורא רע לבבל שהוא הפוך השלום והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ח
הרעיפו וכו'. ר"ל יבוא לישראל הרבה צדקה וישועה כאלו יזלו מן השמים ממעל וכאלו פתחה הארץ פיה והגדילה פרי הישע:
תצמיח יחד. עם הישע תצמיח גם הצדקה:

בראתיו. ומאז הכנתי להם הישע והצדקה:

פסוק ט

הוי רב וכו'. אמר זה על בלשאצר מלך בבל הוי עליו הרב עם היוצר וזהו במה שהיה מתנשא נגד האל והשתמש בכלי בית המקדש:

חרש את חרשי אדמה. הלא הוא יחשב כחרס עם שאר חרסי האדמה ודומה להם כי ככלי יוצר ינופץ במהרה כמ"ש ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאי (דניאל ה':ל'):

היאמר. וכי מהראוי שיאמר החומר להיוצר מה תעשה הלא אין ממש במעשיך ר"ל הלא הוא בידי כחומר ביד היוצר ואיך יתנשא למולי:

אין ידים לו. נדמה הוא כאלו לא עשאוהו ידים:

פסוק י

הוי אומר לאב. חזר והמשילו לבן האומר לאב למה הולדת תולדות ולאם יאמר למה היה לך חבלי לידה וכאומר הלא ידעתם כי יבוא יומם וימותו ולמה ילדתם לבהלה וכן יחשוב בלשאצר לומר אם כלי בית המקדש ישובו לירושלים למה הוגלה בבלה והי' לא עזרם:

פסוק יא

האותיות שאלוני. אמר נגד העכו"ם שאלו לי העתידות לבוא על ישראל ואגידה לכם:

על בני. בעבור ישראל שהם בני ופועל ידי תצוו בעבורו להנביאים שיאמרו לכם בשמי מה יהיה בסופם:

פסוק יב

אנכי עשיתי ארץ. ר"ל הלא הכל שלי ובידי לעשות כחפצי באין מוחה ולזה שאלו ואגידה לכם:

צויתי. אני צויתי שיהיו נבראים ומידי בא להם הממשלה בארץ:

פסוק יג

אנכי העירותיהו. על כורש האמור בתחילת הענין יאמר שהוא העיר לבבו לבוא על בבל ולהחריבה וההערה היה בצדק כי ראויה היא לאבדון:

וכל דרכיו אישר. ר"ל לא יכשל בהליכתו כאלו ילך בדרך ישר ושוה:

הוא יבנה עירי. ר"ל הוא יתן כסף וזהב לבנותה:

וגלותי. ישראל שהגליתים לבבל ישלחם הוא לארצם:

לא במחיר. לא יתן לו מי מחירם ולא יקבל ממי שוחד בעבורם:

פסוק יד
כה אמר ה'. כאומר הנה השמעתיך הטובה שיבוא ממפלת בבל ועתה אודיעך הטובה שיבא ממפלת סנחריב בימי חזקיה:
יגיע מצרים וכו'. כי כששב סנחריב מעל תרהקה מלך כוש לבוא לירושלים למלחמה הביא עמו חמדת כל האוצרות ששלל מכוש וממצרים ומסבא שהלכו לעזור לכוש ומאנשיהם הביא עמו אסורים בשלשלאות וכשנפל סנחריב סביב ירושלים בזזו חזקיהו ועמו חמדת כל האוצרות ופטרו את האסירים ממאסרם ולזה אמר העושר של מצרים והסחורות של כוש וסבא גבהי הקומה יעבורו דרך עליך וישארו לך:
אחריך וכו'. ר"ל אותם שעברו עליך אסירים בזקים ילכו אחריך כי יהיו סרים אל משמעתך:
ואליך ישתחוו. להתירם ממאסרם:
יתפללו. ר"ל ישאלו ויבקשו על ההתרה
אך בך אל ויאמרו עתה ראינו שאך בישראל יש אל האמתי ואין עוד זולת האלהים אשר בישראל:

פסוק טו
אכן. באמת שאתם האל המסתתר ואינו נראה הוא אלהי ישראל המושיע:

פסוק טז
בושו וכו'. אז יבושו כולם בראותם שאין ממש באלהיהם כי לא היו להם למושיע כאשר הושיע המקום לישראל:
חרשי צירים. האומנים העושים ציורי הפסילים ילכו להם בכלימה כי יראו שאין ממש במעשיהם:

פסוק יז
ישראל נושע בה'. אבל ישראל יהיה נושע בעזר ה' תשועה המתקיימת לעולם ולכן לא תבושו כמו שיבושו עובדי הפסילים:
עד עולמי עד. כל ימי עולם:

פסוק יח
הוא האלהים. וכאומר אבל אין כח מה בצבא השמים הנבראים:
יוצר הארץ. מי שיצר את הארץ ותקנה להיות מגולה מן המים הוא הכין כל אשר בה ואין דבר ביד צבא השמים:

לא תוהו בראה. כשבראה את הארץ לא בראה להיות תוהו כ"א לשבת בה בני אדם א"כ בודאי הכין בה כל הצורך:
אני ה'. הבורא את אלה:
ואין עוד. מי עמדי כמוני:

פסוק יט

לא בסתר דברתי. כשדברתי דברי על הר סיני הלא לא בסתר דברתי ולא במקום ארץ חושך כי הדבר היה מפורסם בכל העולם וא"כ היה להם להאומות בימים האלה לדעת שאני ה' ואין עוד:
לא אמרתי וכו'. כשאמרתי להם המצות לא אמרתי להם לעשותם על תוהו ובחנם כ"א לקבל עליהם שכר הרבה וא"כ היה להם להאומות בימים האלה לקבלם גם המה ולקבל שכר ולא לעבוד לאלילים ללא יועיל:
דובר צדק. בתחילה אמרתי הצדק שתעשה בשכר המצות ואח"כ הגדתי מישרים הם חוקותי ותורתי שקודם מתן תורה נאמר להם ועתה אם שמוע וכו' והייתם לי סגולה וכו' (שמות י"ט:ה'):

פסוק כ

הקבצו וכו'. הפחותים שבעכו"ם עובדי האליל הקבצו בואו אלי התנגשו כולכם יחד להתווכח עמדי אבל הנושאים את עץ פסלם אשר לא ימיש ממקומו המתפללים אל אשר לא יוכל להושיע לא ישימו לב לדעת ולהבין מעשיהם:

פסוק כא

הגידו וכו'. ר"ל אם יש עמכם טענה הגידו אתם או הגישו את חכמיהם שיאמרו הם ואף יועצו יחדיו להשכיל למצוא מענה:
מי השמיע זאת. מי מהפסילים השמיע השמועה הזאת קודם בואה והוא מפלת בבל ואשור:
מאז הגידה. מוסב על מלת מי לומר מי הגידה מאז עד לא בא וכפל הדבר במ"ש:
הלא אני ה'. הוא המגיד דבר מאז:
ואין עוד זולתי. אין עוד אלהים לדעת הנולדות:
אל צדיק וכו'. לא יש זולתי אל צדיק ומושיע:

פסוק כב

פנו אלי. אתם העכו"ם היושבים בקצות הארץ פנו אלי להאמין בי ואז תהיו נושעים כי אני אל והכל בידי ואין עוד זולתי:

פסוק כג
בי נשבעתי. הריני נשבע בי אשר יצא מפי דבר צדקה ואמת:
דבר. מוסב על יצא מפי לומר יצא מפי דבר ולא ישוב הדבר ההוא רצה לומר לא אחזור בי והוא כפל ענין במ"ש:
כי לי תכרע. וזהו הדבר היוצא אשר בימים העתידים יכרעו כל הברכים לי ולא לעכו"ם כי כולם יקבלו עול מלכותי עליהם:
תשבע. מוסב על מלת לי לומר לי תשבע כל לי לקבל אותי לאלוה ולהאמין בי:

פסוק כד
אך בה'. זהו מאמר הנביא שאמר אף שכל העכו"ם יאמינו בה' אך הריני נשבע בה' אשר לי לישראל לבד הבטיח ואמר צדקות ועוז ר"ל הצדקות והעוז שיהיו לישראל יהיו מיוחדת ולא יהיו בערך אחד עם של העכו"ם:
עדיו יבוא. כל אחד מהעכו"ם יבוא לישראל להיות סר למשמעתו וכל הכועסים בו לשעבר יבושו אז:

פסוק כה
בה' יצדקו. בהבטחת משען ה' ימצאו ישראל צדקה ויתהללו מפי כולם על שהשכילו לדעת מעולם שה' הוא האלהים ודבקו בו:

פרק מו

פסוק א
כרע בל. עתה שב לצחוק על הפסילים ואמר כשנלכדה בבל כרע בל על ברכיו ונפל לארץ ולא הציל את עצמו:
קורס נבו. כפף קומתו להיות מוטה לארץ:
היו עצביהם. הטעינו את העצבים על החיות ועל הבהמות להוליכם בגולה:
נשואותיכם עמוסות. הבהמות הנושאות אתכם המה עמוסות יותר מדי והנכם משא כבד על הבהמה העייפה:

פסוק ב
קרסו כרעו יחדיו. כל העצבים יחד כפפו קומתם וכרעו על ברכיהם ולא יכלו למלט את עצמם מן המשא לבל לשאתם בגולה:
ונפשם. הם עצמם הלכו בשבי וכאומר ואיך אם כן יוכלו להציל את העובדים להם:

פסוק ג
שארית בית ישראל. כי עשרת השבטים כבר גלו והיו רובם:
העמוסים. הטעונים עלי מאת צאתם מבטן ולפי שאמר למעלה שהעצבים יהיו עמוסים על הבהמות לזה אחז במשל מהאומן הנושא את היונק שהוא נושאו ואינו נושא ור"ל שהוא מעולם בעזרתם הנשואים וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ד
ועד זקנה. כמו שנשאתי אותם מעת צאתם מבטן כן אשא אותם עד הזקנה ועד ימי השיבה אסבול אותם על שכמי ר"ל כמו שהייתי בעזרתם מאז כן אהיה עד עולם:
אני עשיתי וכו'. לא כהפסילים אשר האומנים עשאום ואף המה נושאים אותם וסובלים משאם ובבוא האויב לא יכלו למלט את עצמם כי אני עשיתי את ישראל ואני אשא אותם ואסבול משאם ר"ל אהיה בעזרתם ואמלטם מן האויב בבואו:

פסוק ה
למי תדמיוני. אל מי תדמו אותי ותאמרו שאני שוה לו:
ותמשלוני ונדמה. אל מי תמשילו אותי ונהיה דומים אני והוא:

פסוק ו
הזלים. אתם העכו"ם השופכים זהב מן הכיס ושוקלים כסף בקנה המאזנים ושוכרים צורף ועושים אל וישתחוו אליו:

פסוק ז
ישאוהו. כל אחד נושא האל וסובל משאו על כתפו:
יניחוהו. ואם מניחו במקומו יעמוד שם ולא יסיר ממקומו:
אף יצעק. אף אם הוא צועק אליו בקול גדול לא יענה ולא יושיענו מצרתו וכאומר היש סכלות גדול מזה להאמין בדבר שאין בו ממש:

פסוק ח
זכרו זאת. דבר התוהו שיש בפסילים:
והתאוששו. התחזקו לקנות לב:
השיבו. אתם הפושעים בי תנו לב על הדבר:

פסוק ט
זכרו. תנו לב לזכור הנפלאות הראשונות שעשיתי מימות עולם:

פסוק י
מגיד. אני מגיד אחרית הדבר מראשיתו:

ומקדם. ומלפנים אגיד דברים אשר לא נעשו עדיין אף ראשית הדברים:
אומר וכו'. אומר אני עצתי תתקיים כי אין ביד מי לבטלה:
וכל חפצי אעשה. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יא

קורא. אני הוא קורא את העיט לבא ממזרח ר"ל אעיר לב כורש היושב במזרחה של בבל ומהרה קל יבוא כעוף הפורח:
איש עצתי. הוא כורש שיעשה מה שיעצתי על בבל וכפל הדבר במ"ש:
אף דברתי. הדבר הזה דברתי טרם בואה:
יצרתי. את הפורעניות הזאת על בבל:

פסוק יב

אבירי לב. הם אנשי בבל שהם אבירי לבב ואכזרים על ישראל ורחוקים המה מעשות להם צדקה וחסד:

פסוק יג

קרבתי. הנה אני קרבתי צדקתי לישראל ולא תרחק מהם:
ותשועתי. קרבתי תשועתי ולא תאחר לבוא:
לישראל תפארתי. ר"ל התשועה אתן לישראל שהם עם תפארתי כמ"ש ובישראל יתפאר (לעיל מד):

פרק מז

פסוק א

רדי. אבל אתה בבל רדי מן הכסא ושבי על העפר:
בתולת בת בבל. קראה בתולה לפי שלא נכבשה עדיין משום אומה לבוא לרשות אחר כמו הבתולה שלא נבעלה ולא באה לרשות הבעל וכן בתולת בת צידון (לעיל כג):
אין כסא. לא יהיה עוד לך כסא מלוכה:
יקראו לך. שיקראו לך רכה וענוגה ר"ל לא תהיה בעלת התענוגים כמאז:

פסוק ב

קחי רחים. כדרך השבוים שעושים מלאכה כבדה:
וטחני קמח. אמר קמח ע"ש סופו וכן אפיתי על גחליו לחם (לעיל מד):
גלי צמתך. דרך הנשים המכובדות לכסות פניהם במסוה והוא מכסה דק ולזה אמר כשתלכי גולה תגלי המכסה ההוא מעל פניך כדרך השפחות הבזויות:

חשפי שובל. גלי הרגל בלכתך בדרך כי דרך האשה לכסות הרגל ולא כן כשתלך בדרך:
גלי שוק. כאשר תעבור הנהרות תגלי גם השוק ולפי שהזכיר את בבל בלי נקבה אמר ענין בזיון הנקבות:

פסוק ג

גם תראה. כולם יסתכלו בגלוי ערותך:
חרפתך. ר"ל ערותך כי גלוי הערוה לחרפה תחשב:
נקם אקח. לנקום נקמת ישראל:
ולא אפגע אדם. לא אקבל פניעת אדם לבל עשות בהם נקם:

פסוק ד

גואלנו. מוסב על המקראות שלפניו לומר כל אלה יעשה גואלנו אשר שמו ה' צבאות וכו':

פסוק ה

שבי דומם. שבי מושתק כאבל ובואי בחושך להטמן:
יקראו לך. שיקראו לך מושלת על הממלכות:

פסוק ו

קצפתי. כאשר קצפתי על עמי ומסרתים בידך לא רחמת עליהם ואף על זקן מאד הכבדת העול:

פסוק ז

ותאמרי. חשבת לומר עד עולם אהיה מושלת על כולם:
עד לא שמת וכו'. עד שבעבור המחשבה ההיא לא שמת אלה הדברים על לבך לחשוב שגם לך יקרה כמקרם:
לא זכרת אחריתה. אחרית וסוף מעשה הרשע ותשלום גמולה:

פסוק ח

שמעי זאת. הדבר אשר דברתי:
עדינה. את בבל המפונקת:
אני ואפסי עוד. ר"ל אני הגברת ואין עוד זולתי:
לא אשב אלמנה. ר"ל לא יהרג המלך ולא יגלה העם כי במות המלך תחשב המדינה לאלמנה ובהגלות עמה תחשב שכולה מבנים:

פסוק ט
שתי אלה. האלמנות והשכול תבאנה ברגע אחת כי מיד כשנהרג בלשאצר נלכדה העיר וגלו אנשיה:
ביום אחד וכו'. יפרש בזה מה הם השתים:
כתומם. כדרך השלמתם באו עליך מבלי מחסור:
ברוב. עם רוב כשפיך ר"ל אף שאת מרובה בכשופים לא נצלת מידם
בעצמות עם חזקת חבריך אשר חזקו מאד וכפל הדבר במ"ש:

פסוק י
ותבטחי ברעתך. כל בטחוניך היה בכשפים שהוא רע בעיני ה':
אין רואני. כי מעשה הכשפים נעשה בלט וסתר וכאומר וכי אין נראה גם לפני:
חכמתך ודעתך. מה שהיית חכם ובעל דעה זהו עשה אותך שובב ומורד:
אני ואפסי עוד. אני מצאתי חכמה ואין עוד זולתי:

פסוק יא
ובא עליך. לכן תבא עליך רעה לא תדעי אל מי לדרוש עליה להעבירה ממך ותפול עליך שבר אשר לא תוכלי לקנחה ולהעבירה ממך:
לא תדעי. טרם בואה להיות נשמר ממנה:

פסוק יב
עמדי נא. עתה התחזק בחבריך וכו':
באשר יגעת. רוצה לומר הואיל ויגעת באלה מעת נעוריך התחזק עתה בהם:
אולי תוכלי הועיל. להנצל בהם מכף אויביך אולי תוכלי להתחזק בהם ואמר בדרך לעג והיתול:

פסוק יג
נלאית ברוב עצתיך. מאד נתייגעת בהרבות בעלי עצות וכאומר הנה כל הטורח היה בחנם:
יעמדו נא. עתה יעמדו ויושיעך הצופים אל השמים הרואים בכוכבים המודיעים לעת חידוש הלבנה בתולדתה מה מהדברים אשר יבואו עליך כי כן דרך חוזי כוכבים יודעים מה מהעתידות בעת חידוש הלבנה:

פסוק יד
הנה היו כקש. כל החוזים היו כקש והאש שרף אותם ולא יוכלו להציל את עצמם מיד הלהב רוצה לומר החוזים לא יכלו להציל אף את עצמם מיד האויב:

אין גחלת לחמם. רוצה לומר אין שארית להם כקש הזה שאחר הדליקה לא נשאר מהם גחלת להתחמם בה:
אור. מלת אין משמשת בשתים לומר אין אור וכו' ר"ל לא נשאר להב לשבת נגדו להנות מאורו:

פסוק טו

כן היו לך. ר"ל כקש הזה כן היו לך החכמים אשר יגעת לאספם אליך וללמדם
סוחריך מנעוריך החכמים האלה אשר מעת נעוריך היו סוחריך כי נתת להם כסף במחיר חכמתם הנה עתה בבוא הצרה כולם תעו בשכלם כ"א מהם לעבר אחר ואין מי מהם מושיעך כי נסרחה חכמתם ולא מצאו הצלה ועזר:

פרק מח

פסוק א

שמעו זאת. אל יהודה ובנימין ידבר:
הנקראים וכו'. זהו בנימין הנקרא בשם סתם שבטי ישראל:
וממי וכו'. זהו שבט יהודה אשר יצאו מזרע יהודה הדומה אל המים ודוגמתו במקהלות וכו' ממקור ישראל (תהלים סח):
הנשבעים וכו'. הרגילים לשבע בה' ולא יאמתו דבריהם ולא יצדיקו מאמריהם וכן נאמר ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמיהו ה':ב'):
יזכירו. לשבע בו וכפל הדבר במ"ש וכאומר ע"פ מעשיהם אלה לא היו כדאים להיות נגאלים מבבל:

פסוק ב

כי מעיר וכו'. אבל מחמת שהם נקראים אנשי ירושלים עיר הקדש ובעבור שסמכו על אלהי ישראל ששמו ה' צבאות בעבור שתי אלה יגאלו שלא יחולל שמו באמרם הלא המה מעירו ובטחו בו ומדוע לא גאלם אין זה כ"א מקוצר יד:

פסוק ג

הראשונות. זהו מפלת סנחריב:
מאז הגדתי. מכבר טרם בואה הגדתים:
ומפי יצאו. הדברים ההם יצאו מפי והשמעתי לכולכם וכפל הדבר במלות שונות:
פתאום עשיתי. בסנחריב עשיתי פתאום מה שגזרתי עליו כי בלילה אחת נפלו פגרים מתים

ותבאנה כפל הדבר במ״ש:

פסוק ד

מדעתי. מחמת שידעתי שאתם קשה לב וערפך הוא כגיד ברזל מבלי פרקים ולא גיד בשר ר״ל לא פנית פניך אלי כאלו ערפך מגיד ברזל שא״א להחזיר הפנים:
ומצחך נחושה. כן יאמר על מי שהוא מעיז ביותר שהוא מרים מצחו ומחזקו כנחושה וכן נאמר חזקו פניהם מסלע (ירמיהו ה׳:ג׳):

פסוק ה

ואגיד לך. בעבור כל אלה הגדתי לך מפלת סנחריב מאז והשמעתיך טרם בואה כי פן תאמר בבואה העכו״ם עשה הדברים האלה ולא ה׳ פעל זאת לכן הקדמתי להשמיעך:
צום צוה את הדברים ההמה וכפל הדבר במ״ש:

פסוק ו

שמעת. מפי הנביאים שמעת מה שגזרתי על סנחריב ועתה ראה הכל כי כן באה
ואתם הלא תגידו אשר לא נפל דבר:
השמעתיך. מעתה אשמיע אותך חדשות והוא מפלת בבל:
ונצורות. שמורות עמדי ואתם לא ידעתם אותם:

פסוק ז

עתה נבראו. כי בעת שיצאו הדברים מפי ה׳ היא עת בריאתם:
ולא מאז ולפני יום. ולא מכבר ולא אפי׳ לפני יום הזה ולא שמעתם הדברים האלה עד הנה:
פן תאמר. שמא תאמר הנה ידעתיו וכאומר זה לא היה כי עתה נבראו ואיך א״כ תדעו:

פסוק ח

גם לא שמעת. ר״ל כי הנך רואה שאני לבד מגיד דבר טרם היותה עכ״ז גם לא שמעת אמרי לקבל אותם גם לא ידעת אותם כי הסרתם מלבך:
גם מאז. ר״ל לא עתה תחילת הבגידה כי גם מאז מזמן רב לא פתחת אזניך לשמוע אמרי:
כי ידעתי. יודע אני שבכל דור ודור אתה בוגד בי ולך יקרא פושע מבטן כי מעת יצאת מבטן רוצה לומר מעת שבחרתך לי לעם אתה פושע בי:

פסוק ט

למען שמי. שלא יחולל בעמים לזה אני מאריך לך אפי:
ותהלתי. מלת למען משמשת בשתים לומר למען תהלתי ר״ל למען יהיה לי לתהלה לזה אאריך חוטמי לך והוא דוגמת אאריך אפי כי האף והחוטם הוא אחד והוא ענין מליצה

כי הכעס כאלו יוצא מן האף כמ״ש עלה עשן באפו (תהילים י״ח:ט׳) ובהאריך האף יתמהמה הכעס לצאת ולעשות רושם ואמר בלשון הנופל באדם להסביר את האוזן:
לבלתי הכריתך. את זה אעשה למען לא אכריתך כפי הגמול כאשר יצא הקצף:

פסוק י

צרפתיך. להסר ולמרק סיג העון:
ולא בכסף. לא כמצרף כסף שמתיכים בו הכסף באור לשרוף הסיג:
בחרתיך בכור עוני. בחרתי לך לשום אותך בכור עוני תמורת כור כסף הנתון על האש ר״ל אמרק סיג עוניך בקושי עינוי השעבוד ולא באש הגיהנם ולפי שאחז במשל מצרף כסף אמר כור עוני:

פסוק יא

למעני וכו׳. התשועה שאעשה לכם לא בצדקתכם כ״א למען שמי כי איך יחולל בין העכו״ם שיאמרו מבלי יכולת ה׳ וכו׳ וכפל מלת למעני לומר שבעבור זה לבד ולא בהצטרפות עמו עוד דבר:
וכבודי. מה שראוי לכבד אותי לא אעזוב לאל אחר לבל יאמרו יד אלהיהם רמה:

פסוק יב

מקוראי. כי אביו קרא לו יעקב וה׳ קראו ישראל:
אני הוא. אני האל לבדי ואפס זולתי:
אני ראשון. קודם בריאת העולם אף אני אחרון אחר שתכלה העולם:

פסוק יג

אף ידי וכו׳. ר״ל בעוד תכן ימיני בטפחה את השמים אז אף ידי השניה יסדה הארץ כי בבת אחת נבראו:
קורא וכו׳. בזה יפרש אמריו לומר לא נעשו במעשה כ״א קראתי אני אליהם במאמר פי אשר יעמדו יחדיו כאחד:

פסוק יד

הקבצו. האספו ושמעו אמרי מי בכל עובדי הפסל יוכל להגיד את האמור למטה
ה׳ אהבו שה׳ אוהב לזה שיעשו חפצו בבבל וזהו כורש:
וזרועו. וחוזק זרועו יעשה בכשדים:

פסוק טו

אני אני. ר״ל אני לבד דברתי שכן יעשה:
אף קראתיו. ר״ל אני הערתי לבו לזאת:

הביאותיו. לבבל:

פסוק טז

שמעו זאת. האמור למטה:

לא מראש וכו'. ר"ל מפלת סנחריב שהיתה ראשונה לא דברתיה בסתר אלא בגלוי כי מעת היות הגזרה ההיא הייתי שם לקבל הנבואה ונתפרסמה על ידי:

ועתה. הנה עתה שלחני ה' ומלאכו ר"ל ע"י מלאכו באה עלי הנבואה להשמיע עוד חדשות והיא מפלת בבל:

פסוק יז

מלמדך להועיל. אני הוא המלמד אותך להיות לך לתועלת:

מדריכך. המנהיג אותך בדרך אשר תלך:

פסוק יח

לוא הקשבת. אם הקשבת למצותי היה אז נמשך שלומך כמי הנהר הייתי עושה עמך צדקות מרובות וגדולות כגלי הים:

פסוק יט

וצאצאי מעיך. כפל הדבר במ"ש:

כמעותיו. כצאצאי מעי הים ועל הדגים יאמר בדרך השאלה כאלו הים ילדם:

לא יכרת. ר"ל אע"פ שלא הקשבת למצותי עכ"ז לא יכרת שם זרעך מכל וכל:

פסוק כ

צאו מבבל. כי אמר לך צאו מבבל:

ברחו. מהרו ללכת מכשדים:

הגידו וכו'. אמרו זאת הבשורה:

הוציאוה. הוציאו קול הבשורה להיות נשמע עד קצה הארץ:

עבדו יעקב. את עבדו יעקב:

פסוק כא

ולא צמאו. לא יצמאו בדרך עם כי יוליך אותם במקומות חרבות ושוממות כי יטיף להם מים מן הצור וימצאו לרווות צמאונם:

ויבקע צור. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כב
אין שלום וכו'. זאת הטובה תהיה לישראל אבל להבבליים הרשעים אין שלום אמר ה' עליהם וכאומר ולזה ישלח כורש את ישראל מהגולה וישמיד את הבבליים כי כן גזירת המקום:

פרק מט

פסוק א
שמעו איים. יושבי איי הים:
מרחוק. היושבים מרחוק:
מבטן קראני. מעת היותי בבטן אמי קרא שמי ישעיה לרמז שאנבא ישועות:
ממעי וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ב
כחרב חדה. להוכיח את הרשעים ולנבאות עליהן פורעניות:
החביאני. לבל יוכלו להרע לי:
לחץ ברור. להוכיח ולנבאות וכו' וכפל הדבר במ"ש:
באשפתו הסתירני. ר"ל היה לי למחסה מן הרשעים ולפי שהמשיל עצמו לחץ אמר לשון הנופל בחצים:

פסוק ג
עבדי אתה. מזומן אתה לשליחותי כעבד לאדון:
ישראל. הרי אתה לפני ככל המון ישראל אשר אתפאר בך כמו בכולם:

פסוק ד
ואני אמרתי. כשהייתי מוכיחם ולא הטו אוזן חשבתי מתחלה אשר יגעתי לריק כי הואיל ולא הועלתי א"כ לא אקבל שכר:
לתוהו וכו'. כפל הדבר במ"ש:
אכן. אבל באמת משפט גמולי הוא עם ה' ושלם ישלם הואיל ועשיתי את שלי:
ופעולתי. שכר פעולתי הוא עם אלהי וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ה
ועתה אמר ה' וכו'. ר"ל ה' אשר מבטן יצר אותי להיות לו לעבד ללכת בשליחותו אמר לי עתה להשיב אליו את יעקב בתשובה ובעבור זה אהיה נכבד בעיני ה' ואף היה חזקי

לבל יוכלו הרשעים להרע לי וכאומר כאשר חשב באחרונה כן אמר לי ה' שאף אם לא אועיל אהיה נכבד בעיניו וכן היה לי למעוז ולחוזק:

פסוק ו

ויאמר. ה' אמר לי מתנה קלה היא בעיני ממה שתהיה לי עבד בדבר זה לבד להקים את שבטי יעקב להיות עומדים באמונתם ולהשיב אלי בתשובה את ישראל המוקפים בהסתת פתויי היצה"ר כעיר נצורה המוקפת בגייסות:

ונתתיך. אלא עוד מתנה גדולה אוסיף לך כי אתן אותך מתנבא ומבשר על הגאולה העתידה להיות אז תשועתי מקצה הארץ עד קצהו כי כולם יהיו נושעים בתשועת ה':

פסוק ז

לבזה נפש. על ישראל:

למתעב גוי. על מי שהוא מתועב לכל גוי:

לעבד מושלים. על מי שהוא עבד ישר ותמים למושלים:

מלכים יראו וקמו. בעת הגאולה כשיראו מלכי כשדים יקומו וכאשר יראוהו השרים:

למען ה'. ר"ל לא למענכם יעשו הכבוד הזה כי אם למען ה' אשר נאמן בהבטחתו שהבטיח להיות עמכם וכמ"ש יחזיקו עשרה אנשים וכו' לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכריה ח':כ"ג):

קדש. למען קדש ישראל אשר בחר בך וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ח

בעת רצון. בעת שתעשה רצוני אענה לך בזעקתך בעבור הצרה הבאה:

וביום ישועה. וביום שאתה צריך ישועה שאתה בצרה אעזור לך וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ט

לאמר וכו'. מוסב על ואצרך שבמקרא שלפניו לומר אצרך מן הכליה עד יבוא העת לאמר להאסורים בגולה צאו משם:

לאשר בחושך. למי שהסתיר עצמו בחושך מפחד האויב

הגלו היו מגולים ונראים לאור היום:

על דרכים ירעו. עם כי אין המרעה מצוים בדרכים ובגובה ההרים ורצה לומר עם כי ישובו דרך המדבר לא יחסרו דבר:

פסוק י

לא ירעבו. בזה יפרש המקרא שלפניו:

ולא יכם. לא יכאיבם חמימות האויר וחום השמש:

כי מרחמם. ה' המרחם עליהם מעולם הוא ינהגם וינהלם במקום מבועי מים וירוו צמאונם:

פסוק יא

לדרך. ר"ל לדרך כבושה:

ומסילותי. המסילות שאוליך אותה בהם ירימו מקומות העמוקים שבהם למען יהיה שוה וישר ונוח ללכת בהם:

פסוק יב

הנה אלה. מקצת הבאים לא"י יבואו ממקום רחוק והיא פאת המזרח ולפי שא"י משוכה מקו השוה ולמערב לזה קרא פאת המזרח רחוק:

ומים. מפאת המערב:

מארץ סינים. הוא פאת הדרום כן ת"י:

פסוק יג

רנו שמים וכו'. הוא ענין מליצה ור"ל הרבה שמחה יהיה בעולם:

פסוק יד

ותאמר ציון. הנה ציון תחשוב לומר ה' עזב אותי ושכח בי:

פסוק טו

התשכח. כאומר הנה לא כן הוא כי האם תשכח אשה עולה וכי תקשה לבה מלרחם בן בטנה:

גם אלה תשכחנה. אף אם יתכן בשום פעם שתשכחנה גם אלה אולם אנכי לא אשכחך:

פסוק טז

חקתיך. זכור אתם לפני כאלו חקקתיך על כפי:

נגדי תמיד. לזכור בהם לכוננם:

פסוק יז

מהרו בניך. יותר מהרה שכחו בני ציון את ארצם משאשכח אני:

מהרסיך. המהרסים והמחריבים אותך יצאו ממך ר"ל הרשעים שבקרבך הם סבבו ההריסה והחורבן ולא מאתי יצאה הרעה:

פסוק יח

שאי סביב עיניך. כאלו לציון יאמר ראי איך כל בניך נקבצו באו אליך:

כעדי תלבשי. תתפאר בהם כמלבוש של קשוט:

ותקשרים. תקשור אותם בצוארך לנוי כקשורי כלה והם חוטי המשי שקושרת בהם שערה:

פסוק יט

כי חרבותיך וכו'. ר"ל כי דאגת חרבותיך ושוממותיך וכו' לא תדאגי עוד כי עתה יהיו כולם מיושבות עד שתהיה צרה ודחוקה מרוב יושביה:

ורחקו מבלעיך. המשחיתים אותך יהיו מרחוקים בקצה הארץ ולא יבואו בגבולך:

פסוק כ

יאמרו באזניך. ר"ל באזניך תשמע אשר יאמרו הבנים אשר היית שכולה מהם:

צר לי המקום. מרוב מרבית העם:

גשה לי. האחד יאמר לחבירו גשה הלאה בעבורי שאוכל לשבת גם אני:

פסוק כא

מי ילד וכו'. ר"ל מהיכן באו עם רב כזה:

ואני שכולה. הלא זה ימים רבים הייתי שכולה מהם ויחידית:

גולה וסורה. הלא בני גלו וסרו ממני:

אלה איפה הם. אלה הבאים מאיזה מקום באו:

פסוק כב

אשא אל גוים ידי. לרמז להם להביא את ישראל ר"ל אעיר לבם על זאת:

ארים נסי. ארומם נס וגם הוא ענין רמז וכפל הדבר במ"ש:

בחוצן. ר"ל ביאום בכבוד רב:

פסוק כג

וידעת. אז תדע שאני ה' והיכולת בידי:

אשר לא יבושו קוי. כי המקוה לדבר ואינו בא תחשב לו לבושה:

פסוק כד

היוקח. רצה לומר כסבורים אתם לומר וכי אפשר לקחת מיד עשו הגבור את המלקוח ששלל:

ואם שבי. וכי אפשר להמלט מידו את השבי ששבה את יעקב הצדיק:

פסוק כה

כי כה וכו'. ר"ל אבל לא כן הוא כי כה אמר ה' שגם זה אפשר לקחת השבי מיד עשו הגבור ולהמליט המלקוח מיד העריץ:

ואת יריבך. עם המריבים בך אריב אני:

פסוק כו

והאכלתי. להחיות הראויות לאכול בשר אאכיל את המקנתרים אותך באונאת דברים:
את בשרם. לתוספת ביאור אמר שיאכיל את בשרם:
וכעסיס דמם ישכרון. העופות הראויות לשתות דם ישכרו מדמם כדרך השותה עסיס והוא ענין מליצה:
וידעו וכו'. אז יבינו הכל אשר ה' עושה כל אלה ולא בא במקרה:
וגואלך וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פרק נ

פסוק א

אי זה ספר וכו'. כאומר אם אמנם נתתי לה גט כריתות כמ"ש ואתן את ספר כריתותיה וכו' (ירמיהו ג':ח') אבל איזה זה הספר אשר שלחתיה בה ר"ל נראה בה מפני מה שלחתיה הלא היתה בעבור הפשע כמ"ש שם וא"כ כשתשובו נעקר הכריתות:
או מי מנושי. מי הלוה לי דבר מה עד שמכרתי אתכם לו בפרעון החוב:
הן בעונותיכם נמכרתם. וא"כ כשתעשו תשובה תהיו נפדין:
ובפשעיכם. בעבור הפשעים נשלחה הכנסים שלכם וא"כ בתשובה יהיה נעקר השילוחין:

פסוק ב

מדוע באתי. אני באתי להתקרב אליכם ואין איש פונה אלי:
קראתי. שתבואו אלי ואין מי משיב לי:
הקצור. ר"ל וכי אין בי תועלת וכי קצרה ידי מלפדות אתכם:
בגערתי. כשאני גוער בים נעשה חורב ויבש והנהרות נעשות יבשות כמקום מדבר ר"ל אחריב העכו"ם הנמשלים למים רבים:
תבאש דגתם. קבוצת הדגים תבאש מחסרון המים כי תמות בצמא ותבאש ורצה לומר אנשי העכו"ם יאבדו ולפי שהמשילם לנהרות אמר לשון הנופל ביובש הנהרות:

פסוק ג

אלביש שמים. ושק וכו' כפל הדבר במ"ש:

פסוק ד

ה'. ישעיה הוא אומר ה' שלחני לנבאות ונתן לי לשון צח הראוי ללמד:
לדעת לעות. להשיג ללמד לפי העת והזמן את התאב לשמוע דבר ה' כאדם העיף התאב למים:

יעיר בבוקר. בכל בוקר היה מעורר אותי ללכת לנבאות:
יעיר לי אוזן. היה מעורר אזני לשמוע הנבואה כדרך הרב המעורר אזני התלמידים לשמוע אמריו:

פסוק ה

פתח לי אוזן. לשמוע דבריו שאמר את מי אשלח (לעיל ו):
לא מריתי. לא סרבתי מללכת:
אחור וכו'. לא חזרתי לאחור למען בדבר והוא כפול במ"ש:

פסוק ו

גוי נתתי למכים. מסרתי גופי למכים רצה לומר לא מנעתי ללכת מחשש פן יכוני
ולחיי למורטים מסרתי לחיי למורטים שערותם:
פני לא הסתרתי. ר"ל לא מנעתי ללכת מחשש פן יכלימוני וירוקו בפני:

פסוק ז

יעזר לי. רצה לומר קרוב היה הדבר שיכלימו אותי אבל ה' עזר לי לכן לא נכלמתי:
על כן שמתי פני. ר"ל על כי ראיתי שה' עוזר לי לזה שמתי פני כחלמיש לדבר קשות ואדע שלא אבוא לידי בושה:

פסוק ח

קרוב מצדיקי. ה' המצדיק אותי בדין הוא קרוב אלי לכן מי הרוצה לריב עמדי נעמדה יחד אני והוא כאומר הנה בודאי לא יוכל לי:
מי בעל משפטי. מי הרוצה לבוא עמי במשפט יגש אלי והוא כפול במ"ש:

פסוק ט

הן אד' וכו'. באמת ה' יעזר לי ומי הוא א"כ אשר יוכל להרשיע ולחייב אותי
הן כולם באמת כל העומדים עלי ירקבו כבגד הנרקב:
עש יאכלם. לפי שהמשילם לבגד אמר לשון הנופל בבגד:

פסוק י

ירא ה'. אשר הוא ירא מה' ושומע בקול עבדו הנביא:
אשר הלך חשכים. אפי' הלך בחשכת הצרות ועדיין לא מצא הארה ותשועה:
יבטח בשם ה'. שתבא לו התשועה
וישען כפל הדבר במ"ש:

פסוק יא

הן כלכם. אבל באמת כמעט כלכם (מעבירים)[מבעירים] את חמת ה':

מאזרי זיקות. מאזרים את המקום בניצוצי אש והיא היא וכפל הענין במ״ש:
לכו באור אשכם. ר״ל לפי המעשה כן יהיה הגמול:
ובזיקות בערתם. כפל הדבר במ״ש:
מידי וגו׳. לא במקרה היתה כי אם מידי באה בגזרה למען תמותו בעצבון כי לא תסור העצבון עד כי תמותו:

פרק נא

פסוק א

רודפי צדק. המחזרים לעשות צדק:
אל צור. אל הסלע אשר נחצבתם ממנו:
ואל מקבת. אל נקב הבור אשר יצאתם מנקרה:

פסוק ב

הביטו אל אברהם. בזה יפרש המקרא שלפניו ור״ל אברהם הוא הצור אשר נחצבתם ממנו והביטו בו לראות מה נעשה עמו:
ואל שרה. ר״ל שרה היא נקב הבור וגו׳ כי היא ילדה אתכם:
כי אחד קראתיו. עם כי היה יחידי בארץ כנען ולא היה מי שם ממשפחתו להחזיק בידו עכ״ז אני קראתיו וגדלתיו וברכתי אותו וארבה את זרעו וכאומר כמו שעשיתי עם אברהם אעשה עמכם עם שאתם יחידים בין העכו״ם ואין מי יחזיק בידכם:

פסוק ג

כי נחם. המקום ינחם את ציון כי תשוב ותכונן כמאז ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות כי הדבר ברור כאלו כבר נעשתה:
כל חרבותיה. כל המקומות החרבות:
תודה. קול הודאה על הניסים ועל הנפלאות:

פסוק ד

ולאומי וגו׳. כפל הדבר במ״ש:
כי תורה. אשר מאתי תצא תורה וכמ״ש כי מציון תצא תורה (לעיל ב) כי מלך המשיח יורה את בני אדם ללכת בדרכי ה׳:
ומשפטי לאור עמים. ומשפט משיחי יצא להאיר עיני העמים בדברי ריבותם כמ״ש ושפט בין הגוים וגו׳:

ארגיע. בזה אמציא מרגוע והשקט לכל אומה ואומה כי לא תוסיף להלחם זו בזו כמ״ש לא ישא גוי אל גוי וגו׳:

פסוק ה

קרוב צדקי. הצדק שיבא להם קרוב הוא לבא וכאילו כבר יצא ישעי׳:

ישפוטו. במשפט הראוי להם:

איים יקוו. יושבי האיים יקוו אלי לשום בטחונם בי:

ואל זרועי. כפל הדבר במ״ש:

פסוק ו

שאו לשמים עיניכם. הסתכלו כלפי השמים וראו שרי של צבאות הכשדים כמה הם חזקים ורב ממשלתם והביטו אל שלטוני הכשדים אשר מתחת כמה הם מושפעים בטובה הרבה על ידי שריהם של מעלה:

כי שמים. רצה לומר עכ״ז יושחתו שרי מעלה כעשן הכלה והולך לו:

ויושביה. שאר העם:

וישועתי. לישראל לעולם תהיה ולא תושחת

וצדקתי הצדקה שאעשה לישראל לא תשבר ותתקיים לעולם:

פסוק ז

יודעי צדק. הנותנים לב לדעת צדקה:

חרפת אנוש. מחרפת האומות שמחרפים על איחור הגאולה:

ומגדפותם. כפל הדבר במ״ש:

פסוק ח

כי כבגד. העש יאכל את העכו״ם כאשר יאכל את הבגד רצה לומר העכו״ם יכלו כבגד הנאכל מהעש ולפי שהמשילם לבגד אמר יאכלם עש כמו לשון הנופל בבגד:

וכצמר וכו׳. כפל הדבר במ״ש:

וצדקתי. הצדקה שאעשה לישראל תתקיים לעולם:

וישועתי. כפל הדבר במ״ש:

פסוק ט

עורי עורי. הנביא התפלל ואמר עורי וכו׳ וחוזר ומפרש זרוע ה׳ עורי כבימי קדם וכו׳ ר״ל הראה כח זרועך כמו בימי קדם ומימות עולם:

המחצבת רהב. אשר חצבת את מצרים כחוצב באבנים ר״ל שהכה בם מכה רבה:

מחוללת תנין. אשר הרעידה את פרעה:

פסוק י
המחרבת ים. אשר עשה את הים לחרבה:
מי תהום רבה. המחרבת מי תהום רבה וגדולה וכפל הדבר במ"ש:
השמה. אשר שמה עומק הים להיות בה דרך שיעברו בו ישראל אשר גאלת ממצרים:

פסוק יא
ופדויי וכו'. זהו גמר תפלתו שאמר הן ידעתי אשר ישראל שיפדה ה' מן הבבליים ישובון לארצם ויבואו לציון ברנה ועל ראשם תהיה השמחה עד עולם כי לא יגלו עוד:
ישיגון. כאלו הששון והשמחה רודפת אחריהם וישיגון אותם:
נסו. ינוסו ויברחו מהם:

פסוק יב
אנכי אנכי. כאלו המקום משיב לומר אנכי הוא המנחם אתכם והם א"כ תנחומין שיש בהם ממש:
מי את. ר"ל בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות:
חציר ינתן. אשר הוא נתון בעולם כחציר הזה אשר ימול ויבש והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יג
ותשכח ה' עושך. שכחת השענת ה' המגדל והמרומם אותך והכל שלו כי הוא נוטה שמים וגו':
ותפחד. בכל עת תפחד מפני חמת האויב המציק כאשר הכין מחשבות להשחית:
ואיה חמת המציק רצה לומר הלא מחר בא ואיננו כי ימות לשחת ואם כן למה שכחת השענת המקום ותפחד ממנו:

פסוק יד
מהר צועה להפתח. הנוע וטלטול הגולה ימהר להפתח וילך לו ואמר בלשון שאלה מן החבוש במאסר ורצה לומר לא יהיה עוד מטולטל בגולה:
ולא ימות לשחת. אף עודו בגולה לא ימות להיות נשחת מכל וכל ואף לא יחסר לו די לחמו וספוקו:

פסוק טו
ואנכי וגו'. ר"ל ולמה לא תשען עלי הלא אנכי ה' אלהיך והכל בידי פעם בוקע מי הים לבל ילך במהלכו ופעם יצוה שירומו הגלים ויהמו בקול גדול:
ה' צבאות שמו. לפי שהוא מושל בצבאות מעלה ומטה:

פסוק טז
ואשים דברי בפיך. דברי התורה שמתי בפיך לדבר בם:
ובצל ידי כסיתיך. מעולם הגנתי עליך מן האויב בזכות התורה:
לנטוע שמים. שיהיו נטועים על אדמתם עם ישראל אשר עליהם נאמר ככוכבי השמים כמו שכתוב הבט נא השמימה וספור הכוכבים וכו' כה יהיה זרעך (בראשית ט"ו:ה'):
וליסוד ארץ. שיהיו מיוסדים אלו הנמשלים גם לעפר הארץ כמ"ש ושמתי את זרעך כעפר הארץ (שם יג):
ולאמר לציון. כל העכו"ם יאמרו על בני ציון שהמה עמי כי יהיה נראה בהם שפע טובה מרובה:

פסוק יז
התעוררי. זהו מאמר הנביא בבשורה הקיצי מתרדמת הצער וקומי:
אשר שתית. אשר עד הנה שתית כוס החמה הבא מה' ונתמרק א"כ העון:
את קובעת. השמרים הקבועים בתחתית כוס התרעלה כבר שתית ומצית את הכל ולא נשאר מאומה ר"ל כל הרעות הכתובות כבר באו עליך ולא תוסיף לבוא עוד:

פסוק יח
אין מנהל לה. עודה בגולה לא היה בה מנהיג מי מאנשיה:
ואין מחזיק. לא היה מי להחזיק בידה שלא תפול לארץ כי מכולם אפס הכח והממשלה:

פסוק יט
שתים. צרה כפולה קרה לך ומי הוא אשר ינודד בראש עליך לנחמך כי כולם קמו עליך:
והשוד והשבר. עכשיו יפרש מה הם השתים ואמר שהם השוד והשבר:
והרעב והחרב. הוא פי' על השוד והשבר כי השבר הוא הרעב וכן נאמר בשברי לכם מטה לחם (ויקרא כ"ו:כ"ו) והשוד הוא שדידת גייסות הבאים בחרב במלחמה:
מי אנחמך. תחסר הבי"ת והוא כמו במי אנחמך ר"ל את מי אביא לראיה ולדוגמא לומר שגם לו קרה כמקרך שיהיה לך לתנחומין כי כן דרך בני אדם להתנחם בזה וכאומר הנה באמת לא קרה למי כמקרך:

פסוק כ
בניך עלפו. מחסרון לחם ומים:
שכבו וגו'. מתי רעב וחרב שכבו בחוצות ואין קובר להם:
כתוא מכמר. ר"ל נשאר שוכב במקום שהומת כשור הבר הנלכד ברשת שהוא שם במקום שנלכד וא"א לו לזוז ממקומו:

פסוק כא
לכן. הואיל וקבלת גמול עונך שמעי עתה זאת וכו':
ושכורת. מבולבלת כשכור לא משתיית יין כ"א מצרה ויגון:

פסוק כב
ואלהיך יריב עמו. אשר יריב ריב עמו לקחת נקמתם מיד המריעים להם:
הנה לקחתי מידך וגו'. רצה לומר עוד לא יהיו הצרות פקודות אצלך:
את קובעת. השמרים הקבועים בתחתית הכוס והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק כג
ושמתיה ביד מוגיך. את הכוס התרעלה ההיא אשים ביד הכשדים הממסים אותך במכאוב וצרות הם ישתו הכוס ההוא רצה לומר הם יקבלו הפורעניות:
שחי ונעבורה. כפוף עצמך להשתטח בארץ ונעבור עליך:
ותשימי. עשית גופך כארץ להיות מדרס להם כי סבלת עולם:
וכחוץ לעוברים. ושמת גופך כחוצות העיר להיות מדרך הרגל לעוברים ושבים והוא כפל ענין במ"ש:

פרק נב

פסוק א
עורי וגו'. את ציון הקיצי מעתה מתרדמת הצער ולבשי העוז שהיה לך מאז:
לבשי וכו'. את ירושלים עיר הקדש לבשי בגדי תפארתך והיה שמחה:
יבוא בך עוד. לבוא עוד בקרבך למשול בך:

פסוק ב
התנערי מעפר. התרוקני מעפר הארץ אשר ישבת בם בעבור האבל והצער:
קומי שבי ירושלים. את ירושלים קומי מהארץ ושבי על הכסא:
התפתחי וכו'. את בת ציון השבויה בבבל התרי מעל צוארך קשורי רצועות העול:

פסוק ג
חנם נמכרתם. מה שנמסרתם ביד הכשדים הנה לא לקחתי מהם מחיר לשאפדה אתכם בכסף ולכן תגאלו ולא בכסף:

פסוק ד
מצרים וכו'. רצה לומר מה ששעבדו למצרים עם כי היה זמן רב הנה לא על חנם היתה כי מתחלה ירדו לגור בארצם בימי הרעב וכלכלו אותה:

ואשור. יאמר על סנחריב ונ"נ כי גם הוא מלך באשור:
באפס עשקו. רצה לומר עם כי היה בלא דבר הנה לא נשתעבדו בידו זמן רב אלא כעושק את מי ומניחו והולך לו:

פסוק ה

ועתה מה לי פה. מה לי להשהות את בני פה זה זמן רב הלא מתחילה נלקח עמי להם על חנם כי מעולם לא גמלו להם טובה:
מושליו יהיללו. המושלים בו יתפארו בהצלחתם ויאמרו ידיהם רמה:
ותמיד כל היום. הוא כפול לתוספת ביאור:
שמי מנואץ. שמי מחולל ומבוזה בעיניהם:

פסוק ו

לכן ידע עמי שמי. כשיגאלו יכירו שמי לדעת כי נאה לי שמי המורה שאני אדון ושליט:
לכן ביום ההוא. ר"ל לכן ידע ביום ההוא כי אני הוא המדבר והמבטיח להביא הגאולה והנני קיימתי הבטחתי:

פסוק ז

מה נאוו. מה מאד נאים רגלי המבשר העולה על ההרים להשמיע הקול למרחוק ומשמיע וכו' וכפל הדבר פעמים ושלש במ"ש לפי מרבית השלום והישועה:
אומר לציון. המבשר יאמר לציון הנה מלך אלהיך ר"ל הראה מלכותו וממשלתו לכל העולם:

פסוק ח

קול צופיך. קול של הצופים העומדים על המגדלים לראות ולבשר מי בא לעיר וחוזר ומפרש מה יהיה הקול ואמר כולם יחדיו ישאו קול וירננו בשמחה:
כי עין בעין. ר"ל ראיה וודאית ונאמנה וכן אשר עין בעין נראה אתה ה' (במדבר י"ד:י"ד)
בשוב כאשר שב ה' אל ציון להשרות שם שכינתו כמאז:

פסוק ט

פצחו וכו'. הבתים החרבות אשר בירושלים פתחו פה להרים קול שמחה ורננו יחדיו והוא ענין מליצה:
כי נחם ה'. את עמו במה שהביא להם הטובה:
גאל ירושלים. מיד העכו"ם המושלים בה:

פסוק י

חשף ה'. גלה זרועו להכות בהם ואחז במשל מגבור המגלה זרועו להלחם מול האויב:

כל אפסי ארץ. כל היושבים בקצות הארץ:

פסוק יא

סורו סורו. הכפל לומר במהירות רב סורו מארץ כשדים וצאו משם:
צאו מתוכה. מתוך כל עיר שאתם בה:
הברו נושאי כלי ה'. הנקו מכל טומאה אתם הנושאים כלי ה' רצה לומר כלי זיין שלכם יהיו כלי ה' שהם התורה והמצות לא חרב ולא חנית:

פסוק יב

כי לא בחפזון. אלא לא תצאו בחפזון ובהלה ר"ל עם כי אמרתי שתסורו משם במהירות מ"מ לא תצאו בבהלה כאדם המפחד ולא תלכון במנוסה ורדיפה כאדם הבורח:
כי הולך וכו'. כי ה' הוא ההולך לפניכם והוא המאסף ללכת אחריכם וא"כ תהיו בטוחים ביותר:

פסוק יג

הנה ישכיל עבדי. אז יצלח עבדי ישראל וקראם כולם בל' יחיד כדרך המקרא במקומות רבות:
ירום וכו'. יהיה רם ונשא וכו' וכפל הדבר במ"ש לפי מרבית הגדולה והממשלה:

פסוק יד

כאשר שממו. כפי שיעור מרבית התמהון אשר תמהו רבים על שפלותם באמרם הן אמת נשחת מראהו ממראה איש ותארו משונה מתואר בן אדם ר"ל אין בו לא ממשלה ולא גבורה ולא אמצות הלב:

פסוק טו

כן יזה גוים רבים. כמרבית השיעור הזה בעצמו ימשול ויגבר ידו ויאמץ לבבו להזות ולטפטף דמי עמים רבים עכו"ם:
עליו יקפצו מלכים פיהם. על הדבר הזה יסגרו מלכי העכו"ם את פיהם לבלי דבר מאומה מרוב התמהון:
כי אשר לא סופר להם ראו. ר"ל בעיניהם ראו הגדולה והממשלה עוד יותר ממה שסופר להם כי הוסיף על השמועה
ואשר לא שמעו כפל הדבר במ"ש:
התבוננו. הסתכלו בהבנת אמתת הדבר כפי מה שהיא:

פרק נג

פסוק א

מי האמין לשמועתנו. אז יאמרו בגוים עד הנה לא ראינו הדבר בעינינו מי מכולנו האמין אל השמועה אשר שמענו ממרבית הגדולה והממשלה הבאה לישראל:

וזרוע ה'. חוזק כח זרוע ה' בעבור מי נגלתה מימות עולם לשנאמין שגלה זרוע עוזו בעבור ישראל:

פסוק ב

ויעל כיונק לפניו. לפני בא לו הגדולה ההוא עלה כענף היוצא מן האילן שאין לו יניקה מן הקרקע אלא מן האילן רצה לומר לא היה לו השפעה אחרת:

כשורש מארץ ציה. ר"ל מעט ההשפעה שהיה לו מעצמו כלה ואבד במעט זמן כשורש היוצא מארץ ציה ושממה מבלי לחלוחית מים שחיש מהר ימולל ויבש:

לא תואר לו ולא הדר. ר"ל ההשפעה לא היתה שלימה ומהודרת כשורש היוצא מארץ ציה שאין לו לא תואר ולא הדר:

ונראהו ולא מראה. וכאשר הסתכלנו בו לא מצאנו בו מראה מפואר שנחמדהו על ידו ר"ל לא מצאנו בו לא גבורה ולא אמצות הלב לחמדו בעבורה ולזה היינו מתעבים אותו:

פסוק ג

נבזה וחדל אישים. על כי היה נבזה בעיני כל והיה חדל מאנשים כי לא היה מי מהעכו"ם מתחבר עמו לגודל שפלותו והיה בעל מכאובות וידוע ומוחזק לכל כבעל חליים ולא היינו יכולים לראות בפניו כאלו הסתיר פניו ממנו לבל ראותו ר"ל שהיה בכל עת ממונה בגלות וביסורין ובשפלות עד שהיינו ממאסים להסתכל בפניו:

נבזה ולא חשבנוהו. ר"ל לכן היה נבזה בעינינו ולא היינו מחשיבים אותו כי אמרנו יד ה' עשתה זאת כי מאס בו:

פסוק ד

אכן חליינו הוא נשא. אבל באמת לא מאס בו ה' כי כל חלי וכל מכאוב אשר סבל הכל בא מפאת עצמינו מה שהיינו מחליאים ומכאיבים אותו ברוע בחירתנו:

ואנחנו חשבנוהו. אבל אנחנו טעינו וחשבנו אותו לנגוע ומוכה מאלהים כי מאס בו ועל ידו הוא מעונה ביסורים:

פסוק ה

והוא מחולל מפשעינו. האמת שהוא מה' אבל לא באה בעבור מאסו בו ברוע מעלליו אך בעבור פשעינו נתמלא חלחלה להיות פשעי כל העכו"ם מתכפרים בהיסורין הבאים עליו:

מדוכא מעונותינו. כפל הדבר במ"ש:

מוסר שלומנו עליו. היסורין הראויים לבוא עלינו למרק העון להתמיד שלומנו הנה באו עליו:

ובחבורתו. עם החבורה שבא עליו נרפא לנו נגעי העון כי בזה נתכפרו והלכו להם והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ו

כולנו כצאן תעינו. ר"ל כי כן היה בידינו עון רב כי כולנו תעינו מדרך האמת והישר כדרך הצאן כשאחת מהן תועה מהדרך כולן נמשכות אחריה ותועות עמה ור"ל ולפי שאבותינו תעו מדרך האמת לזה נמשכנו גם אנחנו אחריהם:

איש לדרכו פנינו. ר"ל והלואי היינו כהצאן הזה שרחילא בתר רחילא אזלא בדרך המוטעה אבל אנחנו לא כן היינו אלא כל אחד פנה לדרכו לא ראי זה כראי זה וכולם מקולקלים וא"כ יש בידינו עון רב:

וה' הפגיע בו. המקום הפגיע בו עם העון של כולנו ר"ל העון שלנו הוא המכה בו ומייסרו בגזירת המקום:

פסוק ז

נגש והוא נענה. בעבור זה היה נלחץ לקחת עשרו או היה הוא נענה בעינויי הגוף אם דל הוא ואין ידו משגת:

ולא יפתח פיו. להתלונן ולהתרעם על הדבר כי פחד פן יוסיפו סרה:

כשה לטבח יובל. והיה כשה המובא אל הטבח וכרחל העומדת לפני הגוזז צמרה שהרחל היא נאלמה ולא תצעק בקולה והשה לא יפתח פיו וכן לא התלונן המעונה הנמשל לשה המובל לטבח ולא התרעם המנוגש הנמשל לרחל הגזוזה:

פסוק ח

מעוצר וממשפט לוקח. ממקום המאסר שהיה שם עצור וכלוא וממקום המשפט שהיה נדון שם הנה נלקח לנגשו או לענותו ולא פטרוהו בלא כלום:

ואת דורו מי ישוחח. מי יוכל לספר כל התלאות אשר עברו עליו בכל ימי דורו:

כי נגזר מארץ חיים. כי סוף הדבר היה אשר נכרת מארץ חיים כי התלאות היו סיבה לקרב מיתתו:
מפשע עמי נגע למו. כן יאמר כל אחד הנה לא באה עליהם הנגע בעוונם כי באה מפשע עמי או עמי פשעו בהם לענותם ברוע בחירתם או הם היו מנוגעים לכפר פשעי עמי:

פסוק ט

ויתן את רשעים קברו. מסר עצמו להקבר עם הרשעים ודומה להם בענין רע ובבזיון ר"ל לא רצה לעבור על דת להנצל מזה:
ואת עשיר במותיו. מוסב על מלת ויתן לומר שמסר עצמו להסכים עם דעת העשיר המושל בכל מיני מיתות שגזר עליו למען יעמוד באמונתו:
על לא חמס עשה. ר"ל ובחנם גזר עליו המיתה לא על החמס שעשה ולא על המרמה שבפיו כי לא עשה החמס ולא דבר מרמה ובעלילה בא:

פסוק י

וה' חפץ דכאו החלי. זהו מאמר הנביא כמשיב על דברי העכו"ם שיהיו כמסתפקים אם הצרות הבאות על ישראל היו מרוע בחירתם ולא בגזרת המקום או באו מיד ה' לכפר על עון העכו"ם ואמר להם לא כן הוא אבל ה' חפץ לדכאו וגזרת המקום נעשתה והוא החלי אותו:
אם תשים אשם נפשו. ר"ל אולם לא באו לכפר עון העכו"ם כי אם לנסותו להטיבו באחריתו וכאלו אמר אראה אם נפשו תשים את עצמה אשם לומר שבדין בא מה שבא כי חטא ואשם לא יהרהר אחרי אז יהיה גמולו שכל ימי חייו יראה זרעו בעיניו ויאריך ימים ועכ"ז לא ימות מי בחייו:
וחפץ ה' בידו יצלח. והנה הצליח חפץ ה' כי עמד בנסיון ולא הרהר אחר מדת הדין:

פסוק יא

מעמל נפשו יראה ישבע. כי מעמל נפשו אשר ראה היה שבע ונהנה ממנה:
בדעתו יצדיק צדיק. כי בדעתו יחשוב להצדיק את ה' הצדיק לומר שבא למרק אשם העון למען לא יקופח שכר מעשה הטוב:
עבדי לרבים. רצה לומר לא היה עבד של העכו"ם הרבים לשמוע בקולם בדבר האמונה כי היה עבדי אל מול העכו"ם הרבים ולא שמע אליהם ויט שכמו לסבול מה שעוו בו לייסרו ולהכאיבו בעבור זה:

פסוק יב

לכן. הואיל ועמד בנסיון אתן לו חלק בנחלת העמים הרבים:

ואת עצומים. את העכו"ם החזקים יחלק לעצמו להיות לו לשלל:
תחת וכו'. בגמול אשר שפך נפשו והפקירה למיתה:
ואת פושעים נמנה. בפי העכו"ם היה מנוי בכלל הפושעים והכופרים וכדי בזיון וקצף:
והוא חטא רבים נשא. והוא נטה שכמו לסבול מה שחטאו בו עמים רבים לייסרו ולהכאיבו:
ולפושעים יפגיע. אל הכשדים הפושעים בו היה מפגיע ומתחנן ועיניו תלויות אליהם כעיני עבדים אל יד אדוניהם ולכן שורת הדין שבמקום מרבית ההכנעה ימשול בהם בעת הגאולה:

פרק נד

פסוק א

רני עקרה. את ירושלים אשר היית כעקרה שלא ילדה על כי אנשים כלו ממנה ואינם הנה עתה בזמן הגאולה רני ושמחי:
פצחי. פתחי פה להרים קול רנה והשמיעי קול גדול את ירושלים אשר היית כאשה אשר לא חלה ללדת וכפל הדבר במ"ש:
כי רבים. כי עתה יתרבו בני ירושלים שהיתה שוממה מבני אדם שהיתה מיושבת ברבת עם:

פסוק ב

הרחיבי. להחזיק את כל בניך המרובים:
יטו. יהיו נוטים לאורך ולרוחב ואל תחשוכי מלהטותם:
האריכי מיתריך. החבלים התלוים בשפולי האוהל לקשרם ביתידות האריכי אותם שיהא נוח לקשרם היטב:
ויתדותיך. היתדות התקועות בארץ חזקי למען לא יזוזו ממקומם והוא ענין מליצה לומר שתתרחב ירושלים מכמות שהיתה ועד עולם תעמוד ולא תחרב עוד:

פסוק ג

כי ימין ושמאול תפרוצי. תתחזק על הכשדים היושבים מימינך ומשמאלך:
וערים נשמות. הערים השוממות יתיישבו בבני אדם כי יפרו וירבו:

פסוק ד

אל תיראי. אל תפחדי שיהיה צאתך מגלות זה כצאתך משאר הגליות שמצאוך בארצך צרות רבות ורעות כי לא תבושי עוד לעולם להיות משועבדת ונכנעת אל האומות:

ואל תכלמי. להרים ראש ולהראות גדולה בחושבך פן תגלה שוב:
כי לא תחפירי. כי היה מובטחת שלא תחפירי עוד ללכת גולה:
כי בושת עלומיך תשכחי. כי הבושת שהיה לך בימי נעוריך כאשר היית גולה ומטולטלת הבושה הזאת תשכחי כי לא יקרה לך עוד כזאת להזכר על ידה הראשונות:
וחרפת אלמנותיך. החרפה שהיה לך מאז שהיית מבלי מלך כאלמנה מבלי בעל החרפה ההיא לא תזכרי עוד כי לא תהיה עוד מבלי מלך להזכיר על ידו את הראשונות:

פסוק ה

כי בועליך. כי אדונך המגדל והמרומם אותך הנה שמו ה' צבאות על כי הוא מושל בצבאות מעלה ומטה ואם כן מי יעמוד כנגדו לבטל מעשיו:
וגאלך. הלא גאלך קדוש ישראל אשר יקרא אלהי כל הארץ וידו בכל משלה וכפל הדבר במלות שונות:

פסוק ו

כי כאשה עזובה וכו'. רצה לומר ה' קראך לשוב אליו כדרך האשה העזובה מבעלה והיא עצובת רוח שבעלה קורא אותה לשוב אליו:
אשת נעורים. כמו אשת נעורים אם תמאס בעיני בעלה הנה לא תתמיד המיאוס כי ישוב ירחם כן אמר אלהיך לרחם עליך:

פסוק ז

ברגע קטן עזבתיך. העזבון שעזבתיך לא היה רק רגע קטן מול הקבוץ שאקבצך כי ברחמים גדולים תהיה ותתמיד לאורך ימים:

פסוק ח

בשצף קצף. במעט קצף הסתרתי פני ממך רק רגע ר"ל אל מול החסד תחשב רק לרגע כי בחסד עולם ארחמך:

פסוק ט

כי מי נח וכו'. הקצף כך הוא לי כמו מי המבול שהיה בימי נח אשר נשבעתי שלא יהיה עוד מי המבול כן נשבעתי וכו':

פסוק י

כי ההרים ימושו. לפעמים יקרה אשר ההרים עם רוב חזקם יסורו ויעתקו ממקומם על ידי רעש וכן הגבעות יונטו לנפול בארץ:
וחסדי. אבל חסדי הוא דבר המתקיים ולא יסור מאתך והבטחת ברית שלומי וכו' וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יא
עניה סוערה. על ירושלים יאמר שהיא כעניה מרעדת כמרוח סערה ואין מי לנחמה:
מרביץ בפוך אבניך. אבני הרצפה ארביץ ואשכוב בפוך כי ישפך מתחת רצפת האבנים במקום החול כי כן הדרך לשפוך חול תחת אבני הרצפה להשכיב בהם האבנים ויסדתיך. אשים היסודות באבני ספיר:

פסוק יב
ושמתי כדכד שמשתיך. מחיצות החלונות שהשמש זורחת דרך בם אשימם מאבן כדכד הבהיר ביותר:
ושעריך. מזוזת השערים יהפכו להיות אבני אקדח המאירים ביותר:
וכל גבולך. אבני רצפת כל גבוליך יהפכו להיות אבני חפץ ר"ל אבני יקר שהאדם חפץ ורוצה בהם ולא כשאר אבנים המושלכים בחוצות:

פסוק יג
למודי ה'. ר"ל ישכילו בחכמה כאלו יהיו תלמידי המקום ב"ה:
ורב שלום בניך. השלום של בניך יהיה הרבה מאד:

פסוק יד
בצדקה. בעבור הצדקה שתעשי תהיה נכונה בכל טובה:
רחקי מעושק. תהיה מרוחקת מן העושקים אשר לא תיראי מהם כלל וכלל:
וממחתה. ותהיה מרוחקת ממחתה כי לא תוכל להתקרב אליך ותהיה א"כ מרוחקת ממנה:

פסוק טו
הן גור יגור. באמת יחת ויפחד מי שהוא נעדר ונפרד ומרוחק ממני:
מי גר אתך. מי שהיה לו תגר ומריבה עמך הוא יפול אליך לשכון עמך להיות סר למשמעתך:

פסוק טז
נופח באש פחם. מנשב באש הנאחז בגחלים כבויים להבעירם יפה:
ומוציא כלי למעשהו. ע"י הפחמים מוציא כלי הראוי לעשות עמו הדבר אשר עשאוהו בעבורו:
ואנכי בראתי משחית לחבל. בראתי איש משחית לקלקל את הכלי ההוא ור"ל אני המגרה בך את האויב ואני המשלימו עמך ומתיש כחו:

פסוק יז
כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר יחדדוהו בשבילך להלחם בך:
לא יצלח. את בעליו לא יצלח כי לא יזיק לך:
וכל לשון. כל איש לשון מדבר גדולות אשר תקום עמך למשפט להתווכח עמך:
תרשיעי. את תרשיעי אותו במשפט ויצא מחוייב ותשארי זכאית ר"ל לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדיבור:
זאת. הברכה הזאת היא לנחלה לעבדי ה' וזאת היא הצדקה אשר תבוא להם מאתי:
נאם ה'. כה אמר ה':

פרק נה

פסוק א
הוי כל צמא. כל מי שהוא צמא מחסרון המים ילכו אל המים לרווות הצמאון:
ואשר וכו'. ר"ל ואף אם אין לו כסף לקנות המים כי בחנם ימצא כלומר התאב לדבר ה' ילך אל הנביא לשמוע דבר ה' מבלי מתן כסף:
לכו שברו. לכו קנו דבר מאכל ואכלו ועל דברי התורה יאמר וחוזר ומפרש לכו שברו בלא כסף ובלא מחיר, בזולת מתן מחיר קנו יין וחלב ר"ל כל ענייני חכמת התורה תוכלו ללמוד בזולת מחיר:

פסוק ב
למה תשקלו כסף. מה לכם בזה שתשקלו כסף בחנם בלא מאכל לחם ר"ל למה תרבו לתת מחיר בעבור לימוד חכמות נכריות שאין בהם תועלת:
ויגיעכם. למה תתנו הון הבאה ביגיעה בעבור דבר שאין משביע ועל החכמות הנכריות יאמר וכפל הדבר במ"ש שמעו וכו'. ללמוד חכמת התורה:
ואכלו טוב. כן יקרא חכמת התורה כמ"ש כי לקח טוב וכו' תורתי אל תעזובו (משלי ד':ב'):
ותתענג וכו'. זהו תענוג הנשמה בעולם הבא:

פסוק ג
הטו אזנכם. לשמוע אמרי:
ולכו אלי. לכו ממקומכם לבא אלי ללמוד תורתי שמעו וכו'. שמעו אלי ותזכו לעמוד בתחיה בימי המשיח:
ואכרתה. אז אכרית לכם ברית אהבה להיות מתקיימת עד עולם:

חסדי. כחסדי ר"ל יהיה כמו החסדים הקיימים אשר הבטחתי לדוד שלא תופסק המלוכה מזרעו:

פסוק ד

הן עד לאומים נתתיו. באמת נתתי את דוד להיות לעד ולראיה מול העכו"ם ר"ל ממשלת המלוכה אשר תתמיד בזרעו יקחו ראיה שדבר ה' תקום לעולם:

נגיד ומצוה לאומים. המשיח הבא מזרעו יהיה נגיד ויהיה מצוה אל העכו"ם את המעשה אשר יעשון:

פסוק ה

הן גוי וכו'. ר"ל כמו שמתקיים החסד שהבטחתי לדוד כן תתקיים החסד שהבטחתי לך כי באמת גוי אשר לא תדע מעולם תקרא אליך לשמש אותך:

לא ידעוך. אשר הם לא ידעוך מעולם:

אליך ירוצו. להיות סרים למשמעתך:

למען ה'. ר"ל לא למען כח זרועך כ"א למען ה' השוכן בקרבך:

ולקדוש וגו'. למען קדוש ישראל אשר נתן לך פאר להשרות שכינתו בקרבך וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ו

בהמצאו. בעוד הוא מצוי בכם עד לא תגלו מארצכם ועדיין השכינה שורה עמכם בהיותו קרוב. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ז

דרכו. דרך הרשע:

מחשבותיו. יעזוב מחשבותיו:

וישוב. יעשה תשובה אל ה' וירחם עליו:

ואל אלהינו. ישוב אל אלהינו ויש תקוה כי ירבה לסלוח:

פסוק ח

כי לא וגו'. כי אין מחשבותי כמחשבותיכם כי אתם חושבים שלא יועיל לכם התשובה ולבבי לא כן יחשוב:

ולא דרכיכם דרכי. דרך בשר ודם לענוש את המורד בו ואין מועיל תשובה ופיוס אבל דרכי לא כן הוא:

פסוק ט

כי גבהו. כערך גבהות השמים מן הארץ כן דרכי גבהו בהבדל רב מדרכיכם כי דרך בשר ודם שלא ימחול כלל וכלל ודרכי למחול מכל וכל:

ומחשבותי ממחשבותיכם. אתם חושבים שאין תשובה מועיל כל עיקר אבל מחשבתי שמועיל הרבה מאד:

פסוק י

כי כאשר וכו'. ר"ל כמו הגשם והשלג היורד מן השמים אשר לא ישוב אל השמים על ידי חום השמש השואב הרטיבות כי אם בתחילה מרוה האדמה וכו' ואח"ז תשוב למעלה בחום השמש:

והולידה. הוא הוצאת הצמח מהגרעין בעומק הארץ:

והצמיחה. הוא הוצאת הצמח ממעל לארץ:

ונתן. הגשם הוא סיבה לגדל תבואה לזרוע מהם עוד במקום אחר ולהיות למאכל להצריך לאכול:

פסוק יא

לא ישוב אלי ריקם. מבלי יעשה הדבר ההוא ואחז בלשון בן אדם השולח מי לעשות דבר וחוזר לפעמים ריקם ולא גמר השליחות ולפי שאמר במשל ושמה לא ישוב לזה אמר לשון לא ישוב:

כי אם עשה. הדבר יעשה וכו' ומוסב למעלה לומר שבודאי תתקיים הבטחתי:

והצליח וכו'. כפל הדבר במלות שונות:

פסוק יב

כי בשמחה תצאו. וזהו ההבטחה אשר תצאו מן הגולה בשמחה ותובלון לארצכם בשלום:

יפצחו וכו'. היא ענין מליצה כי כשהאדם בשמחה דומה לו שכל העולם שמח עמו:

ימחאו כף. יכו בכפיהם לשמוח וגם זה ענין מליצה:

פסוק יג

תחת הנעצוץ. ר"ל במקום ממשלת העכו"ם ימשלו ישראל:

ותחת הסרפד. כפל הדבר במ"ש:

והיה. הדבר הזה יהיה להי' לשם גבורה:

לאות עולם. ויהיה לאות ולסימן שכן יהיה עד עולם ולא יכרת הדבר הזה:

פרק נו

פסוק א

שמרו משפט. שמרו משפטי התורה ועשו צדקה זה עם זה:

כי קרובה. ע"י"ז תהיה תשועתי קרובה לבוא וצדקתי לכם תהיה קרובה להיות נגלה לעין כל:

פסוק ב

יעשה זאת. את האמור למטה שישמור את השבת מלחללו כי הוא יסוד מוסד על אמונת חידוש העולם וא"כ בזה בודאי ישמור ידו מעשות כל רע הואיל ומאמין שיש בורא:

פסוק ג

הנלוה. המתחבר עצמו אל ה' להאמין בו:

הבדל יבדילני. אהיה נבדל מישראל בעת יקבלו הטובה ולא אקבל עמהם ואם כן למה אצדק:

הן אני עץ יבש. כמו עץ יבש שאין מגדל פרי כן אני מבלי זרע ולא ישאר שמי לזכרון ועל מה איישר דרכי:

פסוק ד

באשר חפצתי. בהדבר אשר חפצתי אני:

ומחזיקים. אוחזים בתורתי אשר כרתי עליה ברית עם ישראל:

פסוק ה

בביתי ובחומותי. בבית המקדש מבפנים לחומת הר הבית אשר שמה ישבו כסאות למשפט מושב הסנהדרין והזקנים שם אתן לו מקום וזכרון שם ר"ל שם יהיה מקומו ושם יזכר לטובה והוא דבר הטוב יותר מזכרון הבא מבנים ובנות:

שם עולם אתן לו. ר"ל עד עולם יזכר לטובה אשר לא יכרת זכרון שמו:

פסוק ו

על ה'. כמו אל ה':

כל שומר שבת. כל מי בהם אשר ישמור את השבת מלחללו וכל האוחזים בתורתו הנתונה בברית:

פסוק ז

והביאותים. את העושים כל אלה אביא אל הר קדשי הוא בה"מ שוה בשוה עם האזרח בישראל:

ושמחתים. אשמחם בבית המוכן להתפלל שם לפני:
לרצון. יהיו מקובלים ברצון על מזבחי:
יקרא לכל העמים. ר"ל יהיה מוכן לבית תפלה לכולם:

פסוק ח

מקבץ. המקבץ את ישראל:
עוד אקבץ עליו. על ישראל אקבץ עוד להיות נוספים על הנקבצים מישראל:

פסוק ט

כל חיתו שדי. חיות השדה אין כחם רב כחיות היער ואמר האומות הנמשלות לחית השדה והם אותם שלא אמצו לבם ונתגיירו:
אתיו. בואו לאכול ולרצות את האומות הנמשלות לחיות אשר ביער והם אותם שאמצו לבם ועמדו במרדם:

פסוק י

צופיו עורים. עתה חזר להוכיח את ישראל ואמר הצופים שלהם אשר הועמדו לראות אם השונא בא לעיר הנה המה עורים ואינם רואים ור"ל שרי העם המדריכים את העם אינם משגיחים לתקן דרך העם ועושים עצמם כאלו לא ידעו בקלקול הדור:
כולם כלבים אלמים. כל השרים מישראל אינם מזהירים את העם על התשובה ולא יועילו להם והמה ככלבים אלמים אשר לא יוכלו לנבוח להבריח החיות הטורפות מן העדר שאין בהם תועלת:
הוזים שוכבים. השרים המה נרדמים בשינה עמוקה או שוכבים על המטה להתענג להביאם לידי תנומה הוא שינה קלה כי יאהבו' את התנומה כדרך המתענגים ולא שמו לב בתקון העם:

פסוק יא

והכלבים עזי נפש. כמו שהכלבים המה בטבעם חזקי התאוה ואינם יודעים משביעה כי בכל עת יתאוו תאוה:
והמה רועים. וכן השרים ההמה הרועים את עצמם להתענג בתענוגים אינם יודעים בינה להשכיל אשר מי שמשוקע בתענוגים הוא חסר מהם כי בכל עת יתאוה להוסיף וא"כ הוא מאוד מעונה:
לדרכם פנו. כל אחד פונה לדרכו במקום שיוכל לענג נפשו:
איש לבצעו. כל אחד פונה לבצוע בצע:
מקצהו. רצה לומר כולם עושין כן מן הקצה אל הקצה והוא מקרא קצר:

פסוק יב
אתיו. כ"א יאמר לחביריו בואו עמי ואקח יין:
ונסבאה שכר. כפל הדבר במ"ש:
והיה כזה. כמשפט היום הזה יהיה יום מחר ועוד יהיה גדול ויתר מאד מהיום ר"ל נעסוק במשתה כמו היום אבל ברוב הכמות:

פרק נז

פסוק א
הצדיק אבד. כאשר הצדיק נאבד מן העולם אין איש שם על לב להתבונן בדבר למה הומת מה עשה:
ואנשי חסד. ע"ז נאספו הרבה אנשי חסד בעבור שאין מי מבין אשר מפני הרעה נאסף הצדיק הראשון למען לא יראה בהרעה המעותדת לבוא כי על כי לא היה מי מרגיש בדבר ולא שב להי' לזה הרבו למות עוד למען ירגישו או למען לא יראו גם המה בהרעה:

פסוק ב
יבוא שלום. מוסב למעלה לומר כי כן אמר המקום יאסף הצדיק ויבוא בשלום אל הקבר ולא יראה בהרעה:
ינוחו. אנשי החסד ישכבו במנוחה על משכבותם בקבר:
הולך נכוחו. כי כל אחד היה הולך בדרך הנכוחה ואין מהדין שיראה בהרעה:

פסוק ג
ואתם. הואיל ונסתלקו הצדיקים קרבו אתם הנה למשפט ולקבל הרעה:
בני עוננה. אתם בני מעוננה כי ברוב נמצא הכישוף בנשים:
זרע מנאף ותזנה. זרע של מנאף ותזנה כי האב היה נואף והאם היתה זונה:

פסוק ד
על מי. מאחר ששבתם מעלי על מי תבטחו להתענג בטובה כי אם זכיתם הייתם בוטחים עלי אבל עכשיו על מי תבטחו:
על מי תרחיבו פה. על מי תשענו להרחיב פה לשאול כל המחסור:
תאריכו לשון. לשאול כל הצורך וכפל הדבר פעמים ושלש במ"ש וכדרך הנבואה:
ילדי פשע. מולידים פשע וזורעי שקר ר"ל כל מעשיכם פשע ושקר ומהו הזנות הנמצא בכם:

פסוק ה

הנחמים. המתחממים עצמן תחת אילן אלה העשוי לעכו"ם:

תחת כל עץ רענן. ורצה לומר שחברו את עצמן לעכו"ם ולפי שהמשיל המקרא עובדי העבודת כוכבים לזונה אמר לשון הנופל במשכב האשה כמ"ש ובחטא יחמתני אמי (תהילים נ"א:ז'):

שוחטי הילדים. לפני העבודת כוכבים:

בנחלים. כן היה דרכם לשחטם בעמקים אשר תחת סעיפי הסלעים כי העבודת כוכבים העמידו על סעיף הסלע במקום גבוה:

פסוק ו

בחלקי נחל חלקך. בחרת לך חלק באבני הנחל לעבדם עבודת אלהות:

הם וכו'. כפל הדבר במ"ש:

שפכת נסך. היית מנסך לפניהם יין והעלית להם מנחה:

העל אלה אנחם. וכי מהראוי שעל העושים מעשים כאלה יתהפך מחשבתי מרעה לטובה:

פסוק ז

שמת משכבך. עשית משכב לזנות ר"ל שם העמדת עבודת כוכבים ולפי שנמשלה לזונה אמר לשון הנופל בזונה:

גם שם. על גובה ההר:

פסוק ח

ואחר הדלת והמזוזה. לפי שהוא מדמה אותה אל אשה זונה אמר לשון הנופל בזונה שנואפים צופים וממתינים לה אחר הדלת לבה זכרונה אל העומדים אחר הדלת והמזוזה ורצה לומר בעוד היותך במקדש ה' שמת זכרונך ללכת אל בית העבודת כוכבים:

כי מאתי גלית ותעלי. אצלי היית שוכבת גלית הכסות שהיינו מכוסים יחד ותעלי מאצלי ללכת אל הנואפים:

הרחבת משכבך. עשית לך מקום משכב רחב לקבל בו נואפים הרבה ר"ל עבדת לעבודת כוכבים הרבה:

ותכרת. כרת לך מהם ברית אהבה:

אהבת משכבם. אהבת שישכבו עמך בכל מקום אשר ראית ואף בפרסום רב:

פסוק ט
ותשורי. ר"ל לא די שעבדת עבודת כוכבים אלא שסולקת בטחונך ממני ושלחת תשורה למלך אשור בדורון של שמן ותרבי לשלוח לו בשמים מעשה רוקח למען יהיה בעזרתך:
ותשלחי. שלחת מלאכיך אליו עד אשור הרחוקה מארצך:
ותשפילי. השפלת נפשך עד שאול בהראות הכנעה מרובה:

פסוק י
ברוב דרכך. במה שהלכת הרבה בדרכי לבך לבקש עזר ממלך אשור הנה נתייגעת הרבה בזה ועכ"ז לא אמרת אתייאש עצמי מלבקש עזרה ממנו לפי רוב הטורח:
חית ידך מצאת. על כי מצאת ממנו כח ידך כי זרוע לך ברכב ובפרשים לכן לא נעשית חולה וכואב עם כל הטורח כי קבלת בשמחה:

פסוק יא
ואת מי דאגת. ר"ל הנה כ"ז היה בחנם כי ממי פחדת ותיראי אשר עזבת בטחונך בי ולא זכרת אותי ר"ל וכי יש מי בעולם אשר לא תגבר ידי עליו:
לא שמת על לבך. כי טוב לחסות בה' וכפל הדבר במ"ש:
הלא אני מחשה. באמת אני משתיק את כל הקמים עליך ומעולם בא הדבר ממני ולא מעזר האומות ועכ"ז לא תיראי מפני כי אם מן הקמים עליך:

פסוק יב
אני אגיד צדקתך. אני מגיד לך במה תמצא צדקה ממני ואת המעשה אשר תעשה וזהו לחסות בה' לא בעזר העובדי כוכבים:
ולא יועילוך. אבל כל דברי אינם מועילים לך כי אינך פונה אליהם:

פסוק יג
בזעקך. בעת תאספי רכב ופרשים מצבא העובדי כוכבים הבאים לעזרתך מול האויב וכי יצילוך הקבוץ שקבצת בתמיה:
ואת כולם וכו'. אבל את כולם ישא הרוח ויפוצו על פני האדמה והבל יקחם ר"ל יכלו מן העולם במעט סיבה ואיה אם כן בטחונך והחוסה בי. משא"כ החוסה בי הנה ארצו תשאר לו לנחלה ועיר ציון הר קדשי ישאר לו לירושה ולא יזיזנו האויב משם ועל חזקיהו נאמר שבטח בה' ולא זז ממקומו לא כמו שחשב סנחריב:

פסוק יד
ואמר. חזקיה שחסה בי יאמר סלו סלו ר"ל עשו מסילה ודרך כבושה:
פנו דרך. מן המכשולות:

הרימו. הפרישו אבני מכשול מן הדרך שילכו בו בני עמי כי לא יפחדו עוד מן האויב כי מת ואיננו:

פסוק טו

כי כה אמר וכו'. מוסב למעלה לומר טוב לחסות בה' כי הוא משגיח בכל כי כה אמר ה' המרומם והמנושא השוכן נצח כי לא יתואר בו תנועה כאשר בנבראים:

וקדוש שמו. שמו מקודש ונבדל ואין ערוך אליו:

מרום וכו'. ר"ל וזהו אמריו אשר יאמר אני שוכן במקום במקום קדוש עכ"ז אני עם הדכא ושפל רוח להשגיח להחיות רוח שפלים וכו':

פסוק טז

כי לא לעולם אריב. כי המריבה אשר אני עושה עם החוטא להענישו בגמול מעשיו הנה לא תתמיד לעולם:

ולא לנצח וכו'. כפל הדבר במ"ש:

כי רוח וכו'. כי רוח האדם מלפני בא לו ועטפה אותו והנשמות כולם הלא אני עשיתי ולכן ראוי לי לרחם עליהם:

פסוק יז

בעון בצעו. בעבור עון הגזל קצפתי עליו והכתיו ולא על חנם:

הסתר ואקצוף. הסתרתי פני ממנו לבל אראה בצרתו ועוד הקצפתי עליו להכביד עליו הצרה:

וילך שובב. כי אף בעוד נסתרתי פני היה הולך לפני בסרוב ומרד ובדרך תאות לבו ולכן הרביתי עוד לקצוף:

פסוק יח

דרכיו ראיתי. וכאשר ראיתי דרכיו הראוים לו אשר שב ללכת בהם ונחם על הרעה:

וארפאהו. אז רפאתיו מן המכות הפקודות עליו:

ואנחהו. אוליכו בדרך הישר לטוב לו:

ואשלם. אתן לו טובה הרבה שיהיה לו תשלומין תנחומין על הרעה שעברה עליו:

לו ולאבליו. אשלם לו תנחומין ולכל המתאבלים והמצטערים בצרתו:

פסוק יט

בורא ניב שפתים. אחדש אני לו ניב שפתים מחודש לא כמו לשעבר שהכל קנתרו אותו בדבריהם כי מעתה כולם יאמרו לו שלום שלום והכפל לחזק:

לרחוק ולקרוב. בין להרחוק ממנו בין להקרוב לו בשפתי כולם אחדש למולו דברי שלום:
אמר ה' ורפאתיו. ר"ל כן אמר ה' וכן היה כי נרפא מן המכות ומן העדר השלום (מלת ורפאתיו אמר במקום ה' כאלו הוא המדבר):

פסוק כ
והרשעים. אבל הרשעים העומדים במרדם יתמידו בצרה כים הזה אשר בכל עת הוא נגרש מן הרוח ומתנדנד בגליו אל השפה כי לא יוכל להיות בהשקט ובמנוחה כי רוח קימעא מגרשו ומנדנדו:
ויגרשו מימיו. ר"ל בבואו אל השפה יגרשו מימיו להלן את הרפש והטיט המצויים בשפת הים וכן הרשעים האלה יתמידו בצרה והם עוד יוסיפו סרה להכאיב לזולת:

פסוק כא
אין שלום וכו'. כלפי שאמר למעלה שאל מול השב יחדש אמרי שלום לזה אמר אבל על הרשעים הללו אמר אלהי שלא יהיה שלום להם כי כולם יקנתרו אותו בדברי ריב ומצה:

פרק נח

פסוק א
קרא בגרון. זהו מאמר ה' אל הנביא קרא בגרון ר"ל קרא בקול רם ביותר עד שיצא הקול מן הגרון כדרך הצועק להיות נשמע למרחוק:
אל תחשוך. אל תמנע הקריאה כשופר. כהרמת קול השופר:
והגד לעמי פשעם. אמור להם במה הם פושעים והוכיחם עליהם:
ולבית וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ב
ואותי יום וכו'. ר"ל והם מראים עצמן כצדיקים כי בכל יום ידרשו אותי להתפלל אלי:
ודעת. חפצים לדעת דרכי תורתי:
כגוי וכו'. כאלו היה גוי העושה צדקה בכל עת ולא עזב משפט אלהיו שדרכו לחקור לדעת את המשפט כן ישאלוני הם משפטי צדק וחפצים להתקרב אל אלהים לדעת מצותיו ור"ל כן מראין עצמם כאלו היו חרדים על המצות אבל לא כן הוא:

פסוק ג
למה צמנו. ר"ל כאשר יצומו ואינם נענים מתרעמים עלי ויאמרו למה היתה כזאת אשר אנחנו צמנו וכאלו לא ראית להשגיח בדבר ולהסיר מעלינו ממשלת העכו"ם:

ענינו וכו'. כפל הדבר במ"ש:
הן ביום צומכם. ר"ל התשובה היא הן ביום צומכם וכו', כלומר כ"א מכם ידרוש וימצא דבר החפץ בו ותאותו אליו ויעסוק בו להפג ממנו צער התענית ולא שת לבו לשוב להי':
וכל עצביכם. כל עצבון התענית תלחצו להסירו מכל וכל בדברים המשמחים:

פסוק ד

הן לריב וכו'. באמת הצום היא סיבה לכם לחטוא לריב ולהתקוטט זה עם זה ולהכות באגרוף כי הדרך להתאסף יחד בימי הצום והאדם מצוי עם שונאו ומתקוטט עמו ובאים לידי הכאה:
באגרוף רשע. כי כשמכה בה קרויה אגרוף רשע:
לא תצומו כיום. אינכם צמים כמשפט יום הצום להתפלל לפני להשמיע קולכם אל השמים:

פסוק ה

הכזה. וכי בזה הענין ראוי להיות צום שאבחר בו וחוזר ומפרש שהוא יום שהאדם מענה נפשו בתענית:
הלכוף. האם מה שהאדם כופף ראשו למטה בהכנעה כצמח הגומא ויציע תחתיו שק ואפר וכי לזה תקרא להי' צום מקובל ויום רצון:

פסוק ו

הלא זה. באמת זהו ענין הצום אשר אבחר בו שיפתח ביום ההוא את קשרי הרשע ר"ל לבטל הקשר לבל יעשהו:
התר אגדות מוטה. התר קשרי אגודות עצי העול אשר הוכנו לתת על צוארי העניים (דומה נגישת העניים ודחקם כאלו ישימו העול על צוארם):
ושלח רצוצים חפשים. העבדים הרצוצים ועשוקים בידך שלחם לנפשם בשנה השבעית ויהיו חפשים:
וכל מוטה. כל עצי העול אשר שמתם על צוארם תנתקו מהם ר"ל לא תוסיפו לעשות בהם שום עבודה:

פסוק ז

הלא פרוס. באמת ביום ההוא פרוס לחמך ותן למי שהוא רעב ואין לו מה יאכל ועניים מרודים. עניים הנאנחים על כי לא ימצאו מקום לחסות בו הביאם אל ביתך. כי תראה. כאשר תראה ערום מבלי לבוש תכסהו משלך:
ומבשרך. לא תתכסה עצמך מקרובך לבל יראוך:

פסוק ח
אז יבקע וכו'. כשתעשה כן אז יאיר אור הצלחתך כעמוד השחר הבוקע בעבים ומאיר לעולם:
וארוכתך. רפואתך תצמח מהרה:
והלך. הצדקה שעשית תלך לפניך להוליכך אל הג"ע וכבוד ה' יאספך אל המקום אשר שם גנוזות נפשות הצדיקים:

פסוק ט
אז תקרא וכו'. כשתעשה כן אז כאשר תקרא לה' הוא ישיב לך למלא שאלתך:
תשוע וכו'. כפל הדבר במ"ש:
הנני. להשלים חפצך:
אם תסיר. אם מכל וכל תסיר מתוכך את עצי העול שהכבדת על צוארי העניים:
שלח אצבע. מוסב על אם תסיר לומר אם גם תסיר מלשלוח אצבעך אל מול פני חברך כדרך בני אדם המריבים וגם תסיר מלדבר לחברך און ודברי קנתור:

פסוק י
ותפק. תוציא לרעב את רצונך הטוב לדבר דברי נחומים בעת תתן לו המאכל:
ונפש נענה. נפש המעונה ברעב תתן לה די שבעה:
וזרח בחושך אורך. בהיות בעולם חשכת הצרות יזרח אורך ולא תהיה נכלל עמהם:
ואפלתך. אם תהיה לך אפלת צרה תשוב כמו הצהרים בהזרחת אור ישועה:

פסוק יא
ונחך. המקום ינהג אותך תמיד בדרך הטוב לך:
והשביע בצחצחות נפשך. בעת יהיה בעולם צמאון ויובש ישבע את נפשך ולא תהיה חסר מכל טובה:
ועצמותיך יחליץ. יבריא ויחזיק את עצמותיך וזכר את העצמות לפי שהם מוסדי הגוף:
והיית. תהיה שבע מטובה כגן השבע מן המים כי הדרך הוא להשקותה בכל עת וכמוצא מים תהיה בכל עת מושפע בטובה כמקור המוצא מים אשר המים הנוטפין אינם נפסקין:

פסוק יב
ובנו ממך. רצה לומר המעשים הטובים היוצאים ממך יבנו את חרבות העולם וכמו שהמעשים הרעים מחריבים את העולם כן הטובים יבנו החרבות:

מוסדי דור ודור. היסודות שנפלו בימי הדורות אתה תקומם אותם במעשיך הטובים וכפל הדבר במ״ש וקורא לך. כל בני העולם יקראו אותך גודר פרץ שהרי בזכות מעשיך גדרת פרצות העולם:

משובב. אתה הוא המשיב את הנתיבות להיות מיושבות באנשים כי בהיות הערים חריבים נשמו הנתיבות ובזכותך נבנו הערים ונתיישבו הנתיבות:

פסוק יג

אם תשיב משבת וכו׳. ר״ל אם החזקת בדרך לצאת חוץ לתחום ונזכרת שהוא שבת והשבות רגלך בעבור השבת:

עשות. המ״ם של משבת עומדת במקום שתים ור״ל אם תשוב מעשות חפצך אחד מן המלאכות האסורות:

ביום קדשי. זהו השבת שקדשו המקום:

וקראת לשבת ענג. תקרא את השבת יום עונג ר״ל יהיה מיוחד לך להתענג בו:

לקדוש ה׳ מכובד. ליום השבת שקדשו המקום תקרא יום מכובד מבלי עשות בו מלאכה של חול:

וכבדתו. ר״ל לא בקריאת שם לבד אלא תכבדו מעשות בו ענינך:

ממצוא. מבלי מצוא בו חפצך ר״ל שלא תעשה בו חפצך מדברים האסורים בשבת:

ודבר דבר. ומלדבר בו דבר הנאסר בשבת כחשבונות וכיוצא:

פסוק יד

אז תתענג על ה׳. כשתעשה כן אז ישפיע לך טובה הרבה ותתענג על ה׳ ור״ל לא תתענג לעדון הגוף כ״א להעמיד הגוף במצב הראוי להשכיל בתורת ה׳:

והרכבתיך. ר״ל תהיה ברום המעלה והממשלה:

והאכלתיך. ר״ל לך תהיה הארץ אשר הנחלתי ליעקב אביך ואמר יעקב לפי שלו ולבניו נתנה הנחלה ולא לישמעאל בן אברהם ולא לעשו בן יצחק וכן נאמר ויעמידיה ליעקב לחוק וכו׳ לאמר לך אתן את ארץ כנען (תהילים ק״ה:י״א):

כי פי ה׳ דבר. וכיון שהוא דבר יקיים:

פרק נט

פסוק א

הן לא קצרה. אמר לא בעבור שקצרה ידו ולא יוכל להושיע ולא בעבור שכבדה אזנו מלשמוע קול צעקתכם מצרת האויב:

פסוק ב
כי אם. רק העונות שעשיתם הם המבדילים ביניכם לבין אלהיכם ולכן לא יפנה אליכם:
הסתירו. הם גרמו להסתיר פני המקום מכם לבל שמוע צעקתכם:

פסוק ג
נגאלו בדם. מטונפים ומלוכלכים בדם נקי אשר שפכתם:
בעון. נגאלו בעון כי תכתבו בהן דברי און ומרמה:

פסוק ד
אין קורא בצדק. אין מי קורא להי' בצדק ובכוונת הלב:
ואין נשפט באמונה. כי הדיינין מעוותים את המשפט:
בטוח על תוהו. כל אחד בוטח על תוהו כי כאשר יבטח מי לחברו לא יקיים ההבטחה:
ודבר שוא. כל אחד מדבר שוא:
הרו עמל. מדמה המחשבה להריון והמעשה ללידה ור"ל לא בהזדמן עשה און כי אם חשב עליה מתחילה לעשותה:

פסוק ה
ביצי צפעוני בקעו. ר"ל כמו הביצים האלה שעד לא נתבקעו עדיין אין המזיק בעולם וכאשר יתבקעו אז תצא הצפעון ובא המזיק כן הם חושבים רע בקרבם ואח"ז יעשוהו ויזיקו לבני אדם:
וקורי עכביש יארגו. ר"ל אין תועלת וקיום והעמדה במעשיהם כמו שאין תועלת וקיום ביריעות העכביש:
האוכל מביציהם ימות. האוכל מביצי הצפעון ימות ר"ל המתחבר עמהם עוד הרעה טמונה בקרבם ישיגהו המיתה והאבדון:
הזורה. הממעך אותם להוציא הבלוע הנה מן הבקע תצא אפעה ותזיקנו ור"ל וכן המתגרה בו להראות קלונו יפול ברעה ואין תקנה אלא ללכת מנגד:

פסוק ו
קוריהם. ר"ל כמו שאין ראוי לעשות בגד מיריעות העכביש כן אין קיום למעשיהם:
ולא יתכסו. לפי שהמשיל מעשיהם לקורי עכביש אמר לשון כסוי הנופל ביריעה ור"ל אין העמדה למעשיהם:
ופעל חמס. מעשה עושק וגזל:

פסוק ז
לרע ירוצו. ברדיפה ילכו לעשות רע:

במסלותם. במקום שהם הולכים ימצא שם שוד ושבר כי הם יעשו אותם בדרכיהם:

פסוק ח

לא ידעו. אינם מכירים דרך שלום כי בכל מקום שהולכים אין למו שלום בסבתם ואין משפט. אין במעגל דרכיהם דבר העשוי במשפט וביושר:

נתיבותיהם. הנתיבות שהולכים בהם העוו אותם לצורך עצמם ר"ל עשו אותם מעוקל ומעוקם למען יכשלו שם בני אדם ויהיו להם לשלל:

כל דורך בה. כל הפוסע בזו הדרך לא ידע מן השלום כי השודדים יצפונו שמה לשלול שלל:

פסוק ט

על כן. בעבור זה רחק משפט שאין המקום שופט משפטנו לקחת נקם מיד העכו"ם ולא תשיגנו צדקה. הצדקה שהבטיח לנו המקום לא השיגו אותנו:

נקוה לאור. ר"ל אנו מקוים לישועה ובא עוד צרה:

לנגוהות. אנו מקוים לנגוהות ולא כן הוא כי נהלך בחושך והוא כפל עניין במ"ש:

פסוק י

נגששה. בעבור החושך נמשש הכותל ללכת אצלה כדרך העורים והוא ענין מליצה לומר שגבר עלינו חשכת הצרות:

וכאין עינים. כמו שממשש מי שאין לו עינים כן נמשש אנו וכפל הדבר במ"ש:

כשלנו בצהרים. בעת הצהרים כשלנו באבני מכשול כמו שהדרך להכשל בחשכת הלילה ר"ל אף שיש שלום בעולם אנו יושבים בצער ובחרדה:

באשמנים. כאלו אנו שוכנים בקברים השוממים כמו המתים:

פסוק יא

נהמה. מרוב הצרות נהמה כולנו כדובים וכיונים המהגים:

נקוה למשפט. שיעשה משפט בהעכו"ם לנקום נקמתינו:

ואין. אין משפט:

לישועה. נקוה לישועה והנה רחקה ממנו ולא באה:

פסוק יב

כי רבו. מה שפשענו נגדך רבו מאד:

וחטאתינו. כ"א מהחטאים העידה בנו לקטרג עלינו:

אתנו. ר"ל עדיין לא עזבנום:

ידענום. ידועים הם לנו ומכירים בהם ולא בלא דעת עשינו אותם:

פסוק יג
פשוע. דרכנו לפשוע בה' ולכחש בהשגחתו ולחזור לאחור מאחר אלהינו לבל נקבל מצותיו:
דבר עושק. ולדבר דברי עושק וסרה:
הורו והוגו. כ"א מורה ומלמד ומוציא מלב דברי שקר:

פסוק יד
והוסג. ובעבור זה המשפט הראוי לעשות באומות הוסג אחור ולא נעשה והצדקה שהבטיח לנו המקום תעמוד מרחוק ולא באה:
כי כשלה. על כי האמת נכשלה ונחלשה ברחוב במקום פרסום רב לכן לא תוכל לבוא מן השמים דבר נכוחה הוא המשפט להאומות וצדקה לנו:

פסוק טו
נעדרת. הולכת ונחסרת:
משתולל. מוחזק הוא בעיני הבריות לשוטה וסכל:
וירא ה'. את מעשיהם וירע בעיניו כי אין דבר נעשה במשפט הראוי:

פסוק טז
וירא. וכאשר יראה שאין בהם איש כשר והגון להיות נגאלין בזכותו וישתומם. וכאשר יעמוד בתמהון ויתבונן שאין בהם מי מפגיע ומתפלל על הגאולה:
ותושע. זרוע ה' תושע לו להביא הגאולה מבלי זכות ומבלי מפגיע:
וצדקתו. מדת הצדקה תסמוך אותו לעשות לפנים משורת הדין:

פסוק יז
וילבש. לפי שיושיע את ישראל ויעשה עמהם צדקה ויעשה נקם באומות לזה אמר בו לשון הנופל בגבור היורד במלחמה:
כשריון. כדרך גבור הלובש שריון:
בראשו. ישים בראשו כדרך הגבור המשים בראשו כובע נחושת:
בגדי נקם. ר"ל יעשה נקמה בעכו"ם:
תלבושת. להיות לו למלבוש:
ויעט. יעטוף קנאה כמעיל המעטיף את הלובשו:

פסוק יח
כעל גמולות. רצה לומר כמו שלבש קנאה על תשלום גמולות צוררי ישראל אשר מאז כן עתה ילבש קנאה על אשר ישלם חמה לצריו:

גמול לאויביו. כפל הדבר במ״ש:
לאיים. אף להיושבים באיי הים ממרחק ישלם גמול מה שהרעו לישראל:

פסוק יט
ממערב. כל העולם יפחדו מה׳ ממערב וממזרח:
כי יבא כנהר צר. ר״ל בעבור זה יפחדו מה׳ כי יראו אשר יבוא גוג ומגוג שהוא הצר בארץ ישראל ובמרוצה יבוא כנהר ואז רוח ה׳ נוססה בו ותכלנו מן העולם ולכן יפחדו מה׳:

פסוק כ
ובא לציון גואל. אז יבוא הגואל לציון והוא מלך המשיח:
ולשבי פשע ביעקב. ר״ל גם אותם מבני יעקב שיצאו מן הכלל וישובו מפשעם גם להם יבוא המשיח ויגאלם:

פסוק כא
ואני זאת בריתי. ר״ל הנה על זאת אכרות ברית עמהם אמר ה׳ ופירש על מה היא הברית ואמר רוח הנבואה השורה עליך אתה ישראל ודברי התורה אשר שמתי בפיך ללמדם הנה שתי אלה לא יסורו מפיך וכו׳ כן אמר ה׳ שלא ימושו מעתה ועד עולם עד סוף כל הדורות:

פרק ס

פסוק א
קומי אורי. את ירושלים קומי והאירי כי בא לך ההארה הראויה לך והוא משל על השמחה והטובה:
וכבוד ה׳ וכו׳. ר״ל השכינה יגלה עליך ותשרה בך:

פסוק ב
יכסה ארץ. רצה לומר צרות יתרבו בעולם:
וערפל לאמים. כפל הדבר במ״ש:
יזרח ה׳. יאיר לך אור הישועה:
וכבודו וכו׳. ר״ל ישרה השכינה עליך:

פסוק ג
לאורך. ר״ל ממך ילמדו דרכי ה׳ ואתה תאיר עיניהם:
ומלכים וכו׳. כפל הדבר במ״ש:

פסוק ד
שאי. את ירושלים שאי עיניך מסביב וראי איך כל אנשיך נקבצו ובאו אליך:
על צד תאמנה. כל אחת מהן תהיה מגודלת על צד המלכים ובחיקם וכמה שכתוב והיו מלכים אומניך (לעיל מט):

פסוק ה
אז תראי. את בניך באים מכל צד ויאיר פניך מרוב השמחה:
ופחד. דרך האדם להיות נבהל וכאלו מפחד בבוא אליו טובה פתאום:
ורחב. יתרחב לבך בעבור רוב הטובה והשמחה:
כי יהפך. המון עושר העכו"ם השוכנים בפאת המערב יתהפך לבא לך חיל וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ו
שפעת גמלים. רבוי גמלים יביאו לך למנחה ויכסו הארץ:
בכרי מדין. גמלים בחורים הבאים ממדין ועיפה:
כולם משבא יבואו. כל בני שבא יבואו אליך וישאו עמהם זהב ולבונה למנחה להי' ובבואם לארצם יבשרו ויספרו תהלות ה':

פסוק ז
כל צאן קדר. הצאן שבארץ קדר המה מובחרים:
יקבצו לך. יאספו להביאם אליך:
אילי נביות. האילים שבנביות המה מובחרים:
ישרתונך. יהיו לך לצרכך:
יעלו וכו'. הוא כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון כמו כל תשא עון (הושע י"ד:ג') ורבים כמוהו:
ובית תפארתי. זהו בהמ"ק:
אפאר. כי האומות יביאו שמה מנחת כסף וזהב:

פסוק ח
מי אלה. כאלו הבריות ישאלו על בני הגולה מי אלה אשר ממהרים לשוב כעפיפת הענן וכיונים הממהרים לעוף אל ארובותיהם הם חלונות השובך:

פסוק ט
איים יקוו. יושבי איי הים יאספו לבוא אלי והאניות ההולכות על ים תרשיש הם יתעוררו בראשונה להתאסף ולהביא בניך וכו':

כספם וכו'. להביא מנחה לה':
לשם ה'. כ"ז יהיה בעבור פרסום שם ה':
ולקדוש ישראל. כפל הדבר במ"ש:
כי פארך. אשר נתן לך פאר והדר וחשיבות:

פסוק י

חומותיך. חומות הערים:
ישרתונך. ישמשו אותך:
כי בקצפי. ר"ל כל הבאה עליך לא היה בדרך הטבע כי לשעבר הכיתי אותך בקצפי ולזה היית בתכלית השפלות ועתה רחמתי אותך ברצוני הטוב ולזה תמשול ממשל רב:

פסוק יא

ופתחו וכו'. יהיו פתוחים ועומדים:
יומם וכו'. כפל הדבר במ"ש:
חיל גוים. עושר העכו"ם:

פסוק יג

כבוד הלבנון. האילנות הנכבדים שביער הלבנון יביאו אליך והם ברוש תדהר ותאשור כולם יחדיו:
לפאר. לבנות בהם מקום מקדשי בנין מפואר:
ומקום רגלי אכבד. בית המקדש יבנה בנין מכובד ואחז במשל כאלו המקום יושב על הכסא אשר בשמים ורגליו יורדים לנוח בבה"מ כמו והשתחוו להדום רגליו (תהלים צט):

פסוק יד

שחוח. בכפיפה ובהכנעה:
על כפות רגלך. ר"ל עד סמוך לארץ:
עיר ה'. עיר של ה' ציון של קדוש ישראל וכפל הדבר במ"ש:

פסוק טו

תחת. במקום שהיית עזובה ולא היה מי מתחבר עמך והיית שנואה לכולם ואין מי עובר בארצך לשאול לשלום לך:
ושמתיך. במקום זה אשים אותך להיות מושלת עד עולם ולהיות מלאה משוש בכל ימי הדורות:

פסוק טז

וינקת. הוא דרך משל לומר שתאכלי טוב האומות:

ושד וכו'. כפל הדבר במ"ש וידעת. אז תכיר שלא במקרה בא הדבר רק הוא בעבור שאני ה' מושיעך ואביר יעקב הוא גאלך:

פסוק יז

תחת הנחושת. במקום הנחושת שנטלו האומות ממך אביא במקומו זהב וכו':
ושמתי פקודתך שלום. ר"ל תחת הפקידים שהיו נותנים עליכם לגבות המס אשים עליך שלום כי לא יבואו עוד בתגר לגבות המס כי אם יבואו לשאול בשלומך:
ונוגשיך. במקום הנוגשים את הכסף יבואו לעשות עמך צדקה:

פסוק יח

לא ישמע וכו'. מן הצר הצורר כי לא יהיה עוד:
שוד וכו'. כפל הדבר במ"ש וקראת. לא תקראי עוד על חומותיך ובשעריך קול מלחמה כי אם תקראי קול ישועת ה' ותהלתו:

פסוק יט

לא יהיה לך. ר"ל לא תהיה צריך לאור השמש להאיר לך ביום:
ולנוגה. לזריחת הירח לא תצטרך להאיר לך בלילה:
והיה לך ה'. אבל אור השכינה יהיה לך לאור עולם ביום ובלילה:
לתפארתך. תתפארי בכבוד ה':

פסוק כ

לא יבא. לא ישתקע עוד שמשך וירחך לא יכניס אורו לבל יאיר לך ר"ל לא תבטל מלכותך וממשלתך:
כי ה' וכו'. ר"ל הואיל ומה' בא הממשלה א"כ יהיה לאור עולם ולא תבוטל עוד:
ושלמו. יתמו ויגמרו ימי אבלך כי לא תתאבלי עוד:

פסוק כא

ועמך. העם הנשאר בך יהיו כולם צדיקים כי הרשעים יכלו בחבלי המשיח:
לעולם יירשו ארץ. הם ירשו הארץ לעולם ולא יגלו עוד ממנה:
נצר מטעי. הענף אשר נטעתי מעשה ידי הוא ויש מה להתפאר בו ר"ל העם אשר בחרתי אתפאר בו כי יהיו צדיקים ותמימים:

פסוק כב

הקטן. השבט הקטן יתרבה עד אלף פעמים ככה:
והצעיר. כפל הדבר במ"ש:

אני ה'. אשר היכולת בידי לכן בבוא עת הגאולה אמהר להרבות הקטן לאלף והצעיר לגוי עצום:

פרק סא

פסוק א

רוח וכו'. רוח נבואה מה' היתה עלי ר"ל כל התנחומין שאני אומר לא מלבי המה כי אם בדבר ה':

יען. בעבור כי ה' משח אותי לבשר את הענוים ושלחני לעשות תחבושת לנשברי לב ר"ל לנבאות נחמה להמצטערים על איחור הגאולה:

לקרוא. לנבואת על שבויי ישראל שיצאו לחפשי:

ולאסורים. לנבאות על האסורים בגולה שיפתח מאסרם וילקחו מן הגלות:

פסוק ב

לקרוא. לבשר שיבא מה' שנת רצון לישראל עת נקמה מהאומות:

לנחם. נקמת האומות יהיה לתנחומין לאבלי ציון על הצער שסבלו:

פסוק ג

לשום וכו'. לשום דבר לאבלי ציון וחוזר ומפרש מהו ואמר לתת להם פאר במקום האפר שהיו מתפלשין בו בזמן האבל:

שמן ששון. כי לפעמים מושחים בשמן לרפאות המכה לכן אמר שמן ששון העשוי להתענג:

מעטה תהלה. עטיפת שבח והלול במקום רוח כהה וחשיכה:

וקורא להם. כי אם יקרא אותם אילי הצדק כי יהיו גדולים כמעשה הצדק:

מטע ה'. אשר ה' נטע אותם להתפאר בהם:

פסוק ד

ובנו חרבות עולם. יבנו הערים החרבות מימות עולם ר"ל מזמן רב:

שוממות ראשונים. הערים השוממות מימים ראשונים יקומו וכפל הדבר במ"ש:

וחדשו. יבנו מחדש הערים החרבות והשוממות מדור ראשון וכפל הדבר פעמים רבות לחוזק רב:

פסוק ה

ועמדו זרים. הכשדים הזרים יעמדו וירעו צאנכם ובני נכר יעבדו אתכם בחרישת השדה ועבודת הכרם:

פסוק ו
כהני ה'. נשיאי המקום:
יאמר לכם. יהיה נאמר עליכם:
ובכבודם תתימרו. אתם תהיו מרוממים בהכבוד שיש עתה אל האומות כי לכם יבוא:

פסוק ז
תחת. במקום הבושת שהיה לכם יהיה לכם משנה פי שנים מהכבוד:
וכלימה. ותחת הכלימה שהיה להם בגלות ירונו וישמחו בחלקם הטוב שאתן להם:
לכן. בעבור הכלימה שהיה להם מן העכו"ם לזה יירשו בארצם ירושה כפולה ומרובה:
שמחת עולם. כי לא יגלו עוד מארצם:

פסוק ח
אוהב משפט. לכן נכון הדבר שיקבלו ישראל את הטובות האלה:
שונא גזל בעולה. אפי' בהבאת העולה אני שונא אם בא מגזל וכמ"ש והבאתם גזול וכו' הארצה אותה (מלאכי א):
פעולתם. שכר פעולתם אתן באמת:
וברית עולם. ברית המתקיים לעולם אכרות להם:

פסוק ט
ונודע בגוים זרעם. זרע ישראל יהיה ניכר בחשיבות:
וצאצאיהם. הבנים היוצאים מהם יהיו נודעים בתוך העמים וכפל הדבר במ"ש:
כל רואיהם. כל הרואה אותם יכיר בהם אשר הם זרע המבורך מה':

פסוק י
שוש אשיש. אז יאמר ישראל שוש אשיש בתשועת ה' תגל נפשי בעזר אלהי:
כי הלבישני וכו'. ר"ל סבב אותי בישע ובצדקה כלבוש המסבב את הגוף וכמעיל המעטף את הלובשו:
כחתן. כמו החתן אשר יגדיל פארו וכמו הכלה אשר תתקשט כלי תכשיטים:

פסוק יא
כי כארץ. כמו הארץ מוציאה צמחה אחר שנרקב ונפסד הגרגיר הזרוע וכמו הגנה המצמחת הדברים הנזרעים בה אחר ההפסד כן יצמיח ה' לישראל צדקה והלול:

פרק סב

פסוק א

למען ציון לא אחשה. לא אשתוק לה עלבון שעשו לציון שהחריבו אותה עד היסוד לא אשקוט. לא יהיה מנוחה לפני עד אשר יראה הצדקה שאעשה לה כדבר המנהיר ומזריח והישועה שאביא עליה יהיה נראה לכל כלפיד אש הבוער:

פסוק ב

צדקך. הצדקה שאעשה לך:

וקורא לך. יהיה נקרא לך שם חדש אשר פי ה' יפרשנו והוא חפצי בה דרושה עיר לא נעזבה האמור למטה:

פסוק ג

עטרת תפארת. ר"ל תהיה שמורה בידו כעטרת תפארת:

וצניף מלוכה. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ד

לא יאמר לך. לא יאמר עוד עליך שאת עזובה מה':

ולארצך. על ארצך:

חפצי בה. רצוני בה ואינה נעזבת ממני:

ולארצך בעולה. לארצך יקרא מיושבת ולא שממה כי חפץ וכו'. לזאת יקרא ירושלים חפצי בה כי חפץ ה' בך ולכל הארץ בכללה יקרא בעולה כי תבעל ותתיישב באנשים:

פסוק ה

כי יבעל. כמו כשבחור נושא בתולה מתיישבים יחד מבלי פירוד כן יתיישבו בך בניך ולא יתפרדו ממך:

ומשוש. כמו השמחה שיש להחתן על כלתו כן ישיש וכו':

פסוק ו

על חומותיך. על עסק חומותיך:

הפקדתי שומרים. אלה השומרים כינוי על אבלי ציון שאין להם עסק אחר כי אם יתמידו בבכי ואבל כשומרי החומות שאינם זזים מן השמירה והוסיף לומר כל היום וכל הלילה כי מנהג שומרי החומות לישן ביום ולא כן המה כי יבכו ויתאבלו ביום ובלילה:

תמיד לא יחשו. אינם שותקים בשום זמן וכפל הדבר במ"ש:

המזכירים את ה'. כאלו הנביא מזרזם לומר להם אתם המתאבלים על ציון להזכיר את המקום על בניינם לא יהא שתיקה לכם אלא התאבלו והזכירו את ה':

פסוק ז
ואל תתנו דמי. לא תניחו את ה' לשתוק מלבנותה אלא תפצירו בו עד יכונן את ירושלים על כנה ובסיסה וישים אותה לפאר ותהלה בקרב הארץ:

פסוק ח
נשבע ה'. הנביא אומר להם בנחמה הן נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו והוא כפל במ"ש:
אם אתן. ענין שבועה הוא וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם אעשה הדבר הזה וכן אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהילים פ"ט:ל"ו):
אשר יגעת בו. בעבודתו ולאספו אל הבית:

פסוק ט
כי מאספיו. המאספים אותו אל הבית הם יאכלו את הדגן:
והללו את ה'. על השפעת הטובה:
ישתוהו. את התירוש:
בחצרות קדשי. ר"ל בבתיהם העומדים בחצרות ירושלים עיר הקודש ולא ישתוהו העכו"ם בארצותם:

פסוק י
עברו עברו. הוא מאמר הנביא אל האומות עברו בשערי העיר ללכת השדה ופנו ממכשול את הדרך אשר ילכו בו ישראל לשוב לארצם:
סלו סלו המסילה. הרימו והגביהו את המסלה להשוות הגומות להיות נוח ללכת:
סקלו מאבן. השליכו משם האבנים מהיות נשאר שם אבן מכשול:
הרימו נס. הגביהו למעלה נס לרמז את האומות להביא את ישראל לארצם:

פסוק יא
השמיע. שבא זמן הגאולה:
ישעך בא. ר"ל בא תשועתך:
שכרו. גמול השכר שעליו לשלם לישראל הנה מוכן אתו:
ופעולתו. שכר הפעולה שעליו לפרוע הוא לפניו ומוכן לתתו והוא כפול במ"ש:

פסוק יב
להם. לבני ציון:
גאולי ה'. הגאולים של ה':
ולך. על ציון יאמר:
דרושה. ה' דורש בשלומה ולא נעזבה ממנו:

פרק סג

פסוק א

מי זה בא מאדום. הנביא התנבא שעתיד הקב"ה לעשות נקמה באדום והשר של מעלה מאדום יהרג תחלה והנביא מדבר בלשון הנוהג בבני אדם לבושי בגדים אשר בהרגם את מי נתז הדם על בגדיהם ולזה אמר כאלו ישאלו מי הוא זה הבא מאדום מוצבע בגדים בדם מעיר הבצורה היא כרך גדול וכו':

זה הדור בלבושו. הלא זה היה הדור בלבושו המפואר ומה זה נתלכלכו בדם:

צעה ברב כחו. הלא ברוב כחו מניע ומטלטל את כל הרוצה ממקום למקום ואין מי עומד נגדו ומה זה הדם על לבושו:

אני מדבר בצדקה. כאלו המקום משיב לומר אני הוא זה המדבר והמבטיח לעשות צדקה לישראל ואני הוא המרבה להושיע כאשר הבטחתי:

פסוק ב

מדוע אדום ללבושך. כאלו ישאלו גם אותו מדוע כתמים אדומים על לבושך ובגדיך המה כבגדי הדורך בגת להוציא היין מן הענבים שיש על בגדיו כתמים אדומים מהתזת היין:

פסוק ג

פורה דרכתי לבדי. כאלו המקום ישיב לומר אני לבדי דרכתי גת הענבים ר"ל לא בזכותם כי אם בצדקתי לבד הרגתי השר להוציא דמו כמו שדורכים בגת להוציא היין:

ומעמים. אין מי מפאת העכו"ם לעמוד עמדי במלחמה כי הרגתי השר של מעלה:

ואדרכם. אם כן אני דורך גם אותם באפי ואני רומס אותם בחמתי:

ויז נצחם. ודמם טפטף על בגדי ולכלכתי כל מלבושי וכ"ז הוא דרך משל מלשון הנוהג בבני אדם:

פסוק ד

כי יום נקם בלבי. זמן רב היה בלבי יום הנקם:

ושנת גאולי באה. בא זמן לגאול את עמי ולעשות הנקם:

פסוק ה

ואביט. הייתי מסתכל אם אמצא עוזר אבל אין עוזר ר"ל הסתכלתי אם יש זכות בישראל שיהיה עוזר וסעד אל הגאולה ולא מצאתי בהם זכות:

ואשתומם. עמדתי בתמהון והתבוננתי אם אמצא בהם זכות להיות סומך את הגאולה ואין סומך וכפל הדבר במ"ש:

ותושע לי זרועי. הזרוע שלי תושע לי ואם אין בהם זכות:

וחמתי. החמה שיש לי על האומות היא תסמוך אותי לגאול את ישראל ולעשות בהם נקם:

פסוק ו

ואבוס. ארמוס את האומות באפי ואשכר אותם בכוס חמתי (המשיל חמת המקום ליין המשכר המבלבל דעת האדם):

ואוריד לארץ נצחם. את דמם אשפוך לארץ:

פסוק ז

חסדי ה' אזכיר. אמר הנביא אזכיר את ישראל חסדי ה' שעשה עמהם אשר מהראוי להרבות תהלות ה' כפי הראוי להללו על כל הטובה אשר גמלנו ה' ורב הטוב הנתון לישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו ולא בצדקותינו:

פסוק ח

ויאמר. כשהוציאם ממצרים אמר אך המה לבד עמי המה ובהם בחרתי מכל העכו"ם ולבנים יחשבו לי ולא ישקרו בי לעזבני ולכן היה להם למושיע:

פסוק ט

בכל צרתם. בכל זמן שהיו בצרה היה לו צר:

ומלאך פניו. מלאך המשמש לפניו הושיעם בשליחות המקום:

באהבתו. בעבור אהבתו להם וחמלתו עליהם גאלם מן הצרה הבאה:

וינטלם. סבל משאם לתת די מחסורם כל ימי עולם בכל שני הדורות:

פסוק י

והמה מרו. ר"ל לא כן היה כפי מה שחשב אשר לא ישקרו בו כי המה מרו בו ועצבו לפני רוח קדשו:

ויהפך. אז נהפך להם לאויב להביא עליהם הרעות והוא נלחם בם ולא באו במקרה:

פסוק יא

ויזכור. בגלות יזכור ישראל את ימי עולם שהיה מקדם כששלח את משה לעמו וחסרה למ"ד השמוש במלת עמו:

איה המעלם מים. ר"ל יאמרו איה הוא המעלה אותם מן הים עם רועה צאנו ר"ל על ידי משה שהיה מנהיג את עמו וכאלו יאמרו מדוע לא יעשה עמנו כזאת גם היום:

איה השם וכו'. איה הוא השם בקרב משה את רוח הנבואה:

פסוק יב
מוליך. מוסב על מלת איה לומר איה המוליך לימין משה את זרוע תפארתו ר"ל חוזק ה' היתה מוכנת למשה בכל עת חפצו:
בוקע. איה הבוקע מפניהם מי הים והירדן לעשות לעצמו שם גבורה עד עולם:

פסוק יג
מוליכם. איה המוליכם בעומק הים כסוס הרץ במדבר במקום ישר ושוה שאינו נכשל במרוצתו כן לא נכשל כאשר הלכו בעומק הים כי היה המקום שוה וישר:

פסוק יד
כבהמה בבקעה תרד. כמו הבהמה היורדת ללכת בבקעה שנוח לה מאלו עלתה ללכת בהר כן רוח ה' הנהיג את ישראל בנחת:
כן נהגת עמך. ר"ל כך היה הכל כמו שאמרנו באופן זה נהגת עמך לעשות לך פרסום שם תפארת:

פסוק טו
הבט משמים. ר"ל הואיל וכן עשית בימים הקדמונים לכן גם עתה הבט משמים וראה ממדור קדשך:
איה קנאתך. איה הקנאה והגבורה שהראית במצרים בימים הקדמונים:
המון מעיך. מה שבימים הראשונים היו מעיך הומים עלי ורחמת אותי הנה עתה התחזקו אלי כי אמצת לבבך ומאנת לרחם:

פסוק טז
כי אתה אבינו. וראוי לאב לרחם על בנים:
כי אברהם לא ידענו. עשה עצמו כאלו לא ידענו עם כי נגלה לו בברית בין הבתרים שעבוד ארבעה מלכיות לא התפלל עלינו:
וישראל לא יכירנו. עשה עצמו כאלו לא הכיר אותנו עם כי בשעה שראה סולם מוצב ארצה ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו הם שרי האומות זו עולה וזו יורדת לא שם לבו להתפלל עלינו:
אתה ה' אבינו. בכל ימים שמת לבך עלינו כדרך האב המשים לבו בתקנת בנו:
גאלנו מעולם שמך. מימות עולם שמך הוא גאלנו כי בכל פעם אתה הוא הגואל אותנו:

פסוק יז
למה תתענו. ר"ל בעבור שלוות האומות ואורך הגלות אנו תועים מיראתך וכאלו אתה מתעה אותנו:

תקשיח לבנו. בעבור זה הקשה לבנו וסחה מן היראה וכאילו מידך בא והוא כפל ענין במ״ש:
שוב. לכן שוב אלינו להשרות שכינתך ביניינו כמאז ואם אין בנו מעשים עשה למען עבדיך הם האבות ולמען השבטים אשר הנחלתם לך לנחלה:

פסוק יח
למצער. על מעט זמן ירשו עם קדשך את המקדש ועתה הצרים אותנו הנה בוססו ורמסו את מקדשך:

פסוק יט
היינו מעולם. הלא מעולם היינו אנחנו עם ממשלתך ולא משלת בהעכו״ם וחוזר ומפרש לא היה שמך נקרא עליהם כמו שהיה נקרא עלינו להקרא אלהי ישראל:
לוא קרעת שמים. האם למענם קרעת השמים להיות נפתח וירדת על הארץ ולתת התורה להרעיד ההרים ולהחרידם להיות הזיעה מטפטף מהם מגודל החרדה כמו שירדת למעננו לתת לנו התורה לכן גם עתה עשה עמנו כמאז:

פרק סד

פסוק א
כקדח אש המסים. ר״ל הנה מאז כלית את הצרים אותנו כמו אש המקדיח ושורף את הדבר הנמס עד התכלית וכמו חום האש מעלה במים רתיחה ואבעבועות ומוספת והולכת כן הוספת לייסר את הצרים:
להודיע. ר״ל לא בצדקותינו כ״א להודיע פרסום שמך אל צריך הם המכחישים בה׳:
מפניך. אז חרדו הגוים מפניך:

פסוק ב
בעשותך. בעת עשיית פלאות נוראות אשר לא היינו מקוים להם כי לא היינו כדאים לנפלאות כאלה:
ירדת. ר״ל לא היה די באלה כי עוד ירדת למעננו על הר סיני נתת לנו התורה ואז חרדו ההרים מפניך עד שהיו מטפטפים זיעה מגודל החרדה:

פסוק ג
ומעולם. מימות עולם לא שמעו הבריות ולא האזינו כדברים האלה:
עין לא ראתה. שום עין לא ראתה אשר אלהים זולתך יעשה כדברים האלה אל מי אשר מחכה לו ומאמין בו:

פסוק ד

פגעת. הנה עתה סלקת ממנו את הצדיקים אשר כל אחד מהם היה שש לעשות צדק כי היה מצפה שתבוא לידו:

בדרכיך יזכרוך. בדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם הן אתה קצפת. באמת כאשר אתה קצפת עלינו והקצף היה בעבור כי נחטא לך ודוגמתו הקיצותי ואראה (ירמיהו ל״א:כ״ו) ור״ל ההקצה היתה על כי ראיתי:

בהם עולם ונושע. בכל ימי עולם בטחנו בזכותם ובתפלתם והיינו נושעים על ידיהם והלך לו הקצף אם כי בא על החטא ולא שבנו עליו:

פסוק ה

ונהי. ועתה בהסתלקם נהיה כולנו כטמא כי אין מי להגן עלינו:

וכבגד עדים וכו׳. כל הצדקות שאנו עושים המה כבגד בלוי וסמרטוטין כי אינם מדעת שלימה רק להתיהר:

ונבל כעלה כולנו. ולכן כמשנו ותש כחנו כעלה הכמושה:

ועוננו. העונות מקטרגים עלינו ונפרעים מאתנו להיות נעים ונדים כרוח הנושא דבר ומנידו:

פסוק ו

ואין קורא. לא יש בנו מי אשר יקרא בשמך להתפלל עלינו:

מתעורר. מלת ואין משמשת בשתים לומר אין מי מתעורר להחזיק ידו בך להיות נמשך אחריך להחזיר אותנו למוטב ולשוב אליך:

כי הסתרת. כאשר הסתרת פניך ממנו בעבור מעשינו היינו נמסים בעבור עונינו כי אין מי להשיב אפך ממנו לא כמו לשעבר שהיה מי להעביר הקצף ולבטל הגזירה:

פסוק ז

ועתה ה׳. ר״ל עכ״ז הלא אתה אבינו ודרך האב לרחם על הבן:

אנחנו החומר. ר״ל כמו יוצר חרס הוא העושה הכל מן החומר כן הלא אתה בראת אותנו וכולנו המה מעשה ידך והיאך תשחית מעשה ידיך:

פסוק ח

עד מאד. אל תרבה לקצוף:

ואל לעד וכו׳. אל תזכור העון עד עולם:

הן הבט נא. התבונן עתה בנו וראה אשר כולנו המה עמך ומאמינים בך ואין לבב מי פונה מאחריך:

פסוק ט
ערי קדשך. הנה ערי קדשך היו חרבות כמדבר וגם ציון היתה כמדבר וירושלים היא שממה:

פסוק י
ותפארתנו. אשר היינו מתפארים בו:
אשר הללוך. אשר בו הללוך אבותינו לשרפת אש. להיות נשרף באש:
וכל מחמדינו. כל המקומות שהיה לנו נהפך כל אחד להיות חרבה:

פסוק יא
העל אלה. וכי על חורבן אלה הדברים תתאפק ותאמץ לבך לבל יכמרו רחמיך תחשה. וכי תחריש להאומות אשר כל אלה עשו וכי עוד תענה אותנו בידם עד זמן מרובה הלא די במה שעבר:

פרק סה

פסוק א
נדרשתי. כאלו האל משיב לבני הגולה על תלונתם לומר איך אגאל אתכם הלא המצאתי עצמי להיות נדרש בצרה אבל היתה בלא תועלת כי היא היתה לעם אשר לא שאלו לדרוש אלי:
נמצאתי. הייתי ממציא עצמי והיא היתה מבלי תועלת כי היתה לעם אשר לא בקשו אותי וכפל הדברים פעמים רבות להפלגת הענין והתמדתו כי הרבה לשלוח נביאים להחזירם למוטב ולא הועיל:
אמרתי הנני. לקבל תפלתך:
אל גוי. ר"ל אבל היתה אל גוי אשר לא רצו לקרוא בשמי:

פסוק ב
פרשתי ידי. שיתקרבו אלי ואקבל תשובה כאדם המרמז לחבירו לבוא אליו:
אל עם סורר. אבל היתה אל עם סורר אשר הולכים בדרך לא טוב אחר מחשבות לבם:

פסוק ג
העם. הם העם המכעיסים וכו':
על פני. לפני בירושלים מקום השראת השכינה זובחים. לעכו"ם:
בגנות. דרכם היה להעמיד עכו"ם בתוך הגנות וכן נאמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן סו):

על הלבנים. בשעה שהיו שורפין הלבנים היו משימין עליהם קטורת לשם עכו"ם:

פסוק ד

היושבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים:

ובנצורים ילינו. היו לנים בין פגרי המתים שאינם יכולים לצאת ממקומם כמו הנתונים במצור והוא כפל ענין במ"ש:

ומרק פגולים כליהם. כל כליהם בלוע מרוטב מתועב מדבר טמא:

פסוק ה

האומרים. לאלה שאינם אוכלים ממאכלים יאמרו גשה אליך לעמוד במקומך אל תגש לנגוע בי כי קדשתי ממך ואל תטמא אותי:

אלה. הדברים האלה העלו עשן באפי להיות חמתי בוערת כל היום כאש הבוער:

פסוק ו

הנה כתובה לפני. הרעות שעשו כתובה לפני ולא נשכחו:

לא אחשה. לא אשתוק עליהם כי אם אשלם גמול והתשלומין יהיה על חיקם ולא לבניהם אחריהם:

פסוק ז

עונותיכם. תשלום הגמול יהיה על עונותיכם ועל עונות אבותיכם יחדיו:

אשר קטרו. לעכו"ם:

חרפוני. במה שעבדו שמה לעכו"ם בפרסום רב:

ומדותי. בראשונה אמדוד אל חיקם גמול פעולתם ואח"ז אפרע מהם עון אבותם הואיל ואחזו במעשה אבותם:

פסוק ח

כאשר ימצא. ר"ל עכ"ז אל תתייאשו מן הגאולה כי כמו כאשר ימצא באשכול ענבים גרגרים מבושלים כל צרכם הראויים לעשות מהם יין:

ואמר. ר"ל ואם מי רוצה להשחיתו יאמר האומר אל תשחיתהו כי יש בו תירוש שהוא ברכה וטובה ואף על פי שיש בו חרצנים וזגים שאינם ברכה מ"מ השאירהו בעבור התירוש:

למען עבדי. הצדיקים אשר בקרבם:

לבלתי השחית הכל. כלל וכלל לא אשחית בעבור עבדי הצדיקים:

פסוק ט

זרע. רצה לומר זרע ברכה הראויה ליעקב:

יורש הרי. הר ציון והר הבית וירשוה בחירי. העם שבחרתי לי הם ירשו את הירושה שהבטחתי להם זו ארץ ישראל:
ישכנו שמה. ולא יגלו עוד ממנה:

פסוק י
והיה השרון. מקום המישור והשמן יהיה לנוה צאן כי שמה ירעו כמאז ולא תהיה שממה כמות שהיתה בזמן הגולה:
ועמק עכור. אף העמקים העכורים והמקולקלים יהיה לרבץ בקר כי שם ירבצו ושם ירעו מרעה שמן:
לעמי. כל הטובה הזו תהיה לעמי אשר דרשוני בהיותם בגולה ולא עזבו את ה':

פסוק יא
ואתם. אבל אתם העוזבים את ה' וכפרו בו:
השכחים. אשר שכחו את בית המקדש ולא זכרו שבו לבד ראוי להקריב קרבנות:
העורכים. אשר ערכו מאכלים על השלחן להקריב לגד והוא כוכב צדק והיו ממלאים יין מזוג לנסך למני וגם הוא שם כוכב:

פסוק יב
ומניתי אתכם לחרב. במנין אמסר אתכם לחרב למען לא יפקד מי:
וכולכם לטבח תכרעו. איש לא נעדר מן המנין:
יען. בעבור אשר קראתי אליכם ביד עבדי הנביאים לעזוב דרך ההוא ולא עניתם לאמר נעזוב הדרך הרע הזה:
ובאשר. בהדבר אשר לא חפצתי אני בחרתם אתם:

פסוק יג
לכן וכו'. ר"ל מלבד העונש שיהיה לכם בעולם הזה עוד תקבלו עונש בעולם הבא כי עבדי הצדיקים יאכלו ר"ל יהנו מזיו השכינה וכן ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כ"ד:י"א) ור"ל שנהנו מזיו השכינה כאלו אכלו ושתו:
ואתם. אבל אתם עוזבי ה' תהיו רעבים מזה ההנאה כי לא תזכו לזה:
הנה עבדי ישתו וכו'. כפל הדבר במ"ש ואתם תבושו. על אשר מעלתם בה':

פסוק יד
מטוב לב. מסיבת טוב לב:
ומשבר. מסיבת שבר רוח תעסקו ביללה:

פסוק טו

והנחתם שמכם. לאחר שתמותון תניחו את שמכם להיות לשבועה לבחירו הצדיקים כי יאמרו בשבועתם אם עשיתי כזאת יקרני כמקרה הרשעים ההם כמו ישימך ה' כצדקיהו וכאחאב וכו' (ירמיהו כ"ט:כ"ב):

והמיתך. כל אחד מכם ימות מיתת עולם באבדן הנפש בעולם הבא:

ולעבדיו. אבל לעבדיו שדבקו בו יקרא שם אחר לכבוד ולתפארת וכמ"ש ואתם כהני ה' תקראו וכו' (לעיל סא):

פסוק טז

אשר המתברך בארץ. ר"ל כ"כ יגדל שמם עד אשר שכל המתברך והמתהלל בפי אנשים בכל הארץ לא יתהלל בשום דבר כי אם בזאת יתהלל לומר עליו שנדבק באלהים אמת שאימן ושמר ההבטחה ההיא לגדל שמות הדבקים בו:

ישבע באלהי אמן. כי כולם יאמינו בו על שהאמין הבטחתו ולכן ישבעו בו וכמ"ש ונשבעות לה' צבאות (לעיל יט):

כי נשכחו. ר"ל כ"כ חרבה הטובה עד שיהיו נשכחים כל הצרות הראשונות שסבלו בהיותם בגולה:

וכי נסתרו מעיני. גם מעיני יהיו נסתרים צרות כאלה כי לא יהיה עוד בעולם א"כ לא יהיה נראה:

פסוק יז

כי הנני בורא שמים וכו'. ר"ל יהיה רוב טובה בעולם כאלו נברא עולם חדש אשר לא ימצא שם צרות, או הדברים כמשמען וכמ"ש כי כאשר השמים החדשים וכו' עומדים לפני (לקמן סו):

ולא תזכרנה הראשונות. לפי רוב הטובה שיהיה אז לא תזכרנה הצרות הראשונות:

ולא תעלינה על לב. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יח

כי אם שישו. רצה לומר לא יאמר לכם שום דבר כי אם שישו וגילו עד עולם על אשר אני הוא הבורא את השמחה ותהיה מתקיימת לעולם:

בורא את ירושלים גילה. אחדש שם ירושלים להקרא גילה ואחדש שם עמה להקרא משוש:

פסוק יט
וגלתי בירושלים. כי כשהיתה ירושלים חריבה ועמה בגולה לא היתה שמחה לפני המקום לכן אמר כשתהיה בנויה ועמה יהיו בטובה יהיה שמחה לפני המקום:
ולא ישמע וכו'. כי לא יבוא עוד עליהם צרות:

פסוק כ
לא יהיה משם. לא יצא משם לקבר אדם שהוא קטן בשנים ואף הזקן קצת שלא השלים כל ימיו ולא ימות גם הוא כי אז יאריכו ימי האדם באריכות נפלא:
כי הנער בן מאה שנה ימות. ר"ל אם ימות מי בן מאה שנים יאמרו עליו נער מת:
והחוטא. הנחסר מן העולם כשיהיה בן מאה שנה לקללה תחשב כי עודו נער לפי מרבית חיי האנשים שיהיה אז וכפל ענין במ"ש:

פסוק כא
ובנו בתים וישבו. לא ימותו טרם יכלה הבנין עד לא ישבו בה וכן ונטעו כרמים וכו':

פסוק כב
ואחר ישב. על כי ימותו הם עד לא ישבו בה:
כי כימי העץ. כימי משך זמן עמידת העץ המתקיים הרבה כאילן חרוב וכדומה כימי עץ הזה יהיה ימי עמי:
ומעשה וכו'. כי יש מעשים שיעשה האדם והוא יזקין והם עדיין נראים חדשים כבנין והמכתב לכן אמר עמי בחירי יבלו מעשה ידיהם כי הם יראו בחורים וחזקים ומעשה ידיהם יזקינו וירקבו בימיהם:

פסוק כג
לא יגעו לריק. לא יהיה יגיעתם לריק ר"ל לא ימותו בניהם בחייהם:
לבהלה. למות בחייהם להבהיל אותם וכפל הדבר במ"ש:
כי זרע. כי זרעם המה זרע ברוכי ה' ולא ימותו בקוצר שנים:
וצאצאיהם אתם. כל ימיהם יהיו צאצאיהם עמהם כי לא ימותו בחייהם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כד
והיה טרם יקראו. פעמים אענה להם למלאות שאלות לבבם עד לא יקראו להתפלל בפה פעמים כשעוד הם מדברים בתפלה אשמע אני לתת משאלותם:

פסוק כה

) **ירעו כאחד**. ולא יטרוף הזאב את הטלה כי אף החיות הטורפות לא יטרפו עוד כמ"ש וגר זאב וכו' (לעיל יא):

כבקר. כמו הבקר אוכל תבן כן יאכל האריה:

ונחש עפר לחמו. הנה עפר יהיה מאכלו כתולדתו ונטבעו ולא יזיק למי:

לא ירעו. לא יעשו רעה למי ולא ישחיתו את מי:

בכל הר קדשי. הוא ארץ ישראל:

אמר ה'. כן יאמר ה':

פרק סו

פסוק א

השמים כסאי. עתה שב להוכיחם ואמר הלא השמים הוא מקום המכון לשבתי והארץ היא הדום רגלי ואחז במשל מבן אדם היושב על הכסא ורגליו יורדות לנוח על השרפרף:

אי זה בית. מהו הבית אשר תוכלו לבנות לי שיהיה הגון לי לפי רוב גדולתי:

ואי זה מקום מנוחתי. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ב

ואת כל אלה. אף השמים והארץ אינם קדומים כמוני כי ידי עשתה אותם:

ויהיו כל אלה. ואח"ז היו כל אלה אבל אינם קדומים כמוני:

ואל זה אביט. ועם שאני רם על רמים עכ"ז אביט ואשגיח בשפלים אל העני ואל מי שרוחו נשברת בעבור הצער והיגון ואל החרד על דברי לעשותם וכאומר אבל לא על המקריבים קרבנות ולבם רחוק ממני:

פסוק ג

שוחט השור. ר"ל כי קרבנות הרשעים אינם מקובלים לפני והשוחט את השור הרי הוא כאילו מכה איש כי דם יחשב ולא לרצון:

עורף כלב. נמאס בעיני כאילו ערף את הכלב:

דם חזיר. נתעב בעיני כאילו זרק דם חזיר:

מזכיר לבונה. המקטיר לבונה הוא מביא תשורה דבר שאינו הגון וראוי:

גם המה בחרו. רצה לומר הואיל והמה גם בחרו בדרכיהם ולא הלכו בהם כדרך קרי והזדמן ונפשם חפצה לעשות לשקוצים הנראה להם ולא בלא דעת ובלא לב יעשוה:

פסוק ד
גם אני אבחר. לכן גם אני אבחר להתעולל בהם בהבאת הרעות ולא אעזבם אל המקרה כי"א אבחר בהבאת הרעות:
ומגורותם. מהדבר אשר הם יראים זה בעצמו אביא עליהם:
יען. בעבור כי קראתי אליהם ע"י הנביאים להזהירם ליישר דרכם ואין מי משיב לומר איישר דרכי מעתה:
דברתי וכו'. כפל הדבר במ"ש:
הרע בעיני. הדבר הרע בעיני:
ובאשר. בהדבר אשר לא חפצתי אני בחרו הם:

פסוק ה
שמעו וכו'. אתם הצדיקים החרדים אל דבר ה' לעשותם שמעו דבר ה':
אמרו וכו'. פושעי ישראל:
אחיכם. השונאים אתכם המנדים להרחיק אתכם כמ"ש האומרים קרב אליך וכו' (לעיל סה) הנה הם אמרו למען שמי יכבד ה' ר"ל בעבור פירסום שמי בא כבוד לה' כי אנו קרובים אליו ומתכבד הוא עמנו:
ונראה. אבל לא כן הוא כדבריהם כי בעינינו נראה בשמחתכם והרשעים ההם יבושו על כי הלכו אחר ההבל:

פסוק ו
קול שאון מעיר. אז יצא קול שאון מעיר ציון וחוזר ומפרש שיצא הקול מן היכל ה' העומד בציון ולתוספת ביאור אמר שזהו קול ה' היוצא לאיים על עכו"ם לשלם גמול לאויביו הם גוג ומגוג כמ"ש ויצא ה' ונלחם בגוים (זכריה י"ד:ג'):

פסוק ז
בטרם תחיל. על ציון יאמר בטרם תחיל חיל היולדה תלד ר"ל יתקבצו בניה לתוכה כאלו ילדה אותם עכשיו מבלי חיל וחבלי לידה:
בטרם יבוא וכו'. כפל הדבר במ"ש והמליטה זכר. ילדה זכר ולפי שתרבה השמחה בלידת זכר מלידת נקבה אמר והמליטה זכר לפי גודל השמחה:

פסוק ח
מי שמע כזאת. מי שמע פלא כזאת ומי ראה פלא כאלה האם מעולם בא חיל יולדה לכל נשי הארץ ביום אחד האם מעולם נולדה אומה שלימה בפעם אחת:

כי חלה. ר"ל כי זה הפלא נעשה בציון כי חלה מכל בניה וגם ילדתם בפעם אחת ר"ל כולם כאחד יצאו ממקום גלותם ובאו לציון באין שטן ובאין פגע רע:

פסוק ט

האני אשביר. האני אביא את אשה על המשבר ולא אפתח רחמה שתלד ר"ל שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור:

אם אני המוליד. אם אמנם אני הוא המוליד את כל היולדות ושמא עכשיו אעצור אותך בתמיה ר"ל הלא לכל האומות אני הוא הנותן כח בידם ואיך לא אתן הכח בידכם:

פסוק י

שמחו. אתם הבאים מן הגולה שמחו את ירושלים בבואכם אליה:

כל אוהביה. כל מי שאהב אותה ותאב לראותה בבניינה:

כל המתאבלים עליה. בעת חורבנה:

פסוק יא

למען תינקו. התאבלתם עליה למען שתראו בשמחתה ותינקו ותשבעו משדי תנחומיה כי ידעתם אשר זה יהיה גמולכם:

למען תמוצו. למען תהיו מוצצים ומתענגים מן הכבוד הזו והמשמש לבוא לה והוא כפל ענין במ"ש לומר שהרבה טובה תקבלו בבוא עת בניינה:

פסוק יב

נוטה אליה. אטה אל ירושלים שלום הרבה כמי נהר וכבוד הגוים ועשרם אטה לה לבוא במרוצה כנחל שוטף:

וינקתם. אתם המתאבלים עליה תהיו יונקים את העושר הזה והוא דרך משל לומר כמו התינוק יונק חלב מאין עמל כן תאכלו כבוד העכו"ם אשר לא יגעתם בה:

על צד תנשאו. ר"ל תהיו מכובדים מאד ולפי שהמשילם לתינוק היונק אמר לשון הנופל בתינוק היונק שנושאים אותו על הזרוע בצד הגוף ומשעשעים אותו על הברכים לשמחו:

פסוק יג

אשר אמו תנחמנו. דרך האם לנחם את בנה יותר מן האב:

ובירושלים תנוחמו. כל התנחומין שלכם תהיה בירושלים כי שם תקבלו הרבה טובה וזה יחשב לתנחומין על הצרות שעברו עליכם:

פסוק יד

וראיתם. כאשר תראו ירושלים בבניינה ישיש לבכם:

כדשא תפרחנה. יפרחו כעשב השדה ר"ל יתחזקו בבריאות ולפי שהדאגה והיגון מייבשים העצמות כמ"ש ורוח נכאה תייבש גרם (משלי י"ז:כ"ב) אמר בעת השמחה יתחזקו העצמות:

ונודעה יד ה'. אז ידעו עבדיו כח גבורת ה':

וזעם. גם ידעו הזעם אשר זעם את אויביו:

פסוק טו

באש יבוא. לאבד בו את חיל גוג ומגוג:

וכסופה. כרוח סופה יבוא מרכבותיו ר"ל יבוא בחימה שפוכה:

להשיב בחמה אפו. להשיב לצריו גמול אף בחימה רבה:

וגערתו. הגערה אשר יגער עליהם תהיה בלהבות אש:

פסוק טז

נשפט. יהיה מתווכח עמהם בהבאת אש ובחרבו יהיה מתווכח את כל בשר ויתרבו החללים אשר יהרג ה' וזה יחשב לויכוח כי בזה יודיע שפשעו לו:

פסוק יז

המתקדשים. המזדמנים יחד ומטהרים עצמם ללכת אל העכו"ם העומדות בגנות:

אחר אחת בתוך. סיעה אחר סיעה אחר שגמרה הראשונה את עבודתה נכנסת השניה באמצע הגנה מקום מעמד העכו"ם:

אוכלי. בני ישראל האוכלים בשר החזיר וכו':

יחדיו. כולם יחד יתמו מן העולם:

פסוק יח

ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם. רצה לומר ואנכי עם מעשיהם ומחשבותיהם כלומר הן ידעתי כל מעשיהם ומחשבותיהם כאלו נמצאתי עמהם:

באה. ר"ל לכן באה העת לקבץ את כל העכו"ם והלשונות כלומר אני אסבב שיבואו כל העכו"ם עם גוג ומגוג למען יראו את כבודי שאתכבד בהם בעשות בהם נקם ויכירו שהבל נתלו:

פסוק יט

ושמתי בהם אות. בכל הבאים אשים אות וזהו מ"ש ועיניו תמקנה בחוריהן וכו' (זכריה י"ד:י"ב):

ושלחתי מהם פליטים. כי רובם ימותו סביב ירושלים ופליטים מהם אשלח לנפשם ללכת אל העכו"ם היושבים בתרשיש וכו':

מושכי קשת. המלומדים לירות חיצים בקשת ולפי שהדרך למשוך יתר הקשת למותחו לכן אמר מושכי קשת:
האיים הרחוקים. ואל היושבים בהאיים הרחוקים:
אשר לא שמעו. אשר לא שמעו מעולם שמועת ה' ומעולם לא ראו כבוד ה':
והגידו. אלה הפליטים אשר בהם האותות יבואו בכל המקומות ההם ויגידו את כבודי בין העכו"ם כי יראו את האותות ההושם בהם:

פסוק כ

והביאו את כל אחיכם. בני ישראל הרחוקים שלא עלו עם אחיהם אותם העכו"ם שישראל הם בתוכם כשישמעו הפלא הגדול שיעשה המקום במחנה גוג ומגוג יביאו את ישראל בסוסים וברכב וכו' למנחה לה':
על הר קדשי. אל הר קדשי ולתוספות ביאור אמר ירושלים:
כאשר יביאו וכו'. בכלי טהור כמו שמביאים ישראל את המנחה בית ה' בכלי טהור כן יביאו העכו"ם את ישראל בבגדים טהורים ונאים ובמרכבות נאות ומכובדות:

פסוק כא

וגם מהם. גם מהמובאים אקח להיות כהנים ולוים מאותם שיהיו ממשפחת כהונה ולויה עם כי נשכחת זכרם בהיותם בארץ רחוקה והיו מחזיקים עצמם בחזקת ישראל הנה לפני גלוי הכל:

פסוק כב

אשר אני עושה. בימים ההם:
עומדים לפני. אשר יהיו עומדים וקיימים לפני ר"ל שיהיה עמידתם לעולם על ידי ולא יכלו עוד כקדמונים:
כן יעמוד. כן יתקיים לעולם זרעכם ושמכם כי לא ימחה שם ישראל עד עולם:

פסוק כג

והיה מידי חדש בחדשו. מתי שיהיה ראש חדש והוסיף לומר בחדשו ר"ל בראש חדש עצמו ולא יעבור הזמן וכן ומדי שבת בשבתו:
יבוא כל בשר. ר"ל כל בני אדם אפילו שאר העמים:
להשתחות לפני. בבית המקדש:

פסוק כד

ויצאו. העכו"ם הבאים להשתחות לפני ה' יצאו מירושלים לעמק יהושפט לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו באל יתברך וחשבו להגלות את ישראל וזה יהיה בתוך אותם

שבעה חדשים בעוד שלא קברו אותם וכמ"ש וקברום וכו' שבעה חדשים (יחזקאל ל"ט:י"ב):

כי תולעתם. הרימה האוכלת בשר ההרוגים ההם לא תמות והאש הבוער בהם לא תכבה:

והיו דראון. פגרי מחנה גוג ומגוג יהיו לחרפה ולבזיון בעיני כל בשר הבאים להשתחות לפני ה':